

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963:75

Justitiedepartementet

Sole
1963:75 F

**SLAKT OCH KASTRERING AV REN
JÄMTE ANDRA DJURSKYDDSFRÅGOR**

BETÄNKANDE AV
DJURSKYDDsutredningen

Stockholm 1963

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963

Kronologisk förteckning

1. En teknisk institution inom Stockholms universitet. Svenska Reproduktions AB. 114 s. E.
2. Kommunalförbundens lånerätt. Idun. 44 s. I.
3. Utrikeförvaltningens organisation och personalbehov. Idun. 90 s. U.
4. Administrativ organisation inom utrikesförvaltningen. Idun. 95 s. U.
5. Försvarskostnaderna budgetåren 1963/67. Idun. 130 s. F6.
6. Indelnings- och samarbetsfrågor i Göteborgs- och Malmömrådena. Idun. 212 s. I.
7. Utlännings tillträde till offentlig tjänst. Svenska Reproduktions AB. 43 s. Ju.
8. Preliminär nationalbudget för år 1963. Marcus. IV+97 s. FI.
9. Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning. Hæggeström. 509 s. E.
10. Universitetsväsendets organisation. Hæggeström. 190 s. E.
11. Upphållstillstånd m. m. för utländska studerande. Idun. 54 s. I.
12. Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska ekonomiska gemenskapen och tillhörande dokument. Marcus. 283 s. H.
13. Utbildning av lärare för jordbruk och skogsbruk samt fortbildning av lärare i yrkesämnen. Idun. 269 s. E.
14. Undersökning av taxeringsutfallet. Idun. 155 s. FI.
15. Vägen genom gymnasiet. Idun. 315 s. E.
16. Sveriges statsskick. Del 1. Lagförslag. Idun. 206 s. Ju.
17. Sveriges statsskick. Del 2. Motiv. Idun. 522 s. Ju.
18. Sveriges statsskick. Del 3. Motiv. Förslag till riksdagsordning. Idun. 220 s. Ju.
19. Sveriges statsskick. Del 4. Bilagor. Idun. 311 s. Ju.
20. Bårgargarlönens fördelning, sjöförklaring m. m. Idun. 111 s. Ju.
21. Sjukhus och öppen vård. Idun. 486 s. I.
22. Kraven på gymnasiet. Idun. 367 s. +12 s. III. E.
23. Förslag till lag om vissa gemensamhetsanläggningar m. m. Idun. 290 s. Ju.
24. Mentalsjukhusens personalorganisation. Del. I. Intervju- och frekvensundersökningar m. m. Idun. 259 s. I.
25. Papper och annan skrivmateriel. Kihlström. 74 s. H.
26. Religionens betydelse som samhällsfaktor. AB Wilhelmssons Boktryckeri. 211 s. E.
27. Trafikmål. Beckman. 237 s. Ju.
28. Utsökningsrätt II. Norstedt & Söner. 119 s. Ju.
29. Kommunala renhållningsavgifter. Beckman. 81 s. I.
30. Den statliga konsulentverksamheten på socialvårdens område. Beckman. 119 s. S.
31. Försvaret och fiskerinäring. Norstedt & Söner. 235 s. F6.
32. Listerlandets älfisken. Kihlström. 67 s. Jo.
33. Skadestånd I. Norstedt & Söner. 81 s. Ju.
34. U-länder och utbildning. Idun. 201 s. U.
35. Lärare på grundskolans mellanstadium. Idun. 91 s. E.
36. Malmen i Norrbotten. Svenska Reproduktions AB. 150 s. H.
37. Kommersiellt och handelspolitiskt utvecklingsbistånd. Idun. 151 s. U.
38. Arbetsföreläggande. Idun 97 s. S.
39. Kyrkor och samfund i Sverige. Idun. 308 s. E.
40. Arbetslöshetsförsäkringen. Idun. 248 s. I.
41. Specialutredningar om gymnasiet. Beckman. 318 s. E.
42. Ett nytt gymnasium. Idun. 949 s. E.
43. Läroplan för gymnasiet. Hæggeström. 776 s. E.
44. Akademikernas skuldsättning. Marcus. 107 s. E.
45. Befolkningsutveckling och näringsliv i Jämtlands län. Idun. 456 s. +1 utvikelskarta. I.
46. Yrkesmedicinernas sjukhusenheter — behov och organisation. Kihlström. 91 s. I.
47. Åldringvårdens läge. Idun. 295 s. +20 s. III. S.
48. Bättre studiehjälp. Idun. 220 s. E.
49. Aktiv lokaliseringspolitik. Bilaga I. Idun. 392 s. +2 st. utvikelskartor. I.
50. Fackskolan. Hæggeström. 782 s. E.
51. De offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt. Marcus. 115 s. C.
52. Om åtgärder mot skatteflykt. Idun. 288 s. FI.
53. Studentrekrytering och studentekonomi. Kihlström. 131 s. E.
54. Några valfrågor. Kihlström. 75 s. Ju.
55. Reveriderat förslag till jordabalk m. m. Norstedt & Söner. 459 s. Ju.
56. Domstolsväsendet I. Rådhusrätternas förstatliggande. Idun. 261 s. Ju.
57. Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska kol- och stålgemenskapen. Marcus. 157 s. H.
58. Aktiv lokaliseringspolitik. Betänkande. Idun. 458 s. +4 st. kartor. I.
59. Tillfällig hastighetsbegränsning i motortrafiken under åren 1961 och 1962. Idun. 163 s. K.
60. Svenska handelsflottans krigsförluster under det andra världskriget. Marcus. 185 s. H.
61. Organisatoriska åtgärder för rymdverksamhetens främjande. Kihlström. 119 s. E.
62. Aktiv lokaliseringspolitik. Bilaga II. Idun. 455 s. +5 st. kartor. I.
63. Utvecklingstendenser i modernt skogsbruk. Idun. 80 s. Jo.
64. Landstingens organisation och arbetsformer m. m. Kihlström. 195 s. I.
65. Totalförsvarets regionala ledning. Idun. 210 s. F6.
66. Det svenska lantbrukets effektiviseringsvägar. Idun. 241 s. Jo.
67. Stöd åt ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. Idun. 102 s. E.
68. Fastighetsbildning. Idun. 827 s. Ju.
69. Lokalisering av statlig verksamhet. Kihlström. 354 s. FI.
70. Stadsbyggnadsmässiga konsekvenser av inflyttning av statlig verksamhet. Kihlström. 92 s. FI.
71. Skogsvägar. Svenska Reproduktions AB. 76 s. Jo.
72. Nykterhet i trafik. Idun. 292 s. K.
73. Domar i expropriationsmål 1951—60. Idun. 148 s. Ju.
74. Rätt till studiemedel. Kihlström. 320 s. E.
75. Slakt och köstrering av ren jämte andra djurskyddsfrågor. Norstedt & Söner. 132 s. +4 s. III. Ju.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963: 75

Justitiedepartementet

**SLAKT OCH KASTRERING AV REN
JÄMTE ANDRA DJURSKYDDSFÖRFRÅGOR**

**BETÄNKANDE AV
DJURSKYDDsutredningen**

**KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER
STOCKHOLM 1963**

Djurskyddsutredningen har tidigare avlämnat
betänkanden angående

Tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad

(SOU 1956 : 49)

Offentlig förevisning av djur

(SOU 1957 : 38)

Djurplågeri, vetenskapliga djurförsök samt djurskyddsordning

(SOU 1961 : 45)

Innehåll

<i>Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet . . . . .</i>	5
<i>Författningsförslag . . . . .</i>	7
Förslag till lag om ändring i lagen den 19 maj 1944 (nr 219) om djurskydd	7
Förslag till lag om ändring i lagen den 4 juni 1937 (nr 313) angående slakt av husdjur	9
Förslag till kungörelse angående ändring i kungörelsen den 21 juni 1946 (nr 281) angående undantag från bestämmelserna i 9 § lagen den 19 maj 1944 (nr 219) om djurskydd	10
Förslag till kungörelse angående ändring i 3 § kungörelsen den 6 november 1959 (nr 486) om offentlig förevisning av djur	11
Förslag till kungörelse angående ändring i kungörelsen den 21 november 1958 (nr 552) med vissa bestämmelser om utförsel ur riket av levande djur m. m. (veterinär utförselkungörelse)	12
Förslag till kungörelse angående ändring i kungörelsen den 15 december 1944 (nr 781) angående transport av vissa levande djur med motorfordon m. m.	13

Motiv

I	Slakt av ren	14
II	Kastrering av ren	32
III	Bedövningsmetoder vid slakt av andra djur än renar	43
IV	Tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad	45
V	Djurskyddsinspektörs ställning	51
VI	Handel med hästar	54
VII	Export av hästar	59
VIII	Export av vissa andra djur	62
IX	Import av vissa djur	64
X	Yrkesmässig hunduppfödning m. m.	67
XI	Inskränkningar i fråga om rätten att innehava katter och hundar	70
XII	Handelsstallar	72
XIII	Djurskyddet vid skogskörslor	74
XIV	Transport av levande djur	76
XV	Hällning och klubbning	85
XVI	Taggtrådsstängsel	89

XVII Bandhundar samt storlek och inredning av hundkojor m. m. . . . 93
 XVIII Kupering av svansen å hund 103
 XIX Avhorning av nötkreatur 105
 XX Djurskydd för fisk och skaldjur 108
 XXI Vissa hästtävlingar 111
 XXII Vissa spörsmål rörande försäkring av djur 117
 XXIII Åtgärder för räddande av djur vid eldsvåda 119
 Sammanfattning 121

Bilagor

I . . . . .
 II . . . . .
 III . . . . .
 IV . . . . .
 V . . . . .
 VI . . . . .
 VII . . . . .
 VIII . . . . .
 IX . . . . .
 X . . . . .
 XI . . . . .
 XII . . . . .
 XIII . . . . .
 XIV . . . . .
 XV . . . . .
 XVI . . . . .

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Den 5 juni 1953 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla en sakkunnig för att utreda frågan om ett förbättrat djurskydd ävensom att till den sakkunniges förfogande ställa erforderliga experter samt, i mån av behov, förordna sekreterare åt den sakkunnige.

Med stöd av bemyndigandet tillkallade departementschefen den 6 juni 1953 f. d. justitierådet Erik Geijer att såsom sakkunnig inom departementet utreda nämnda fråga. Sedan Geijer efter därom gjord framställning erhållit entledigande från sakkunniguppdraget från och med den 22 oktober 1957, tillkallade departementschefen den 22 februari 1958 dåvarande presidenten i hovrätten för Övre Norrland Mauritz Wijnbladh såsom ny sakkunnig. Att såsom experter biträda vid utredningen har departementschefen förordnat dels den 29 december 1953 numera byrådirektören i veterinärstyrelsen Alf Danielsson, dels den 1 juni 1955 professorn i psykologi vid Stockholms högskola Gösta Ekman, dåvarande förste stadsveterinären i Stockholm Richard Larsson och dåvarande professorn i zoologi vid nämnda högskola Torsten Pehrson, dels den 30 september 1959 laboratorn i fysiologi vid veterinärhögskolan Bengt Andersson. Genom beslut den 23 februari 1954 har Danielsson jämväl förordnats att, räknat från och med den 15 i samma månad, vara sekreterare i utredningen.

Djurskyddsutredningen har tidigare avgivit tre betänkanden i anledning av uppdraget, nämligen dels rörande tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad (SOU 1956: 49), dels rörande offentlig förevisning av djur (SOU 1957: 38) och dels rörande djurplågeri, vetenskapliga djurförsök samt djurskyddsordning (SOU 1961: 45).

Djurskyddsutredningen får härmed vördsamt till Herr Statsrådet överlämna betänkande rörande slakt och kastrering av ren jämte andra djurskyddsfrågor. I betänkandet ha behandlats, förutom återstående i direktiven för utredningen angivna djurskyddsfrågor, vissa djurskyddsspörsmål, som under senare år väckts i motioner till riksdagen eller påkallat utredningens uppmärksamhet bl. a. genom till utredningen inkomna framställningar.

Utredningens uppdrag är därmed slutfört.

Betänkandet och därvid fogade författningsförslag ha biträttts av utredningens experter.

Stockholm den 17 december 1963.

Mauritz Wijnbladh

Alf Danielsson

FÖRFATTNINGSFÖRSLAG

Förslag till

Lag om ändring i lagen den 19 maj 1944 (nr 219) om djurskydd

Härigenom förordnas, att 6, 15 och 21 §§ lagen den 19 maj 1944 skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives samt att i lagen skola införas dels tre nya paragrafer, betecknade 7 a §, 7 b § och 7 c §, jämte föregående överskrift, dels en ny paragraf, betecknad 8 a §, jämte föregående överskrift, av nedan angiven lydelse¹.

(Gällande lydelse)

6 §.

Med avseende å transport av djur skall särskilt iakttagas, att transportmedlet är lämpat för ändamålet och att djuret såvitt möjligt skyddas mot stötar, skavning och dylikt.

Närmare bestämmelser — — —
Konungen bestämmer.

(Föreslagen lydelse)

6 §.

Med avseende å transport av djur skall särskilt iakttagas, att transportmedlet är lämpat för ändamålet och att djuret såvitt möjligt skyddas mot stötar, skavning och dylikt. *Djuret får icke med någon del skjutas ut över transportmedlet.*

Närmare bestämmelser — — —
Konungen bestämmer.

Om anordningar till inskränkande av djurs rörelsefrihet.

7 a §.

Ej vare tillåtet att inskränka djurs rörelsefrihet genom att vid djuret fästa tyngd eller liknande hindrande föremål eller, vid betesgång, med rem eller dylikt förbinda några av djurets ben med varandra eller något av djurets ben med dess hals eller huvud.

7 b §.

I stängsel såsom hägnad vid betesgång må ej ingå taggtråd.

¹ Senaste lydelse av 15 och 21 §§, se 1958: 134.

*(Gällande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

7 c §.

Hund må icke stå i band utomhus nattetid eller under hela eller större delen av dagen.

Om yrkesmässig hunduppfödning m. m.

8 a §.

Yrkesmässig uppfödning eller försäljning av hundar må icke drivas med mindre polismyndigheten i orten efter hälsovårdsnämndens hörande lämnat tillstånd därtill.

Vad i första stycket stadgats gälle ock i avseende å yrkesmässigt mottagande av hundar till förvaring och utfodring.

15 §.

Den som — — — för djuret.

Polismyndigheten meddelar erforderlig handräckning för dylik besiktning.

15 §.

Den som — — — för djuret.

Polismyndigheten meddelar erforderlig handräckning för dylik besiktning. *Polisman i orten vare ock utan särskilt förordnande behörig verkställa besiktning som nu sagts.*

21 §.

Den som bryter mot vad i 9, 10, 11 eller 12 § stadgas eller åsidosätter honom åvilande skyldighet enligt 15 § första stycket eller underlåter att fullgöra vad honom åligger enligt 20 § andra stycket, straffes med dagsböter.

Om straff — — — allmänna strafflagen.

21 §.

Den som bryter mot vad i 7 a, 7 b, 7 c, 8 a, 9, 10, 11 eller 12 § stadgas eller åsidosätter honom åvilande skyldighet enligt 15 § första stycket eller underlåter att fullgöra vad honom åligger enligt 20 § andra stycket, straffes med dagsböter.

Om straff — — — allmänna strafflagen.

Denna lag träder i kraft den — — — 196—.

Förslag till

Lag om ändring i lagen den 4 juni 1937 (nr 313) angående slakt av husdjur

Härigenom förordnas, att 1 § lagen den 4 juni 1937 angående slakt av husdjur skall erhålla följande ändrade lydelse samt att den i övergångsbestämmelsen till lagen upptagna föreskriften om visst undantag beträffande slakt av ren skall upphöra att gälla.

(Gällande lydelse)

1 §.

Vid slakt av husdjur skall omedelbart före blodets avtappande djuret bedövas. Utan föregående bedövning må dock fjäderfä och kaniner avlivas därigenom att huvudet hastigt skiljes från kroppen.

(Föreslagen lydelse)

1 §.

Vid slakt av husdjur skall omedelbart före blodets avtappande djuret bedövas. Utan föregående bedövning må dock fjäderfä och kaniner avlivas därigenom att huvudet hastigt skiljes från kroppen.

Vid slakt av ren annorstädes än i offentligt slakthus eller kontrollslakteri må bedövning icke ske annorledes än med användande av slaktpistol, vars konstruktion blivit av veterinärstyrelsen för ändamålet godkänd.

Veterinärstyrelsen har att meddela anvisningar om tillvägagångssättet vid bedövning med sådan pistol.

Förslag till

**Kungörelse angående ändring i kungörelsen den 21 juni 1946 (nr 281)
angående undantag från bestämmelserna i 9 § lagen den 19 maj
1944 (nr 219) om djurskydd**

Härigenom förordnas, att kungörelsen den 21 juni 1946 angående undantag från bestämmelserna i 9 § lagen den 19 maj 1944 om djurskydd skall hava följande ändrade lydelse.

(Gällande lydelse)

Kungl. Maj:t har, med stöd av 9 § lagen den 19 maj 1944 om djurskydd, funnit gott medgiva, att kastrering av ren må utföras av annan än veterinär, även om djuret uppnått fyra månaders ålder.

(Föreslagen lydelse)

Kungl. Maj:t har, med stöd av 9 § lagen den 19 maj 1944 om djurskydd, funnit gott medgiva, att kastrering av ren må utföras av annan än veterinär, även om djuret uppnått fyra månaders ålder; dock må kastreringen i sådant fall utföras allenast med användande av tång, vars konstruktion blivit av veterinärstyrelsen för ändamålet godkänd.

Veterinärstyrelsen har att meddela anvisningar om tillvägagångssättet vid kastrering som nu sagts.

Denna kungörelse träder i kraft den — — — 196—.

Förslag till

**Kungörelse angående ändring i 3 § kungörelsen den 6 november 1959
(nr 486) om offentlig förevisning av djur**

Härigenom förordnas, att 3 § kungörelsen den 6 november 1959 om offentlig förevisning av djur skall hava följande ändrade lydelse samt att i kungörelsen skall införas en ny paragraf, betecknad 4 a §, av nedan angiven lydelse.

(Gällande lydelse)

3 §.

Utöver vad som följer av 15 § lagen om djurskydd skall i fråga om sådant handhavande av djur, som avses i 1 § denna kungörelse, *behörighet att företaga besiktning tillkomma polisman samt skyldighet att tillåta besiktning omfatta lokal eller plats för förevisning, övning eller filminspelning ävensom djurens behandling därvid och vid transport.*

För att — — — av tillvägagångssättet.

Yrkeshemlighet, varom — — — med djurskyddet.

(Föreslagen lydelse)

3 §.

Utöver vad som följer av 15 § lagen om djurskydd skall i fråga om sådant handhavande av djur, som avses i 1 § denna kungörelse, *skyldighet att tillåta besiktning omfatta lokal eller plats för förevisning, övning eller filminspelning ävensom djurens behandling därvid och vid transport.*

För att — — — av tillvägagångssättet.

Yrkeshemlighet, varom — — — med djurskyddet.

4 a §.

Finner läns-, distrikts- eller stads-veterinär eller veterinär, som av tävlingsledningen anmodats att närvara vid tävlingsbana, att djur där utsettes eller med hänsyn till omständigheterna befaras kunna bliva utsatt för djurplågeri, äger denne att med omedelbar verkan helt eller delvis inställa eller avbryta tävlingen.

Förslag till

Kungörelse angående ändring i kungörelsen den 21 november 1958 (nr 552)
med vissa bestämmelser om utförsel ur riket av levande djur m. m.
(veterinär utförselkungörelse)

Härigenom förordnas, att 3 § kungörelsen den 21 november 1958 med vissa bestämmelser om utförsel ur riket av levande djur m. m. (veterinär utförselkungörelse) skall hava följande ändrade lydelse.

(Gällande lydelse)

3 §.

Omedelbart innan — — — till gränsveterinär.

Finner veterinären — — — djuret befordras.

Bestämmelserna i — — — meddelad föreskrift.

(Föreslagen lydelse)

3 §.

Omedelbart innan — — — till gränsveterinär.

Finner veterinären — — — djuret befordras.

Ej må häst utföras ur riket, där gränsveterinären vid besiktningen finner djuret med hänsyn till dess ålder eller övriga förhållanden uppenbarligen böra slaktas.

Bestämmelserna i — — — meddelad föreskrift.

Denna kungörelse träder i kraft den — — — 196—.

Förslag till

**Kungörelse angående ändring i kungörelsen den 15 december 1944 (nr 781)
angående transport av vissa levande djur med motorfordon m. m.**

Härigenom förordnas, att 5 § kungörelsen den 15 december 1944 angående transport av vissa levande djur med motorfordon m. m. skall erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives samt att i kungörelsen skall införas en ny paragraf, betecknad 11 a §, av nedan angiven lydelse.

(Gällande lydelse)

5 §.

Lastrummets främre — — — tillräcklig lufttillförsel.

Lastrummets väggar — — — till flaket.

(Föreslagen lydelse)

5 §.

Lastrummets främre — — — tillräcklig lufttillförsel.

Lastrummets väggar — — — till flaket.

Är lastrummet löstagbart från flaket, skola sådana anordningar finnas, att lastrummet kan på betryggande sätt fastgöras vid flaket.

11 a §.

*Fordon, varmed djur befordras, skall på väl synlig plats utanpå det samma vara försett med skylt uppdragande ordet *Djurtransport*.*

Denna kungörelse träder i kraft den — — — 196—.

MOTIV

I. Slakt av ren

1951 års riksdag har i anledning av två likalydande motioner (I: 112 och II: 148) i skrivelse till Kungl. Maj:t den 30 maj 1951, nr 339, fäst Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på angelägenheten av att skyndsamma åtgärder vidtoges för att avhjälpa rådande missförhållanden bl. a. vid slakt av renar.

I direktiven för djurskyddsutredningen anförde departementschefen bl. a. följande.

På grund av de säregna förhållanden, under vilka renskötseln bedrivs, har vissa nu gällande djurskyddsregler undantagits från tillämplighet beträffande renarna. Så är förhållandet med föreskrifterna om slakt och kastrering. Den 28 november 1947 framlade tillkallade sakkunniga visserligen förslag till reformering av renslakten, men på grundval av detta förslag har ej genomförts åtgärder i den omfattning att frågan om renslakten fått en ur djurskyddssynpunkt tillfredsställande lösning. Riksdagen har också i skrivelse den 30 maj 1951, nr 339, fäst uppmärksamheten på att skyndsamma åtgärder bör vidtagas för att avhjälpa rådande missförhållanden vid slakt av renar. Frågorna om slakt och kastrering av renar bör alltså nu behandlas.

Gällande rätt

Lagen den 4 juni 1937, nr 313, angående slakt av husdjur innehåller i sin 1 § ett stadgande, att vid slakt av sådant djur detta skall omedelbart före blodets avtappande bedövas. I en promulgationsbestämmelse till lagen, vilken trädde i kraft den 1 juli 1938, stadgas dock, att lagen, såvitt angår slakt av ren, skall tillämpas först från den dag Konungen bestämmer. Någon föreskrift om lagens tillämpning å slakt av ren har ännu ej meddelats.

I prop. nr 188 till 1937 års riksdag med förslag till nämnda lag lämnade chefen för justitiedepartementet bl. a. följande redogörelse för då brukliga slaktmetoder.

Vid all slakt bör av humanitära skäl döden framkallas raskt och med undvikande av onödiga plågor. De brukliga slaktmetoderna ha dessutom det ändamålet att tillförsäkra köttet den största möjliga hållbarhet. Detta ernås därigenom, att man genom att öppna de stora halskärlen eller de främre bröstkärlen avtappar blodet så fullständigt som möjligt. Slaktmetoderna bruka indelas i tre grupper:

1. Enkel förblödning genom halsstick, halssnitt, vartill även den s. k. skäktningen räknas, bröststick eller hjärtstick.
2. Förblödning efter förutgången skada på förlängda mären (nackstick eller nackslag).

3. Förblödning efter förutgången bedövning med klubb- eller hammarslag (pannslag), slagapparat eller sprintskjutapparat. — — Vid slakt av *renar* hava lapparna sedan urminnes tider gått så till väga, att renen infångas med lasso, kastas omkull, vanligen på höger sida, varefter en vanlig täljkniv stickes in mellan två revben mitt för hjärtat på vänster sida. Stick från höger sida begagnas av en del slaktare. Renen släppes därefter i regel upp med kniven kvarsittande i hjärtat och får så förblöda, därvid blodet samlar sig i brösthålan. Denna renslaktmetod skulle kunna betecknas såsom den nordlapska till skillnad från det senare tillkomna sydlapska tillvägagångssättet. I de sydligare rendistrikten plägar man nämligen först göra nackstick och först därefter göres med samma eller med en liknande kniv sticket i hjärtat. Under vissa omständigheter komma visserligen även skjutvapen till användning och framför allt nedskjutas »vildrenar» vilka icke låta sig infångas med lasso, men i stort sett hava de båda nyss beskrivna slaktmetoderna ända till för kort tid sedan varit de enda här i landet brukliga. Efter lyckade försök i Norge vintern 1922—23 har man börjat införa en så tillvida förbättrad metod, att vid det förutgående nacksticket användes en relativt lång och i spetsen något böjd kniv, som genom nackhålet stickes ända in i stora hjärnan, varvid den kan nå fram till pannbenets inre yta.

Denna redogörelse kommenterades med följande ord.

Vad halssticket, halssnittet och bröststicket samt skäktningen beträffar utföras dessa ingrepp på djur med fullt medvetande och samtliga göra de därför på åskådaren ett mer eller mindre motbjudande intryck. Nacksticket och nackslaget medföra däremot det minst oangenäma intrycket. Djuren störta mycket hastigt och förbli liggande orörliga. Vid nacksticket förblir medvetandet emellertid bibehållet, tills kvävning inträder eller genom blodavtappning blodtomhet i hjärnan uppstår. Nacksticket är sålunda icke en bedövningsmetod utan endast en metod att göra djuret orörligt.

Departementschefen uttalade slutligen, att det i propositionen föreslagna förbudet mot slakt utan föregående bedövning borde gälla även vid renslakt och detta även där fråga vore om den slakt som av lapparna företoges för att tillgodose deras eget behov av renkött. Lagens bestämmelser borde emellertid i fråga om sådan slakt icke träda i kraft förrän efter en viss övergångstid, ägnad åt demonstrationer av lämpliga bedövningsmetoder. Det vore för övrigt oklart vilka bedövningsapparater som vore mest ändamålsenliga. Ditintills godtagbara apparater vore också relativt dyrbara. Tidpunkten för lagens ikraftträdande i förevarande hänseende syntes därför böra läggas i Kungl. Maj:ts hand. Enär det vid renslakt torde vara erforderligt att giva föreskrifter om vilka bedövningsmetoder som skulle få ifrågakomma, syntes bestämmelser härom böra meddelas i administrativ ordning.

Utredningsmannen vill här hänvisa till den ytterligare motivering i renslaktsfrågan, som — särskilt under rubrikerna »Historik» och »Renslakt» — lämnades i förenämnda proposition.

Riksdagens första lagutskott tillstyrkte i utlåtande nr 54 samma år bifall till propositionen. Utskottet underströk dock angelägenheten av att lagens ikraftträdande beträffande renslakten icke uppskötes längre än av förhållandena oundgängligen påkallades.

1946 års köttbesiktningskommitté

Den i direktiven åsyftade 1946 års köttbesiktningskommitté har i sitt betänkande den 28 november 1947 med förslag till reformering av renslakten m. m. (stencilerat) närmare ingått på frågan om bedövningstvång vid sådan slakt.

Renslakten har av köttbesiktningskommittén beskrivits i allmänhet tillgå så att renhjorden drives in i en på lämpligt ställe anordnad inhägnad, rengärdet. Lappen infångar med lasso en ren som han önskar sälja, och sedan affären avslutats drager köparen och hans medhjälpare renen ut ur gärdet genom en öppning i stängslet. Utanför detta fälles renen till marken medelst *nackstick*. Till följd av nacksticket faller renen omedelbart till marken. Har sticket lyckats väl förefaller det åtminstone i vissa fall medföra medvetlöshet. Enligt vad kommittén iakttagit förekommer det sålunda att renen efter nacksticket t. ex. icke genom blinkning reagerar mot beröring av ögat. Utföres emellertid nacksticket av en mindre kunnig slaktare inträffar det icke sällan, att mera än ett stick måste göras innan djuret fälles, och ofta händer det att skadan icke blir sådan, att medvetlöshet därav inträder. Sedan renen fällts omkull medelst nacksticket avtappas blodet. Detta sker i allmänhet medelst hjärtstick. Döden inträder genom inre förblödning, och det i brösthålan samlade blodet kan sedan tillvaratagas om så önskas. Efter det djuret sålunda avlivats vidtager uppslaktningen. På sina håll förekommer det att blodet avtappas ute i det fria medelst stick framtill i bröstet, därvid blodet i allmänhet icke tillvaratages. Kommittén har uppgivit att i vissa delar av Norrbottens län tillämpade lapparna vid sin husbehovsslakt ännu *hjärtstick* utan att detta föreginges av nackstick eller annat försök till bedövning.

Kommittén redogör härefter för användningen av en av professorn vid veterinärhögskolan Hj. Dahlström konstruerad lång böjd kniv, avsedd att medelst stick i nacken föras genom nackhålet in i stora hjärnan, där den skulle åstadkomma sådan skada, att djuret omedelbart bleve medvetlöst. Denna kniv uppgåves ha fått en viss användning i Norge. Att med densamma utföra det avsedda s. k. *hjärnsticket* krävde emellertid stor övning och försöken föranledde i början många misslyckanden, särskilt för den som icke tidigare besuttede vana vid nacksticket.

Av vissa lappar och renslaktare, som ställt sig mera välvilliga till reformer än flertalet, hade för kommittén framhållits, att användande av *mekanisk slaktapparat* vore att föredraga framför nackstick och hjärnstick, särskilt med hänsyn till att vid större renslakter ofta måste anlitas även ovan personal. Skjutning med slaktapparat, så konstruerad att en sprint trängde in i djurets hjärna, hade sålunda försökts och i regel givit ur bedövningssynpunkt tillfredsställande resultat. Apparater av denna konstruktion vore

emellertid känsliga för kyla samt alltför tunga och obekväma att medföra ute i markerna. Kommittén hade särskilt haft sin uppmärksamhet på och verkställt prov med en slaktapparat i pistolform, avsedd att laddas med kulammunition. Pistolen hade en till synes lämplig konstruktion till förebyggande av vådaskott. Genom kulans inträngande i hjärnan syntes omedelbar bedövning åstadkommas. Även mot användningen av denna apparat hade emellertid de berörda näringsidkarna gjort vissa invändningar. Hos renarna syntes liksom hos nötkreatur föreligga benägenhet att vid slakten stöta upp maginnehåll i munnen. Då möjlighet ofta saknades att utan dröjsmål rengöra de sålunda förorenade delarna av köttet, blevo dessa lätt så osmakliga att de icke kunde användas till människoföda. Lappar och renslaktare hade tyckt sig finna, att uppstötningar vore mera vanliga vid skott i hjärnan än vid nackstick. Det hade även gjorts gällande, att skottet i hjärnan skulle leda till att hjärtat stannade tidigare och blodavrinningen därför bleve mera ofullständig. Slutligen hade även mot nu ifrågavarande apparat riktats anmärkningen, att den vore väl tung för att bekvämt kunna medföras av flytande lappar.

Med anledning av vad sålunda anförts till försvar för nacksticket såsom bedövningsmetod hade köttbesiktningsskommittén från veterinärstyrelsen infordrat utlåtande huruvida nackstick, så som detta vanligen utfördes, kunde betraktas som tillfredsställande bedövningsmetod vid slakt av ren.

Veterinärstyrelsen har i utlåtande den 4 november 1947 förklarat, att man ej med säkerhet kunde avgöra huruvida nacksticket medförde omedelbar bedövning. Då emellertid fullt betryggande bedövning erhöles vid slakt med gängse skjutapparater, funne styrelsen anledning ej föreligga att nacksticket i fortsättningen godkändes vid renslakt.

Som skäl för nu angivna uttalanden anförde veterinärstyrelsen bl. a. följande. Nacksticket, som av lapparna ansåges fullt tillfredsställande ur bedövningssynpunkt, kunde emellertid icke betraktas som någon bedövningsmetod i egentlig mening, alldenstund medvetandet kvarstode tills kvävning inträdde eller tills blodtomhet i hjärnan uppstode genom blodavtappning. Nacksticket kunde sålunda icke betecknas som en bedövningsmetod utan vore endast ett sätt att göra djuret orörligt. En förbättring av nacksticket vore det s. k. hjärnsticket, vid vilket en krökt kniv fördes in i stora hjärnan med omedelbar medvetlöshet till följd. Att föreskriva användande av denna metod — som enligt uppgift från Norge givit god erfarenhet — kunde dock ej rekommenderas med tanke på de svårigheter som yppade sig vid kontrollen över att kniven användes på rätt sätt. De försök som på senare tid gjorts med såväl skjutspintapparater som skjutapparat med kula hade givit mycket gott resultat, varför man numera syntes ha tillräcklig erfarenhet beträffande lämpliga bedövningsmetoder för renslakten. Veterinärstyrelsen ansåge därför tiden mogen för införande av obligatoriskt tvång till bedövning av ren före slakten. Troligen kunde införandet av bedövningstvång

stöta på vissa svårigheter med hänsyn till lappbefolkningens och yrkesslaktarnas konservativa läggning och till de kostnader som användandet av skjutapparater komme att medföra. Med hänsyn till att den väsentliga renslakten utövades av yrkesslaktare torde emellertid svårigheterna vara av övergående natur, helst som man numera strävade efter att få renslakten koncentrerad till vissa orter där mera permanenta slaktstationer kunde iordningställas.

Veterinärhögskolans lärarkollegium, från vilket veterinärstyrelsen anhållit om utlåtande i frågan huruvida nacksticket kunde betraktas som tillfredsställande bedövningsmetod vid slakt av ren, har den 20 oktober 1947 meddelat, att kollegiet icke kunde yttra sig utan att till kollegiets förfogande ställdes en utredning i frågan.

Köttbesiktningskommittén förklarade sig dela den av departementschefen i propositionen till lag angående slakt av husdjur uttalade meningen, att förbudet mot slakt utan bedövning borde gälla även vid renslakt och detta även i fråga om lapparnas husbehovsslakt. Goda skäl syntes tala för veterinärstyrelsens uppfattning, att, när en fullt betryggande bedövning kunde ernås genom användande av de vid annan slakt gängse skjutapparaterna, nacksticket i fortsättningen icke borde godkännas. Oavsett vilken bedövningsverkan, som kunde uppnås med ett väl utfört nackstick, måste slaktmetoden anses olämplig på grund av svårigheterna att utföra sticket på sådant sätt, att djuret ej tillfogades onödigt lidande. Erfarenheterna av den av professor Dahlström konstruerade böjda kniven syntes ha visat, att denna vore alltför svår att bemästra i användningen. Den hade icke heller kommit i praktiskt bruk i Sverige. Även om med densamma kunde utföras stick in i hjärnan, som åstadkomme effektiv bedövning, torde dess allmänna begagnande komma att leda till ett djurplågeri, vilket icke bleve mindre än det som det vanliga nacksticket med rak kniv innebure. Enligt kommitténs mening borde därför även stick i nacken med ifrågavarande böjda kniv anses förkastligt.

Invändningen att någon tillräckligt bekväm och billig bedövningsapparat ännu icke blivit tillgänglig bemötte kommittén med att densamma kunde för yrkesslaktarnas del lämnas utan avseende. För lappbefolkningens del syntes anspråken på att bedövningsapparaten skulle vara lätt och bekväm förtjäna större beaktande med hänsyn till att den måste kunna medföras ute i markerna. Kommittén hänvisade dock till att en tämligen bekväm och i övrigt tilltalande kulapparat redan funnes att tillgå. Vissa möjligheter syntes även föreligga att framställa en pistol av något lättare modell.

Kommittén föreslog därför, *dels* att slaktlagen skulle efter en kortare övergångstid bli tillämplig, såvitt anginge slakt av ren, *dels* att i samband därmed skulle föreskrivas, att nackstick icke måtte godkännas som bedövning vid sådan slakt.

För att underlätta bedövningstvångets genomförande föreslog kommittén

slutligen, att lämpliga bedövningsapparater borde kostnadsfritt utdelas till ordningsmännen i lappbyarna ävensom för nedsatt pris försäljas till mindre bemedlade renägande husbönder.

Veterinärstyrelsen har sedermera i underdånigt utlåtande den 23 september 1949 över vissa av Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund i skrivelse till Konungen den 29 april 1947 gjorda framställningar, bl. a. om förbättrade förhållanden i samband med slakt av renar,¹ hänvisat till ett dess remissyttrande den 12 mars 1948 över köttbesiktningskommitténs förenämnda betänkande. Styrelsen hade i sistnämnda yttrande anfört bl. a. att det torde vara odisputabelt, att ett väl utfört nackstick gjorde ett djur okänsligt nedanför sticket. Däremot syntes det ej medföra omedelbar medvetlöshet. Styrelsen kunde ej förorda ett godtagande av nacksticket som bedövningsmetod ens under förutsättning att sticket vore väl utfört, enär dels varje möjlighet saknades att kontrollera efterlevnaden av en sådan bestämelse, dels stickets rätta utförande krävde åtskillig övning. Styrelsen saknade därför anledning att frångå sitt i utlåtandet den 4 november 1947 gjorda uttalande, att nackstick ej borde godkännas vid renslakt. Den enda godtagbara bedövningsmetoden vore skjutning. Beträffande lapparnas husbehovsslakt eller hemslakt syntes det emellertid svårt att med omedelbar verkan förbjuda nacksticket. En övergångstid av fem år anbefalldes. Respitiden borde utnyttjas för upplysning, propaganda och renägarnas förseende med skjutapparater. Med hänsyn bl. a. till hemslaktens kvantitativt ringa omfattning borde skjutapparater tillhandahållas mindre bemedlade renägare. Veterinärstyrelsen sade sig icke kunna annat än beklaga, att köttbesiktningskommitténs förslag ej bringats till utförande.

Främmande rätt

Norge. Utöver det allmänna stadgandet i 1 § lov den 7 juni 1935 um dyrevern om skyldighet att handskas väl med djur, så att det icke kommer i fara att lida onödigtvis, innehåller lov den 21 juni 1929 om avlivning av husdjur och tamren en bestämmelse, att vid slakt av sådant djur detta skall omedelbart före blodavtappningen bedövas. Närmare föreskrifter om tillvägagångssättet vid bedövning av renar har av norska Landbruksdepartementet utfärdats den 19 april 1937. Däri framhålles, att renens känselcentra befinna sig i den främre, övre delen av stora hjärnan, samt att renen icke kan bedövas med mindre än att dessa känselcentra bli satta ur funktion. Detta kan enligt departementet ske endast genom ett skott direkt in i stora hjärnan eller genom hjärnstick, d. v. s. ett stick som går in genom nacköppningen och utföres med en kniv av sådan längd och böjning att den når fram till

¹ Jämväl *Föreningarna Djurens vänners riksorganisation* har med instämmande av *Nordiska samfundet till bekämpande av det vetenskapliga djurplågeriet* i skrivelse den 10 april 1958 till chefen för justitiedepartementet påkallat upphävande av undantaget från bedövningstvånget för slakt av ren.

stora hjärnan. Vanligt nackstick med rak kniv medför däremot icke någon bedövning utan endast ett förlamande av renens rörelseförmåga. Sådant stick må därför ej förekomma vid renslakt.

Finland. Slakt av husdjur, innan djuret omedelbart före blodets avtappande blivit bedövat, är jämlikt stadgande i lagen den 14 april 1934 om djurskydd förbjuden. I förordningen den 25 maj 1934 angående tillämpning av lagen om djurskydd föreskrives därutöver, att sådan slakt bör verkställas så, att djuret ej i onödan åsamkas lidande. Vidare utsäges däri, att djuret, innan slakten vidtager, bör bedövas genom slag i pannan med lämpligt redskap eller medelst skott genom pannan i hjärnan eller med användande av slaktmask eller av elektrisk bedövning på av lantbruksministeriets veterinäravdelning godkänt sätt. I 4 § lagen om renskötsel den 4 juni 1948 stadgas, att innan ren slaktas, bör den bedövas. Slakt av ren i andra renars närvaro är förbjuden.

Det har från vederbörande finska myndigheter upplysts, att en effektiv efterlevnad av föreskrifterna eftersträvats genom rådgivningsverksamhet, som tidigare bedrevs av Suomen Poronjalostusyhdistys (Finska renförädlingsföreningen) och sedan år 1948 av Paliskuntain Yhdistys (Renbeteslagsföreningen). Vid bedövningsförfarandet eftersträvades först bedövning med klubba, varvid slaget riktas mot övre främre delen av djurets skalle. Syftet härmed var att bedöva hjärnan och därmed känselorganen. Detta bedövningssätt blev allmänt redan före kriget. Efter kriget har sättet att bedöva slaktrenar utvecklats vidare. Särskilda bedövningspistoler ha nämligen införskaffats från England. Användningen av bedövningspistol har visat sig mera praktisk, emedan djuret lättare kan lugnas före bedövningen än då klubba användes. Strävandena inriktas på att göra bruket av bedövningspistol allmänt.

Verkställda undersökningar

Med hänsyn bl. a. till att veterinärhögskolans lärarkollegium i sitt i det föregående omförmälda utlåtande den 20 oktober 1947 till veterinärstyrelsen uppgivit, att kollegiet icke utan att till dess förfogande ställdes en utredning kunde yttra sig i frågan, huruvida nacksticket kunde betraktas som en tillfredsställande bedövningsmetod vid slakt av ren, har djurskyddsutredningen hänvänt sig till statens veterinärmedicinska anstalt och hemställt, att anstalten ville genom den därstädes från och med år 1955 anställde konsulenten för renskötseln undersöka och för utredningen redovisa de nuvarande renslaktmetoderna i vårt land ävensom i vad mån tillämpandet av dessa metoder innebär, att djuren försättas i ett omedelbart medvetlöshets-tillstånd. Anstalten har med anledning därav inkommit med ett av konsulenten för renskötseln *leg. veterinären Magnus Nordkvist* den 19 augusti

1960 dagtecknat utlåtande utmynnande i ett förslag till humanisering av renslakten.

Konsulenten Nordkvists utlåtande innehåller en redogörelse för tillvägagångssättet vid de renslaktmetoder, som för närvarande komma till användning i Sverige. Det rena *hjärtsticket*, som har gammal hävd inom den svenska renskötseln, torde, enligt vad Nordkvist uppgivit, numera förekomma endast i de nordligaste lappbyarna och även där blott sporadiskt.

Nordkvist betecknar hjärtsticket som en inhuman avlivningsmetod, som bör i lag förbjudas. *Hjärtskott* från gevär har enligt Nordkvist i stort sett samma verkan som hjärtstick. Även denna form av avlivning är därför att anse såsom olämplig.

Nacksticksmetoden grundar sig enligt Nordkvist på det förhållandet, att den vid normal huvudställning dorsalt nästan slutna atlanto-occipitalleden (nackleden) vid extrem flexion bildar en endast av ledkapseln skyddad öppning uppåt medgivande en rätlinjig passage in i hjärnkavitets bakre, basala utrymme. Denna del upptages huvudsakligen av den s. k. hjärnstammen, bestående av förlängda märgen, pons, mitt- och mellanhjärnan. Här återfinnas även några av hjärnans större blodkärl. Hjärnstammen är säte för flera livsviktiga nervcentra, bl. a. för hjärt- och andningsverksamheten. Nacksticket utföres med i huvudsak tre olika typer av knivar:

a) Norsk modell, s. k. krumkniv, specialkonstruerad för ändamålet. Knivbladet är cirka 14 cm långt, 9 mm brett och 5 mm tjockt. Kniven är svagt böjd i sin främre del och försedd med egg på den konkava sidan från spetsen och cirka 8 cm bakåt. Den är i allmänt bruk i Jämtlands län men är mindre allmän i Västerbottens län och är sällsynt i Norrbottens län.

b) Morakniv eller liknande cirka 10 cm lång, 2 cm bred och 3 mm tjock användes, ehuru mindre allmänt, i Jämtlands län.

c) Mer eller mindre starkt nedslipad kniv av moratyp. Måtten variera starkt, men minimum torde vara 5—6 cm lång, 5 mm bred och 3 mm tjock. Förekommer överallt men mest i Norrbottens län.

Knivarnas utseende framgår närmare av *bilaga 1* till detta betänkande.

I anslutning till denna beskrivning redogör Nordkvist i sitt utlåtande för vissa av förutnämnde professorn Dahlström författade och i Svenska allmänna djurskyddsföreningens skriftserie åren 1915 och 1922 intagna beskrivningar av undersökningar, som av denne företagits rörande olika renslaktmetoder. Nordkvist erinrar om att Dahlström skiljer på nackstick och hjärnstick, varvid han med det förra menar den skada, som de raka knivtyperna åstadkommer, och med det senare den skada, som åstadkommes med den böjda kniven. Nacksticket i nyssnämnda bemärkelse ger enligt Dahlströms uppfattning endast en skenbar bedövning i det att djuret immobiliseras genom avskärning av ryggmärgen, medan medvetandet kvarstår till dess att blodförlusten genom efterföljande hjärtstick blir tillräckligt stor. Han anser dessutom, att avblodningen blir dålig efter nackstick. Av dessa skäl ut-

dömer Dahlström nacksticket såsom en icke endast ur djurskyddssynpunkt utan även med hänsyn till köttkvaliteten förkastlig metod. Vid år 1922 företagna renslaktförsök i trakten av Röros i Norge, vari Dahlström deltog, var det viktigaste resultatet konstruktionen och utprovet av den böjda kniven, som medgav ett djupare inträngande i hjärnhålan med möjlighet att därigenom åstadkomma grova skador på stora hjärnans framlober. Hjärnstick med den nykonstruerade böjda knivtypen ansågs av Dahlström som en ur alla synpunkter idealisk metod. En stor styrka hos densamma ansåg han vara, att den utgjorde en vidareutveckling av en hävdvunnen lapsk metod och därför kunde väntas bli lättare anammad av lapparna.

Nordkvist hänvisar i detta sammanhang till den i Norge gällande lagstiftningen om bedövning av renar i samband med slakt, enligt vilken bedövning må ske endast genom ett skott direkt in i stora hjärnan eller genom hjärnstick d. v. s. ett stick som går in genom nacköppningen och utföres med en kniv av sådan längd och böjning att den når fram till stora hjärnan. I anslutning därtill omnämner han den av köttbesiktningkommittén hävdade uppfattningen, att såväl vanligt nackstick med rak kniv som hjärnstick med böjd kniv måste betecknas som förkastliga bedövningsmetoder, enär de bl. a. ansågos kräva stor vana för att kunna utföras på ett sådant sätt, att djuret ej tillfogas onödigt lidande.

Nordkvist redogör i det följande för vad han kallar nackstickets normala utförande. Sedan renen infångats, fasthålls den av en medhjälpare, som därvid fattar tag i hornens övre del och drar dem åt sig. Härigenom kommer renen att inta en stängningsställning med nosen innanför lodplanet genom hornbasen. Man har då den eftersträfvade böjningen i nackleden. På obehornat djur åstadkommes samma huvudställning genom ett grepp om underkäken. Operatören står på renens vänstra sida i höjd med dess framben. Med ett finger utpalperar han i regel först det rätta insticksstället, som är beläget ungefär på en linje mellan öronbasernas bakre konturer d. v. s. någon cm framför atlas-kotans högsta punkt. Knivspetsen anbringas på denna punkt. Den raka kniven (typ b enligt det föregående) inriktas snett nedåt-framåt med eggen åt endera sidan och drives med en snabb stöt in till skaftet (*bilaga 2, fig. 1*). Den böjda kniven (typ a enligt det föregående) placeras så, att den framför böjningen befintliga delen av knivbladet får ovan nämnda inriktning. Medan kniven drives in föres skaftet baköver på ett sådant sätt, att knivbladet behåller den ursprungliga riktningen. När den är helt införd skall skaftet på denna kniv alltså inta samma ställning som den förutnämnda (*bilaga 2, fig. 2*). Renen störtar till marken, ofta medan kniven ännu blott är till hälften införd. Genom rörelser på kniven söker man i anslutning härtill ytterligare öka hjärnskadorna. Den raka kniven vickas därvid från sida till sida medan den böjda vrides fram och tillbaka runt sin längdaxel. De reflektoriska sparkrörelser, som i regel åtfölja dessa manipulationer, feltydas enligt Nordkvist ofta av närvarande lekmän såsom smärt-

yttringar. Omedelbart därefter följer avblodningen, som vid hemspekt fort-
farande ofta åstadkommes genom hjärtstick. Vid avsaluspekt avblodas dock
renarna numera i regel genom halsstick.

Nordkvist erinrar om att experten i djurskyddsutredningen laboratorn i
fysiologi vid veterinärhögskolan vet. med. dr Bengt Andersson i februari
1960 bereddes tillfälle att tillsammans med Nordkvist följa avlivningsproce-
duren vid slakt av drygt hundratalet renar medelst nackstick, som utfördes
med såväl rak som böjd kniv av i det föregående beskrivet slag. Huvudav-
sikten med dessa studier var i första hand att försöka avgöra, huruvida den
tillämpade slaktmetoden kunde anses vara mera plågsam och mindre snabbt
dödande än avlivning medelst skott, och dessutom att försöka klarlägga vil-
ket av de båda sätten att utföra nacksticket som kunde anses snabbast föra
till full medvetslöshet och död. Anderssons uppgift var dels att iakttaga vis-
sa symptom och reflexer i samband med avlivningssättet, dels att genom stu-
dier av hjärnor från med nackstick avlivade djur söka vinna klarhet i hur
snabbt och effektivt dödande dessa stick kunna anses vara.

I ett till Nordkvist ingivet utlåtande över de ifrågavarande undersökning-
arna nämner Andersson, att de stundom förekommande felsticken böra an-
ses som den största nackdelen med sagda slaktmetod. Ett felstick medför
enligt Andersson dock ej någon skada på hjärnstammen, eftersom kniven
därvid kommer att hamna antingen på främre kanten av första halskotan
eller på den del av skullbasen som leder mot densamma (*bilaga 3*, fig. 1).
Utfört snabbt och med en vass kniv torde därför ett sådant felstick ej vara
mera smärtsamt än ett snabbt instick med en liknande kniv genom huden
annorstädes i kroppen. Andersson uppger vidare, att det med tanke på att
djuren genom infångandet äro mer eller mindre paralyserade av skrämsel
kan ifrågasättas, huruvida ett dylikt stick under ifrågavarande omständig-
heter i högre grad ökar deras plåga.

Därest kniven såsom avsett direkt eller, i mera sällsynta fall, efter något
felstick går genom ledkapseln, mellan skallen och första halskotan, samt
trycks in så långt som möjligt, blir skadans omfattning enligt Andersson
beroende av, huruvida morakniv eller kniv av norsk tillverkning kommer
till användning. Reflexlöshet och död inträffade i de av Andersson studerade
fallen praktiskt taget omedelbart. De skador på hjärnan som bli följden ha
av Andersson beskrivits på följande sätt:

1. *Nackstick med morakniven.* Då djuren, som alltid är fallet vid ifrågavarande
avlivningsförfarande, stå med nacken kraftigt böjd, och kniven trycks genom ovan-
nämnda ledkapsel och nedåt tills den stöter mot ben, kommer den att skära ige-
nom förlängda mårgen i en riktning som åskådliggöres av *bilaga 3*, fig. 2. Denna
bild visar en hjärna från en ren som avlivats medelst nackstick utfört med mora-
kniv. Den övre pilen på bilden markerar var kniven gått in i förlängda mårgen
och den undre var den kommit ut och stött mot ben. En total avskärning av för-
längda mårgen på denna nivå måste medföra omedelbart andningsstillestånd och
fullständig medvetslöshet. Invändas må dock att en kortslipad morakniv törhända

ej når botten av ryggmärgskanalen och ej heller åstadkommer en fullständig och dubbelsidig avskärning av förlängda mårgen. Efter en avskärning till 2/3 bör dock döden inträda lika snabbt och effektivt som vid fullständig avskärning. Av fig. 2 framgår dessutom att en fullständig avskärning av ryggmårgen samtidigt innebär en avskärning av Arteria vertebralis, vilket förorsakar betydande blödningar vid hjårnbasen, som ökar trycket runt hjårnan i dess helhet. Enbart denna blödning bör medföra fullständig medvetslöshet så gott som omedelbart.

Sammanfattningsvis kan alltså sägas om moraknivens användning vid renslakt, att ett rätt utfört nackstick med en *icke för hårt nedslipad kniv* är snabbt och effektivt dödande och icke medför andra plågor för djuret än de som är förenade med infångandet och fasthållandet samt det snabba insticket genom huden. Användandet av en kraftigt nedslipad morakniv måste däremot anses innebära stor risk att avskärningen av förlängda mårgen blir ofullständig och att därigenom onödigt lidande kan tillfogas djuret.

2. *Nackstick utfört med kniv av norsk tillverkning.* När denna kommer till användning och sticket utföres så att kniven går genom ledkapseln mellan skallen och första halskotan, letar sig kniven genom sin form automatiskt in längs hela hjårnstammen ända fram i främre delen av hjårnan. De synnerligen omfattande skador som ett sådant stick medför framgår av *bilaga 3*, fig. 3. I detta fall blir visserligen skadan på förlängda mårgen i regel mindre omfattande än efter stick utfört med morakniv, men för medvetandet och livsfunktionerna i övrigt absolut nödvändiga centra längre fram i mitt- och mellanhjårnan förstöras, så att djuret omedelbart blir medvetslöst. De mörkfärgade partierna som omramats med pilar i fig. 3 visa skadans omfattning då den norska kniven kommit till användning.

Andersson har av ovan anförda skål funnit, att den norska kniven vore att föredraga vid renslakt utförd medelst nackstick. Rätt utfört vore sticket därvid minst lika effektivt dödande som någon form av skott. Lämpligheten av att använda morakniv vid nackstick å ren kunde däremot ifrågasättas, emedan denna kniv, då den förkortats genom nedslipning, kunde tänkas vara mindre effektivt dödande.

Nordkvist tillägger i detta sammanhang, att det ur djurskyddssynpunkt torde vara egalt, om knivsticket medför omedelbar död eller medvetslöshet. Ur praktisk synvinkel kunde det däremot tänkas spela en viss roll i det att blodavtappningen borde bli fullständigare, om djuret är medvetslöst, än om det är dött. Skillnaden torde dock inte vara av större betydelse, om avblodningen skedde i omedelbar anslutning till nacksticket.

Professor Dahlströms uppgift att nackstick med rak kniv endast medför en immobilisering med bibehållet medvetande kunde Nordkvist inte vitsorda. Nordkvist säger sig ha under årens lopp kontrollerat blinkreflexen och andra medvetandeyttringar på några hundratal nackstuckna renar och därvid kunnat konstatera en upp till ett par minuter kvardröjande blinkreflex endast i några enstaka fall, då nacksticket antingen fick anses misslyckat eller kniven var starkt nedslipad och kort (typ c enligt det föregående).

Ett rätt utfört nackstick med rak eller böjd kniv måste därför enligt Nordkvists mening betecknas som en ur djurskyddssynpunkt fullt tillfredsställande bedövningsmetod, under förutsättning dock vid användning av den

raka kniven, att denna vore minst ca 9 cm lång och ej mer än 2 cm bred. Nordkvist tillägger emellertid, att förekomsten av felstick vore en så allvarlig företeelse, att på grund därav metodens tillrädlighet borde ytterligare granskas.

Nordkvist säger sig därvid ha funnit, att den raka knivens utformning ofrånkomligt medför, att den skarpa spetsen lätt hakar upp sig i benytan under införandet. Den måste då dras något tillbaka och givas ny riktning, innan den kan drivas vidare. Ofta fastnar den därvid ånyo. Detta kunde enligt Nordkvist otvivelaktigt innebära ett mer eller mindre svårt djurplågeri, även om iakttagbara smärtyttringar i många fall saknades eller vore förvånansvärt svaga. Då denna knivtyp vore tämligen bredbladig komme spetsen dessutom att under införandet passera mycket nära ena benväggen, speciellt vid passagen genom nackhålet. Små rörelser av renens huvud äventyrade därför lätt det regelrätta utförandet. Nöjaktig säkerhet torde av denna anledning vara förhållandevis svår att uppnå.

Enligt Nordkvists mening kunde den raka knivtypen av förenämnda skäl ej accepteras som ett lämpligt bedövningsinstrument. Även i fråga om sådana felstick, då kniven är helt felriktad och stöter mot benringen runt öppningen, torde den raka kniven vara procentuellt mest belastad.

Nordkvist företog under slaktsäsongen 1957/58 med hjälp av en del av lappväsendets tillsyningsmän en orienterande undersökning rörande den gängse felsticksfrekvensen, vars resultat nedanstående tabell visar.¹ De mycket enkla instruktioner, som gävos uppgiftslämnarna, framgå av tabellens uppställning. Det är att märka att nacksticken utförts såväl av renägare som av uppköpare och med såväl rak som böjd kniv. Siffrorna böra därför inte uppfattas som ett mått på den faktiska skickligheten inom respektive lappby utan snarare som en orientering rörande de ungefärliga värden man här har att räkna med.

I sina kommentarer till uppgifterna ha tillsyningsmännen framhållit, att renägare med större rennehav som regel äro skickligare i att hantera kniven än sådana med färre renar och därmed färre tillfällen att uppöva och vidmakthålla den tekniska färdigheten.

Nordkvist anser, att felsticksfrekvensen skulle kunna sänkas betydligt genom lämpligt upplagd upplysningsverksamhet. Han nämner i anslutning härtill, att från renägarhåll ofta har framhållits önskvärdheten och nödvändigheten av ett billigt, lätt, enkelt och ständigt tillgängligt bedövningsredskap. För nödslakt och husbehovsslakt av enstaka renar borde då, säger Nordkvist, nackstick med böjd kniv kunna ur djurskyddssynpunkt godtagas som bedövningsmetod.

I sin fortsatta redogörelse, som avser användandet av slaktpistoler såsom bedövningsredskap, förklarar Nordkvist, att motståndet mot införandet av nya slaktmetoder i hög grad mjukats upp eller försvunnit. Huvudargument

¹ I tabellen har här vidtagits den ändringen, att lappbyarnas namn ersatts med nummer.

Lappby	Observationer				Procentuell fördelning		
	1 stick	2 stick	flera stick	Summa	1 stick %	2 stick %	flera stick %
I.....	74	19	14	107	69,2	17,8	13,0
II.....	61	16	9	86	70,9	18,6	10,5
III.....	102	34	14	150	68,0	22,7	9,3
IV.....	298	117	40	455	65,5	25,7	8,8
V.....	236	101	30	367	64,3	27,5	8,2
VI.....	37	7	4	48	77,1	14,6	8,3
VII.....	15	8	2	25	60,0	32,0	8,0
VIII.....	35	3	1	39	89,7	7,7	2,6
IX.....	161	15	13	189	85,2	7,9	6,9
X.....	66	7	—	73	90,4	9,6	—
XI.....	55	16	18	89	61,8	17,9	20,3
XII.....	14	4	—	18	77,8	22,2	—
XIII.....	103	19	12	134	76,8	14,2	9,0
XIV.....	61	1	1	63	96,8	1,6	1,6
XV.....	64	1	1	66	96,8	1,6	1,6
Totalsumma	1 382	368	159	1 909	72,4	19,3	8,3
Medelvärden					76,7	16,1	7,2
						23,3	

mot hjärnskott vore benägenheten för uppstötning av våminnehåll. Vid nutidens storslakter, där merparten av köttet omhändertas av en slakteriförening eller annan storuppköpare, medgäve dock i allmänhet varken tid eller arbetslöner att av huvudet annat tillvaratoges för konsumtion än tungan. Eventuella uppstötningar av maginnehåll spelade därför ur såväl hygienisk som ekonomisk synpunkt liten eller ingen roll. De kunde dessutom delvis förebyggas genom snabb uppbindning av foderstrupen.

Många renägare föredra enligt vad Nordkvist vidare uppger att få sina renar avlivade med hjärnskott framför att själva göra nackstick.

Nordkvist förklarar, att följande tre olika typer av slaktpistoler numera användas i Sverige:

1. Bultpistolen »Cash X» (*bilaga 4, fig. 1 A*). »När skottet avlossas utskjuts en dm-lång slagbult, vilken sedan delvis studsar tillbaka. Cash-pistolen är relativt dyr, tung och komplicerad men är å andra sidan, rätt skött, säker och effektiv. Sedan flera år i bruk vid de flesta större renslakter. Vikt 2 600 g.»

2. Kulpistolen »Safeti-Killer» (*bilaga 4, fig. 1 B*). »Pistolen torde kunna betraktas som i det närmaste 'idiotsäker', i det att pipan måste tryckas hårt mot något underlag för att pistolen skall osäkras. Pistolen är relativt lätt och mycket enkel att handha. Mycket få är i bruk. Vikt 1 240 g.»

3. Kulpistol av norsk modell (*bilaga 4, fig. 1 C*). »Säkras och osäkras för hand. Mycket enkel konstruktion. Användes såvitt bekant endast av en storuppköpare i Norrbottens län. Vikt 850 g.»

Användning av kulpistoler innebure enligt Nordkvist alltid en viss risk för vådaskott. Alltför stark laddning i förhållande till djurets storlek kunde

t. ex. driva kulan helt genom renens huvud med risk för skador på omkringstående. Samma risk föreläge vid sned ansättning mot pannan. Kulpistoler borde därför alltid ansättas mot pannan och riktas så, att en eventuellt genomslående kula uppfångades av halsmuskulaturen. Användning av bultpistol eliminerade dessa risker. Den kunde därför ansättas mot pannan, skallens sida strax framför örat eller mot nackbenet. Bultpistolen vore emellertid tämligen dyr¹ och dess konstruktion komplicerad. Den kunde därför svårligen tänkas bli var mans egendom. Nordkvist ansåge emellertid, att varje lappby, renägargrupp etc. borde gemensamt kunna anskaffa en eller ett par sådana pistoler för att, i likhet med förhållandet inom slakteribranschen, omhänderhas av särskilt utsedda personer, som skulle göra sig väl förtrogna med pistolernas funktion och skötsel. På detta sätt skulle en slaktpistol kunna vara till hands vid praktiskt taget varje tillfälle, då ett större antal renar skall slaktas.

Sammanfattningsvis anser Nordkvist, att, ehuru samtliga nyss beskrivna slaktpistoler vore ur djurskyddssynpunkt godtagbara, vore bultpistolen den, som kombinerade största säkerhet med god effektivitet och mångsidighet. Av de båda kulpistolerna fann han »Safeti-Killer» vara att på grund av sin effektivare säkring föredraga.

Det finns, säger Nordkvist vidare, grundad anledning överväga, huruvida inte tiden vore mogen för en utsträckning av gällande bedövningstvång för övriga slaktdjur till att omfatta jämväl renar. Nordkvist föreslår, att godkänd slaktpistol, i första hand bultpistol av typ »Cash X» och kulpistol av typ »Safeti-Killer», skall vara obligatorisk vid slakt av minst tio renar vid samma tillfälle, medan nackstick med böjd kniv av i det föregående beskrivet slag skall utgöra en för nödslakt och husbehovsslakt godtagen bedövningsmetod.

Slagapparater och slagverktyg vore enligt Nordkvists mening på grund av renens behorning och risken för felslag i samband med oberäknade rörelser ur djurskyddssynpunkt helt förkastliga bedövningsinstrument. Sådana vore honom veterligt ej heller i bruk.

Utredningsmannen

Av förarbetena till lagen den 4 juni 1937 angående slakt av husdjur framgår, att det vid slakt av övriga husdjur föreskrivna bedövningstvånget ansetts böra i princip gälla även vid renslakt. Att slaktlagens tillämpning på sådan slakt gjordes beroende på särskilt förordnande av Kungl. Maj:t hade, enligt vad som framgår av propositionen, sin grund i då rådande ovisshet om vilka bedövningsmetoder, som vore för renslakt mest ändamålsenliga. En övergångstid borde enligt propositionen användas till demonstration av

¹ Bultpistolen »Cash X» uppgives för närvarande kosta 300 kronor och kulpistolen »Safeti-Killer» 75 kronor.

lämpliga bedövningsmetoder och utrönande av ändamålsenliga apparater. Nackstick, vare sig detta utfördes med rak kniv eller enligt ett i Norge infört tillvägagångssätt med böjd kniv, ansågs dock icke vara en bedövningsmetod utan endast en metod att göra renen orörlig.

1946 års köttbesiktningskommitté delade den av departementschefen uttalade meningen, att bedövningstvånget borde gälla även vid renslakt och detta även i fråga om lapparnas husbehovsslakt. Frågan vilken bedövningsverkan, som kunde uppnås med ett väl utfört nackstick, blev under den av kommittén företagna utredningen icke tillfredsställande besvarad. Svårigheterna, å ena sidan, att utföra sticket på ett sådant sätt, att djuret ej tillfogades onödigt lidande, och den omständigheten, å andra sidan, att en fullt betryggande bedövning kunde ernås genom användande av de vid annan slakt gängse skjutapparaterna, utgjorde dock enligt kommitténs uppfattning tillräckliga motiv för att nackstick ej borde godkännas som bedövning vid renslakt. Kommittén förordade, att lämpliga bedövningsapparater skulle kostnadsfritt utdelas till ordningsmännen i lappbyarna samt för nedsatt pris försäljas till mindre bemedlade renägande husbönder.

Veterinärstyrelsen upprepade i remissyttrande över köttbesiktningskommitténs betänkande 1947 sin för kommittén tidigare uttalade uppfattning, dels att nacksticket ej borde godkännas vid renslakt, dels att den enda godtagbara bedövningsmetoden var skjutning. Beträffande lapparnas husbehovsslakt eller hemslakt syntes emellertid svårt att med omedelbar verkan förbjuda nacksticket. En respittid av fem år borde därför användas för upplysning, propaganda och renägarnas förseende med skjutvapen. I sammanhanget må tillika erinras om veterinärstyrelsens i underdånigt utlåtande den 23 september 1949 uttalade beklagande, att köttbesiktningskommitténs förslag ej bringats till utförande.

Renkonsulenten Nordkvists och laboratorn Anderssons i det föregående redovisade undersökningar rörande bedövningseffekten vid olika renslaktmetoder undanröja tidigare rådande tvivel beträffande den verkan som åstadkommes av ett rätt utfört nackstick. Både Nordkvist och Andersson ha nämligen vid undersökningarna funnit, att såväl den specialtillverkade böjda kniven av norsk modell som den raka ej nedslipade morakniven vid ett välriktat nackstick åstadkommer omedelbar medvetslöshet eller död. Enligt Nordkvists uppfattning är emellertid förekomsten av felstick en så allvarlig företeelse, att nacksticksmetodens tillräcklighet på grund därav bör ifrågasättas. Emedan den raka kniven medför större risker för felstick än den böjda kniven, bör denna enligt Nordkvists mening ej accepteras som ett lämpligt bedövningsinstrument. Nackstick med böjd kniv finner han dock böra, oberoende av den risk för felstick, som föreligger även med detta redskap, för framtiden godkännas som bedövningsmetod vid nödslakt och husbehovsslakt av enstaka renar, d. v. s. mindre än tio renar vid ett och samma tillfälle. Vid all annan renslakt skall bedövning däremot ske med godkänd

slaktpistol, i första hand bultpistol av typ »Cash X» och kulpistol av typ »Safeti-Killer».

Utredningsmannen finner det uppenbart, att, i den mån renslakten försigår vid offentliga slakthus eller kontrollslakterier, denna slakt bör äga rum på samma sätt som varje annan husdjursslakt. Detta innebär, att bedövningstvänet i sådana fall skall gälla jämväl renslakt. Det torde kunna hållas för visst, att slakten här utföres med användande av ur djurskyddssynpunkt anmärkningsfria metoder.

Beträffande renslakt, som eljest sker i större skala, synes en annan inställning måhända mera befogad. Det kan nämligen invändas, att här till övervägande delen är fråga om slakt ute i markerna och att det därför kunde medföra svårigheter att efterleva en föreskrift att endast vissa typer av bedövningsredskap finge användas. Även om så varit fallet tidigare, ha förhållandena dock ändrats genom den framträngande motoriseringen. Det är omvitnat, att renskiljningar och renslakter i samband med sådana ofta tilldraga sig allmänhetens intresse, och att bilister och andra i stort antal ansluta sig som åskådare, vilket förhållande man för övrigt av flera skäl har anledning att ställa sig betänksam inför. Den tilltagande motorismen leder därför fram till antagande, att vad som stundom invänts mot ett anbefallande i lag av vissa typer av bedövningsredskap, nämligen att deras tyngd skulle göra det besvärligt att medföra dem till slaktplatserna, kan avvisas såsom numera ohållbart. Någon svårighet att under de antydda förhållandena efterleva en föreskrift, att endast vissa typer av bedövningsredskap må användas vid renslakt, kan ej gärna möta. Ej heller kan kostnaden för sådana redskap få tillmätas någon betydelse.

Den frågan uppställer sig då, vilket redskap som är det för ändamålet lämpligaste.

Av vad från experthåll anförts synes visserligen framgå, att nackstick med kniv av viss utformning kan åstadkomma lika effektiv bedövning som användandet av slaktpistol. Emellertid synes den mänskliga faktorn härvidlag vara av en väsentlig betydelse. För att renen i samband med nackstickets utförande ej skall förorsakas svåra lidanden erfordras nämligen icke endast en betydande förtrogenhet med knivens rätta handhavande och ingreppets utförande, utan även att de som utföra sticket och erforderliga medhjälpare i sina personer uppfylla vissa krav, som garantera en ur djurskyddssynpunkt tillfredsställande behandling. Därest omständigheterna ej äro sådana, föreligger uppenbarligen fara för djurplågeri.

Med denna utgångspunkt finnes anledning att taga slaktpistolsmetoden i närmare betraktande. Av den utredning, som företagits, framgår, att ansättningen av slaktpistolen mot djurets huvud icke innebär tillnärmelsevis samma svårigheter som utförandet av nackstick. Skillnaden är så iögonenfallande, att någon tvekan icke behöver råda, att användande av slaktpistol bör vid här ifrågavarande slakttillfällen anbefallas.

När det sedan gäller valet mellan olika pistoltyper, synes väl bultpistolen äga företräde framför andra typer. Med samma effektivitet som kulpistolen förenar bultpistolen den fördelen, att den med kulpistolen förenade risken för att någon människa skall komma till skada icke föreligger. Då emellertid nu förekommande typ av bultpistol har en vikt, som vida överstiger den ävenledes här i bruk varande kulpistolens, vill utredningsmannen förorda, att även sistnämnda pistoltyp godtages såsom bedövningsredskap vid renslakt.

Vad nu anförts gäller, såsom av det föregående framgår, slakt i större skala och på lokaler, där enligt utredningsmannens mening svårigheter för framskaffande av slaktpistoler icke föreligga.

Beträffande husbehovsslakt kunna framförda invändningar om de besvär och olägenheter bl. a. i kostnadshänseende, som förmenas vara förenade med ett obligatoriskt användande av slaktpistol, måhända vara av större betydelse.

Utredningsmannen finner emellertid, att de skäl, som i det föregående anförts mot att nackstick skulle godtagas vid storslakter, böra tillmätas samma avgörande betydelse, när det gäller husbehovsslakt. Att såsom renkonsulenten Nordkvist föreslagit medgiva nackstick med böjd kniv vid husbehovsslakt av mindre än tio renar vid samma tillfälle torde medföra stora kontrollsvårigheter och därmed åtföljande risk för lagöverträdelser. Därtill kommer, att nackstick med böjd kniv synes praktiskt taget ha kommit ur bruk i Västerbottens och Norrbottens län. Ett godtagande av sådana nackstick vid husbehovsslakt skulle alltså innebära att en ur djurskyddssynpunkt otillfredsställande bedövningsmetod skulle behöva under sakkunnig ledning inläras i dessa län.

Under hänvisning till vad sålunda anförts finner utredningsmannen tiden vara inne för ett förordnade, varigenom slaktlagen göres tillämplig även på slakt av ren. I samband därmed torde i slaktlagen även böra intagas uttrycklig bestämmelse om bedövningsmetoden vid renslakt, som äger rum utanför de offentliga slakthusen och kontrollslakterierna. I enlighet med det sist sagda föreslås föreskrift av innehåll, att vid sådan renslakt må användas allenast slaktpistol, vars konstruktion blivit av veterinärstyrelsen för ändamålet godkänd. Det är uppenbart, att veterinärstyrelsen har att träffa sitt val med beaktande av alla de typer av slaktpistoler, som kunna finnas i marknaden. Vidare bör också ges föreskrift om att veterinärstyrelsen har att meddela anvisningar om tillvägagångssättet vid bedövning med sådan pistol.

I betraktande av den ingående diskussion, som under en lång följd av år förts angående utsträckande av slaktlagens bedövningstvång till att gälla jämväl vid renslakt, torde någon anpassningsperiod utöver vad sålunda i realiteten redan förekommit icke vara påkallad för ett accepterande från renägarhåll av de nya föreskrifterna. Därest någon tid erfordras för fram-

skaffande av slaktpistoler m. m., kan detta utan svårighet tillgodoses genom att en lämpligt avvägd tidrymd får förflyta mellan författningsbestämmelsernas utfärdande och deras ikraftträdande.

Vad till sist angår nödslakt, varmed avses fall där djur till följd av sjukdom eller olycksfall finnes böra omedelbart avlivas, erinras om stadgandet i 3 § slaktlagen, enligt vilket lagens bestämmelser om tillvägagångssättet icke behöva iakttagas vid sådan slakt. Enligt utredningsmannens mening kunna här lika litet för renar som för andra djur ges några bestämmelser om tillvägagångssättet på grund av de högst varierande situationer, som kunna tänkas uppkomma. Annan utväg synes ej stå till buds, än att förlita sig på omdömet hos den som avlivar djuret. Det kan dock härvidlag ställas anspråk på att i det särskilda fallet ansträngningar göras, allt efter omständigheterna, att söka bistånd hos slaktkunnig person.

II. Kastrering av ren

Såsom i föregående avsnitt angivits hör till de spörsmål, som djurskyddsutredningen enligt direktiven har att behandla, frågan om kastrering av ren.

Gällande rätt

Frågan om kastrering av ren förelades redan 1926 års riksdag.¹ I motion (II: 341) hemställdes nämligen, att en riksdagsskrivelse måtte avlåtas till Kungl. Maj:t med begäran om utredning rörande frågan om att kastrering av husdjur över fyra månaders ålder skulle utföras av veterinär och under bedövning. Denna hemställan vann riksdagens bifall. I skrivelse (nr 214) anförde riksdagen, bl. a., att den vore fullt ense med motionären och de i hans motion åberopade veterinärmedicinska auktoriteterna däri, att vid kastrering å husdjur så litet plågor som möjligt borde tillskyndas djuren. För detta ändamål syntes en från olika synpunkter sakkunnig utredning i ämnet böra komma till stånd. Vid en sådan utredning ansåg sig riksdagen böra framhålla vissa synpunkter, som syntes böra tagas i betraktande. Motionären hade förutsatt, bl. a., att lagstadganden skulle meddelas, att kastrering av husdjur över fyra månaders ålder skulle äga rum under bedövning medelst narkos och verkställas av veterinär. Enligt riksdagens mening borde det emellertid utrönas, huruvida en kastrering under narkos under alla förhållanden vore att från djurskyddsvänlig synpunkt föredraga framför en kastrering utan narkos. Vidare syntes möjligheterna för upprätthållande av den föreslagna kastrationslagen böra noggrant prövas. De långa avstånden i vårt land skulle i många fall omöjliggöra eller försvåra lagens effektivitet. De påpekade svårigheterna syntes riksdagen böra föranleda till en undersökning, huruvida icke vissa djur kunde undantagas från lagens bestämmelser eller ock kastrering i vissa fall få utföras av icke veterinär.

Kungl. Maj:t remitterade riksdagens skrivelse till styrelsen för veterinärhögskolan, som beredde *veterinärhögskolans lärarkollegium* tillfälle att yttra sig i ärendet. Kollegiet anförde i avgivet yttrande bl. a., att kollegiet vore av den uppfattningen att över huvud taget alla smärtsamma operativa ingrepp på djur såvitt möjligt borde göras under bedövning, för att djuren skulle förskonas från onödiga plågor. Därvid ville kollegiet särskilt fram-

¹ Se härom SOU 1938: 36 s. 50 ff.

hålla, att, då kastrering vore ett ingrepp på friska djur, avsett allenast att göra dessa lämpligare eller lättare användbara för vissa praktiska ändamål, alltså ej vore en behandlingsmetod för sjukdom, det i högre grad än i andra fall föreläge en moralisk förpliktelse att göra ingreppet så litet smärtsamt för djuren som möjligt. När kollegiet längre fram i yttrandet övergick till att beröra de inskränkningar i den föreslagna lagen, som av praktiska skäl syntes bliva åtminstone tills vidare nödvändiga, anförde kollegiet, att det syntes nödvändigt att undantag gjordes för kastrering av renar och förklarade att sådan kastrering utfördes av lapparna enligt en uråldrig, men synbarligen jämförelsevis smärtfri metod, vilken dels på grund av lappfolkets kända konservatism, dels på grund av svårigheterna att i de trakter, där renaveln bedrevs, ha tillgång till veterinär, torde vara omöjlig att få ersatt med modernare metoder. Därtill komme även att lapparna vore av den uppfattningen, att kastrering utförd på blodig väg menligt inverkade på renarnas utseende särskilt på hornbildningen, varigenom deras värde skulle ned sättas.

Styrelsen för veterinärhögskolan instämde i sitt utlåtande i allt väsentligt i vad kollegiet anförde.

Kungl. Maj:t avskrev ärendet genom beslut den 27 januari 1933.

Nyssnämnda av veterinärhögskolans lärarkollegium framförda synpunkter beträffande renars undantagande från eljest motiverade kastreringsföreskrifter beaktades i 1938 års betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning (SOU 1938: 36).

9 § av den på grundval av sagda betänkande tillkomna lagen den 19 maj 1944, nr 219, om djurskydd innehåller ett stadgande av innehåll, att kastrering av häst må utföras endast av veterinär och att detsamma gäller i fråga om annat djur som uppnått fyra månaders ålder, där ej Konungen annorlunda förordnar. Enligt kungl. kung. den 21 juni 1946, nr 281, gäller för närvarande, att kastrering av ren får utföras av annan än veterinär, även om djuret uppnått fyra månaders ålder.

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har i skrivelse till Konungen den 29 april 1947 i samband med framförda önskemål om förbättrade förhållanden vid renslakt upptagit spörsmålet om utfärdande av föreskrift huru och av vem kastrering av renar skall utföras.

Jämväl Föreningarna Djurens vänners riksorganisation har med instämmande av *Nordiska samfundet till bekämpande av det vetenskapliga djurplågeriet* i skrivelse den 10 april 1958 till chefen för justitiedepartementet påtalat förhållandena vid renkastning.

I sitt tidigare omförmälda utlåtande den 23 september 1949 anförde *veterinärstyrelsen* i denna fråga bl. a. I princip borde djurskyddslagens stadgande om kastrering av djur över fyra månaders ålder gälla utan undantag och sagda operation förty få utföras allenast av veterinär. Fullt så enkelt låge emellertid saken tyvärr icke till. Även om veterinär arbetskraft skulle

kunna göras disponibel för massoperationer av den omfattning, varom här vore fråga, vilket näppeligen torde vara fallet, måste man enligt veterinärstyrelsen räkna med betydande praktiska svårigheter vid genomförandet av en bestämmelse, varigenom djurskyddslagens nyssnämnda stadgande gjordes tillämpligt även å kastrering av ren. Styrelsen ansåge sig icke beredd att giva anvisning på hur problemet om ett ur djurskyddssynpunkt acceptabelt utförande av sagda operation skulle kunna lösas utan föreslog, att riksförbundets framställning i denna del gjordes till föremål för utredning.

Det torde i detta sammanhang också böra redogöras för ett av veterinärstyrelsen år 1953 handlagt ärende angående en förfrågan från landsfogden i Jämtlands län huruvida kastrering av renar medelst bitning enligt styrelsens uppfattning innebure djurplågeri.

Veterinärhögskolans lärarkollegium anförde i ett i ärendet avgivet yttrande bl. a., att kastrering på oblodig väg medelst bitning måste vara en synnerligen smärtsam kastreringsmetod. Ingreppet toge lång tid och även läkningsstadiet torde vara långvarigt och förenat med svåra plågor på grund av stark svullnad. Kollegiet erinrade om att skogslapparna i Malå och Arvidsjaur huvudsakligen använde blodig kastrering av renarna. På grund av dålig operationshygien förekomme tämligen regelbundet infektioner, vilka gjorde läkningen även i dessa fall synnerligen smärtsam. Renarna kastrerades enligt kollegiet i regel vid omkring ett och ett halvt års ålder, och någon kastrering före fyra månaders ålder torde ej förekomma. Om gällande undantagsbestämmelser upphävdes, skulle sålunda djurskyddslagens kastreringsföreskrifter bli tillämpliga på praktiskt taget all renkastrering.

Kollegiet redogjorde därefter för de enligt dess uppfattning såväl enkla som effektiva och humana metoder, vilka framkommit i fråga om kastrering av bagge och tjur. Dessa avsåge, att genom krossning av funiculus spermaticus medelst en tång åstadkomma obliteration av samtliga till testikeln löpande blodkärl. Såväl den blodiga renkastreringen som metoden med krossning av testiklarna borde enligt kollegiet inom en snar framtid kunna förbjudas, då dessa enklare metoder funnes och borde kunna utprovas på ren. Försök därmed påginge för övrigt sedan ett par år under veterinärledning. Lapparna hade visat sig synnerligen intresserade av dessa försök, som utförts med tre olika slags tänger, som efter konstruktörerna benämndes Burdizzo's, Modigs och Daroux's tänger. Den förstnämnda tången hade visat sig alltför osäker. En stor procent av kastreringarna hade misslyckats. Vidare var Burdizzo's tång så tung och skrymmande, att lapparna ej ansåge sig kunna ha den med i sin packning. Modigs tång hade fungerat utmärkt på tjur och bagge. På ren borde den emellertid prövas vidare. Daroux's tång var liten och bekväm att handhava. Den var avsedd för bagge och torde vara något för liten för ren. Viss risk för sårnader föreläge men torde kunna elimineras eller åtminstone minskas. Vidare försök med denna och Modigs tång borde därför utföras, innan de kunde definitivt rekommenderas.

Kollegiet anförde vidare, att fastställande av maximiålder å renarna vid kastrering icke torde kunna ske, enär lapparna önskade se tjurarna utvuxna, innan avelstjuren utvaldes. Att förmå lapparna att utföra kastreringen, innan renarna uppnått exempelvis fyra månaders ålder, torde alltså av bl. a. avelstekniska skäl stöta på stort motstånd. Uppllysning om tångkastrering borde spridas till lapparna genom t. ex. lapptillsyningsmännen. En broschyr skulle vara en i detta sammanhang värdefull tillgång. Sedan lämplig modell av kastreringstång utexperimenterats, borde denna godkännas av veterinärstyrelsen och i samband därmed borde kastrering av ren enligt äldre metoder förbjudas.

Veterinärstyrelsen åberopade i sitt svar till landsfogden den 14 september 1953 innehållet i kollegiets yttrande och förordade att med hänsyn till pågående försök och utredningar med frågan om bitningsmetodens förmodade karaktär av djurplågeri borde anstå.

Främmande rätt

Norge. Enligt 5 § lov den 7 juni 1935 um dyrevern må den som icke är auktoriserad veterinär icke kastrera andra djur än rentjur, gris upp till 1 månads ålder och bagge eller bock upp till 2 månaders ålder. Konungen kan ge närmare föreskrifter om kastrering av tamren och av djur som enligt lagen må kastreras av annan än auktoriserad veterinär. Landbruksdepartementet har den 1 september 1956 utfärdat föreskrifter om kastrering av sådana djur. Däri säges bl. a., att kastrering av ren må utföras endast med hjälp av tång, som är särskilt konstruerad för krossning av sädessträngen utan blodigt ingrepp. Tångtypen måste vara godkänd av veterinärdirektören eller den som han därtill befullmäktigat. Auktoriserad veterinär må dock använda andra metoder när på medicinska eller andra grunder detta är nödvändigt; därvid skall dock lokal bedövning komma till användning. Veterinärdirektören har i en på norska och lapska språken utfärdad rundskrivelse meddelat närmare anvisningar om tillvägagångssättet vid kastrering medelst tång.

Finland. I 1 § lagen den 14 april 1934 om djurskydd upptages regeln, att djur bör behandlas så, att detsamma ej i onödan åsamkas lidande. Några särskilda föreskrifter rörande kastrering finnas icke.

Enligt vad utredningsmannen inhämtat har sedan 1934 Finska renförädlingsföreningen (Suomen Paronjalostusyhdistys) givit handledning i kastrering medelst snitt, vilket tillvägagångssätt blivit betydligt allmännare. Under de senaste åren har kastrering utförts med en särskild tång. Då kastrering genom snitt vore mera smärtsam för djuren än tångförfarandet eftersträvas en allt allmännare användning av kastreringstång.

Verkställda undersökningar

Djurskyddsutredningens förutvarande utredningsman, f. d. justitierådet Erik Geijer, vilken ursprungligen avsett att såsom första etapp av utredningsarbetet behandla frågor rörande renskötseln, däribland kastrering av renar, utsände i april 1954 ett frågeformulär till såväl länsveterinärerna som lappfogdarna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län med anmodan att inkomma med de uppgifter, som vore för dem tillgängliga eller som de hade möjlighet att införskaffa beträffande allt sådant som — med läget för dagen som utgångspunkt — vore ägnat att belysa frågorna om en reformering av kastreringen av renar. I frågeformuläret hade upptagits ett stort antal spörsmål till besvarande. Uppgift begärdes sålunda om använda kastreringssätt med beskrivning av de olika metoderna och med angivande av den utsträckning, vari de användes, och den ungefärliga åldern hos renarna, då de kastreras. Vidare frågades, vem som utförde kastrering, om med kastreringen vore förbundet lidande i och för sig för djuret och om lidande brukade tillfogas djuret på grund av felaktigt utförande.

Åtskilliga av nu refererade och i övrigt framställda frågor blevo besvarade.

Med hänsyn till den betydande tid, som till följd av den antydda omkastningen i djurskyddsutredningens arbetsplan förflutit sedan svaren lämnades, och i betraktande av att — såsom av det följande framgår — nya förhållanden ha inträtt och tillika belysts i expertyttrande av sent datum, har det syntts utredningsmannen icke vara av behovet påkallat att redogöra för innehållet i nämnda svar.

Numera föreligger ett av konsumenten för renskötseln *leg. veterinären Magnus Nordkvist* den 22 februari 1962 avgivet utlåtande, grundat på vissa av honom efter hänvändelse från djurskyddsutredningen företagna undersökningar rörande kastrering av renar.

Från utlåtandet må till en början antecknas följande angående begreppen kastrering och sterilisering.

Kastrering av handjur är en urgammal företeelse, som innebär ett totalt avlägsnande eller avdödande av djurets testiklar. I förra fallet sker ingreppet genom ett operativt avlägsnande av testiklarna, i det senare genom en effektiv avsnörning av deras blodtillförsel, varigenom de bringas att hemfalla åt vävnadsdöd. När sädes- och könshormonproduktionen upphör, kommer individen att intaga en neutral ställning mellan könen.

Sterilisering av handjur innebär endast ett förhindrande av sädesceller-
nas passage genom sädesledaren. Endast befruktningens förmågan omintetgöres härigenom. Individen förlorar däremot intet av sin ursprungliga könskaraktär.

Syftemålen med kastrering av renar sammanfattar Nordkvist sålunda:

Omintetgörande av fortplantningsförmågan hos övertaliga och ur avels-

synpunkt mindervärdiga handjur, vilket för en rationellt driven renskötsel är av mycket stor betydelse.

Bibehållande av sommar- och hösthullet över brunstperioden till vinterns slakter.

Underlättande av tämjning till drag- och ledrenar. Det förstnämnda användningsområdet är enligt Nordkvist dock numera av mindre betydelse.

De lapska kastreringsmetoderna pläga enligt Nordkvist indelas i följande grupper, nämligen a) Bitning av testiklarna med därpå följande krossning av testiklarna med fingarna; b) Öppnande av pungen med kniv och borttagande av testiklarna med fingrarna; c) Ombindning av pungen med därav följande vävnadsatrofiering. Nordkvist anmärker emellertid, att sistnämnda metod ej användes av lapparna men väl av andra renskötande folkslag.

Om till lapska metoder skola räknas sådana, som numera äro i allmänt bruk, upptar Nordkvist i detta sammanhang även kastrering med tång.

Av Nordkvists redogörelse för tillvägagångssättet enligt de olika metoderna och hans egen uppfattning rörande metodernas lämplighet ur djurskyddssynpunkt framgår bl. a. följande.

Kastrering medelst bitning. Sedan renen lagts omkull på ena sidan och fixerats med hornen i marken, sticker operatören bakifrån in huvudet mellan renens bakben. Med den ena eller båda händerna fattar han om punghalsen så, att huden omkring testiklarna spännes. På vardera testikeln applicerar han sedan ett kraftigt bitt tvärsöver och ungefär på mitten. Därvid höres ett svagt knallande eller knastrande ljud, som uppkommer när den testikeln omgivande hinnan, Tunica albuginea, brister. Samtidigt brister sannolikt i de flesta fall även den s. k. Tunica vaginalis propria. Med ena handen masseras sedan testikelparenchymet ut i pungsäcken. Huden förblir oskadad.

Om testiklarna ej rubbas ur sitt normala läge vid bitningen kommer underkäkstånderna att krossa bitestikeln, varvid sädeskropparnas transportväg avsnöres. På omfattningen av den efterföljande förstörelsen av körtelvävnaden skall sedan, enligt lapparnas mening, resultatet bero. Vrides testikeln före bitningen t. ex. ett kvarts varv kan bitestikeln teoretiskt gå fri från förstörelse. Om samtidigt den närmast bitestikelhuvudet belägna delen av testikeln förblir intakt med en viss bibehållen produktion av sädeskroppar kan resultatet bli en s. k. halvgälling, som måste undergå förnyad behandling vid något senare tillfälle, vanligen följande år.

Efter operationen uppträder regelbundet en mycket kraftig svullnad av pungen, som enligt erhållna uppgifter kvarstår 10—14 dagar. Under denna tid lära renarna visa dålig aptit och vilja gärna hålla sig i stillhet och avskildhet.

Nordkvist hade i september 1959 tillfälle att studera ett trettiotal slaktade fullvuxna renar, som kastrerats enligt denna metod ett par dagar före

slakten. Hos samtliga förelåg i pungen ett våldsamt blodigt ödem, som sträckte sig subkutant några decimeter framåt under buken samt subkutant och intramuskulärt cirka en decimeter ned på lårens insidor.

Kastrering utan bedövning är, enligt Nordkvist, alltid förbunden med en viss säkerligen icke ringa grad av smärta. Smärteförnimmelserna vid kastring enligt bitningsmetoden torde kunna uppdelas i tre kategorier, nämligen *dels* en intensiv men kortvarig smärta när Tunica albuginea genombites, *dels* en dovare smärta när testikeln masseras, *dels* en till en början tilltagande men sedan åter avklingande »visceral» smärta i samband med den postoperativa vävnadsreaktionen. De två förstnämnda slagen av smärta kunna möjligen dämpas något av det alarmtillstånd, vari djuret befinner sig i samband med operationen.

Ett vanligt försvar för såväl denna som andra kastreringsmetoder är, enligt Nordkvist, att många renar, när de släppas efter behandlingen, endast avlägsna sig ett tiotal meter, där de några sekunder hänge sig åt ett intensivt betande innan de definitivt ge sig av. Detta bör dock enligt Nordkvists mening inte tolkas som opåverkad foderlust utan är med all sannolikhet en s. k. överslagshandling, som uppträder, när någon annan instinkt, i detta fall flyktinstinkten, är mycket starkt aktiverad men inte kan utlösas. När djuret släppes, utlöses därför en handling, som hör till en helt annan instinkt (betningsinstinkten). Detta beteende, liksom uriner, synes vara typiskt för renar och uppträder även i andra konfliktsituationer.

Nordkvist finner det sålunda vara berättigat att påstå, att bitningsmetoden medför betydande lidande för djuret, dels under själva operationen, dels under en tiodagarsperiod efter densamma.

Kastrering medelst kniv. Det vanligaste tillvägagångssättet vid denna metod är enligt Nordkvists uppfattning att man lägger ett cirka två centimeter djupt och ungefär lika långt snitt in i testikeln. Med fingrarna pressas sedan testikelparenchymet ut genom såret. På samma sätt förfares med den andra testikeln, varpå renen släppes. Någon postoperativ svullnad lär inte förekomma liksom ej heller svårare blödningar. Ett annat tillvägagångssätt är att efter snittläggning i punghuden avskära ligamentet mellan testikel och bitestikel samt sedan den förstnämnda avlägnats låta bitestikeln sjunka tillbaka i pungen. Såränderna klämmas därefter ihop och renen släppes. Postoperativ svullnad säges icke förekomma, men en del djur lära kunna förblöda.

Smärtsamheten i samband med den sistnämnda metoden torde enligt Nordkvist huvudsakligen hänföra sig dels till snittläggningen, dels och framför allt till särskiljandet av testikel och bitestikel. Infektionsrisken bedömes såsom stor. Smärteförekomsten vid det förstnämnda förfaringssättet kan likaledes hänföras dels till snittläggningen, dels till den efterföljande krossningen och utpressningen av testikelparenchymet. Till följd av att kör-

telvävnaden avlägsnas ur pungen uppkommer ingen eller endast obetydlig svullnad efter operationen. Vätskeutträde eller vargörning dräneras genom såret.

Kastrering medelst tång. Oblodig kastrering medelst tång innebär enligt Nordkvist ett krossande av testiklarnas till- och avförande blodkärl samt sädesledarna, vilka tillsammans bilda sädessträngen. Krossningen sker på punghalsen så nära bukväggen som möjligt. Huden skall icke skadas. Genom upphörd blodförsörjning bringas såväl testikel som bitestikel att hemfalla åt vävnadsdöd (nekros) och bli sålunda helt overksamma. Nordkvist uppger, att smärtsamheten vid denna metod torde huvudsakligen inskränka sig till den säkerligen intensiva men kortvariga smärtan i krossningsögonblicket. Den postoperativa svullnaden är mycket lindrig och torde inte åsamka djuret något nämnvärt lidande. Denna uppfattning bygger på Nordkvists egna iakttagelser av nykastrede renar.

Nordkvist har i en år 1956 utgiven, av honom i förevarande utlåtande citerad broschyr¹ angivit, att de tre tångmodeller, som allmänt användas vid kastrering av renar, egentligen är konstruerade för nötkreatur och får. De bruka, såsom tidigare anförts, benämnas Modigs, Burdizzo's och Daroux's kastreringstånger. I sitt nu återgivna utlåtande uppger Nordkvist, att Daroux's tång numera helt slagit ut de två andra tångkonstruktionerna såsom varande den ur många, framför allt praktiska synpunkter lämpligaste vid kastrering av renar. Nordkvist förklarar, att Daroux's tång varken ur medicinsk synpunkt eller ur djurskyddssynpunkt kan sägas stå de båda andra tångerna efter. Då dessutom alla tre tångerna verka på enahanda sätt, finner han det befogat att i förevarande sammanhang inskränka sig till en beskrivning av Daroux's tång. Han säger härom bl. a. följande. Daroux's tång är avsedd för kastrering av får. Den väger endast ett halvt kg och är genom sin ringa storlek lätt att ha med i fält. Många lappar ha själva förfärdigat hölster, som gör det möjligt att bära tången vid bältet.

Tillvägagångssättet är enligt Nordkvist följande. Renen omkullägges. Operatören placerar sig lämpligen bakom renens rygg med ena knäet i marken i höjd med korset. Med det andra benet fixerar han renens övre bakben i bakåtfört läge. Med vänster hand föres ena sidans sädessträng åt sidan och tången anlägges mellan fingrarna och bukväggen. Tånges slutet så, att sädessträngen fixeras. Med båda händerna göres så en snabb sammanpressning. Härvid kännes mer än höres ett svagt krasande ljud, när vävnaderna, bl. a. sädesledaren, krossas. Tången hålles sammanpressad i cirka fem sekunder. Därefter kan för säkerhets skull göras en ny avklämning någon centimeter från den förra. På samma sätt förfares med den andra sidans sädessträng. Därvid bör man för att undvika hudskador förskjuta anlägg-

¹ Lappväsendet-Renforskningen: Småskrift nr 3 »Om tångkastration av ren». Ingår även Svenska allmänna djurskyddsforeningens skriftserie, nr 108.

ningsställena något i förhållande till motsatta sidans eller se till att några millimeter hud lämnas orörd.

Nordkvist redogör därefter för resultatet av en rundfråga våren 1961 till renskötsel förfarna representanter för ett flertal lappbyar inom de olika länen samt lapptillsyningsmännen. Av inkomna 23 svar, vilka representerade 17 lappbyar (drygt 1/3 av rikets samtliga) framgick, att inom de ifrågavarande lappbyarna cirka 80 procent av kastreringarna utföres medelst tång, cirka 15 procent medelst bitning och cirka 5 procent medelst kniv.

Vidare omnämner Nordkvist vissa av honom under åren 1957—1961 utförda försök i anslutning till kastrering av ett tjugotal renar, varav hälften med tång och hälften med kniv (under lokalbedövning). Nordkvist förutskickar en vidare bearbetning av det invunna materialet men förklarar, att den ur praktisk synpunkt viktigaste aspekten, tillväxten, torde avspegla sig i respektive metods inverkan på viktökningen. Knivgruppen visade en något större viktökning för hela försöksperioden än tånggruppen. Skillnaden var emellertid ej statistiskt signifikant.

Nordkvist sammanfattar sin åsikt sålunda.

Kastrering av hanrenar är en för rationell renskötsel nödvändig företeelse. Gemensamt för de äldre metoderna har varit en strävan att göra kastreringen endast partiell, d. v. s. att lämna delar av testikel och bitestikel intakta. Man ansåg sig därigenom kunna behålla en del av tjurkaraktären, framför allt muskelansättningen, till båtnad i första hand för renens dragegenskaper. Sedan nu bruket av dragrenar praktiskt taget upphört, är denna synpunkt icke längre aktuell.

Av de tidigare anförda syftmålen med renkastrering behöver man i våra dagar endast ta hänsyn till slakt- och avelssynpunkterna. Bärande skäl för partiell kastrering synas sålunda ej föreligga. Nordkvist finner, att denna uppfattning numera också omfattas av flertalet renägare. Härpå tyder bl. a. den allmänna spridning, som användningen av kastreringstång på sistone rönt.

Nordkvist övergår därefter till att bedöma kastreringsmetoderna ur humanitär synpunkt. Bitningsmetoden bör därvid, säger han, utdömas såsom innebärande ett både häftigt och långvarigt lidande för djuret. Även rent operativa ingrepp med därav följande risker för infektioner och förblödningar måste bedömas som mindre lämpliga, med hänsyn till att förhållandena äro sådana, att kastreringen även i fortsättningen bör få utföras av lekmän (renskötarna). Då därtill kommer, att i synnerhet den metod, som går ut på att operativt skilja testikel och bitestikel åt, torde vara mycket smärtsam, synas fullgoda skäl föreligga för att bedöma alla former av kastrering med kniv såsom ur djurskyddssynpunkt förkastliga. Oblodig kastrering med tång torde humanitärt sett vara de övriga metoderna vida överlägsen. Den är, rätt inlärd, lika effektiv och lätt att utföra.

Utredningsmannen

Kastrering av tamrenar är, såsom Nordkvist anför, en för rationell renskötsel nödvändig företeelse. Ett bibehållande av gällande undantagsbestämmelse, att kastrering av ren får utföras av annan än veterinär, även om djuret uppnått fyra månaders ålder, synes utredningsmannen vara av praktiska skäl ofrånkomligt. Övervägandena synas därför böra inriktas på att finna en eller flera metoder, som, utan att syftet med ingreppet blir förfelat, äro ägnade att medföra minsta smärta och obehag för djuret och som därför böra i författningsväg föreskrivas att komma till uteslutande användning. Ett bibehållande av rätten för vederbörande renägare eller renskötare att själv avgöra vilken kastreringsmetod, som skall komma till användning, synes nämligen utredningsmannen ej vara försvarligt.

Av de i Sverige för närvarande tillämpade metoderna att utan veterinär medverkan kastrera renar synes, enligt vad i det föregående anförts, kastrering medelst bitning innebära ett både stort och långvarigt lidande för djuret. Även kastrering medelst kniv synes vara en ur djurskyddssynpunkt otillfredsställande metod, som bl. a. medför risk för infektion och förblödning.

Utredningsmannen finner vad som kan invändas mot båda de nu nämnda av lekmän tillämpade metoderna vara av den styrka, att ett behörigt tillgodoseende av djurskyddssynpunkterna måste föranleda, att ingendera metoden bör vara tillåten.

Den återstående här tillämpade metoden, nämligen kastrering medelst tång, som är konstruerad för krossning av sädessträngen utan blodigt ingrepp, synes enligt veterinärmedicinska uttalanden vara de övriga metoderna ur humanitär synpunkt betydligt överlägsen. Utredningsmannen har i fråga om denna metod icke kunnat finna annat än att ett tillämpande av densamma bör kunna ur djurskyddssynpunkt godtagas. Vad angår för- och nackdelar i övrigt beträffande tångmetoden synes redan det omvitnade förhållandet att lapparna själva numera icke stå främmande för densamma ytterligare tala till dess förmån.

Bland de i marknaden förekommande tångkonstruktionerna lär enligt senaste veterinärmedicinska rön den s. k. Daroux's tång vara den som funnits bäst lämpa sig för kastrering av renar. Varken dess tyngd eller inköpspris¹ lär ställa hinder i vägen för ett påbud om dess obligatoriska begagnande.

Även om nyssnämnda konstruktion synes vara den, framför allt med hänsyn till dess ringa vikt, för tillfället lämpligaste tången för kastrering av ren, torde ett begagnande av de båda övriga i det föregående omnämnda kastreringstängerna — Modigs tång och Burdizzo's tång — liksom av andra ur

¹ Tången uppgives för närvarande kosta omkring 100 kronor.

djurskyddssynpunkt tillfredsställande tänger icke böra för framtiden utslutas. Det synes i stället böra — i analogi med förhållandena i Norge — ankomma på veterinärstyrelsen att med uppmärksamhet följa utvecklingen och föreskriva vilka tänger, som må komma till användning vid kastrering av ren.

Med hänsyn till vad nu anförts vill utredningsmannen föreslå, att kungl. kung. den 21 juni 1946, nr 281, angående undantag från bestämmelserna i 9 § djurskyddslagen förses med ett tillägg av innebörd, att kastrering av ren, som uppnått fyra månaders ålder, må, där den utföres av annan än veterinär, ske allenast med användande av tång, vars konstruktion blivit av veterinärstyrelsen för ändamålet godkänd. Närmare anvisningar om tillvägagångssättet vid kastrering medelst godkända tänger böra lämpligen meddelas av veterinärstyrelsen. Vidare bör av praktiska skäl en icke obetydlig tid få förflyta mellan författningsbestämmelsernas utfärdande och deras ikraftträdande.

Då, enligt vad som blivit upplyst, renar icke pläga kastreras före uppnådda fyra månaders ålder, lär genom den nu föreslagna bestämmelsen vara tillfyllest sörjt för att renkastrering skall komma att äga rum utan åsidosättande av vedertagna djurskyddsprinciper.

III. Bedövningsmetoder vid slakt av andra djur än renar

I 1 § lagen den 4 juni 1937, nr 313, angående slakt av husdjur stadgas, att djuret skall bedövas omedelbart före blodets avtappande. Däremot har icke i lagen intagits någon särskild bestämmelse i fråga om sättet för bedövningens verkställande. Departementschefen hänvisade med avseende härå vid lagens tillkomst (prop. 1937: 188) till följande i en tidigare proposition i ämnet (1927: 85) intagna uttalande:

Att, såsom i ett par yttranden förordats, för varje fall påbjuda användning av särskilt konstruerade bedövningsredskap, såsom skott- eller slagapparater, anser jag för närvarande icke lämpligen kunna ske. Icke heller kan jag finna riktigt att föreskriva ovillkorlig användning av de bedövningsmetoder, vilka nu med avseende å de olika djurslagen vanligen begagnas. Därigenom torde kunna förhindras den utveckling av ännu bättre bedövningsmetoder, vilken alltjämt fortgår.

I skrivelse till Konungen den 11 maj 1946 har *Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund* hemställt *dels* att bestämmelser måtte utfärdas, att vid slakt inga andra bedövningsmedel må användas än sådana som blivit godkända i den ordning Kungl. Maj:t föreskriver, *dels* att av nu förekommande bedövningsmetoder måtte såsom tillåtna godkännas skjutmetoden, slagmetoden och den elektriska metoden, *dels* att gasbedövningsmetoden icke måtte godkännas.

I skrivelse till Konungen den 29 april 1947 har riksförbundet upprepat sin hemställan. I sistnämnda skrivelse har riksförbundet jämväl hemställt, att Kungl. Maj:t måtte för riksdagen framlägga förslag till lag med bestämmelser ej mindre rörande bedövning före avlivandet av hundar, katter, pälsdjur, burfåglar samt andra mer eller mindre tama djur, än även rörande ända-målsenliga metoder för avlivningens utförande.

Djurvännernas förening har i skrivelse till Konungen den 7 april 1948 anhållit, att Kungl. Maj:t måtte finna gasbedövningen icke utgöra någon tillfredsställande eller human och tillförlitlig bedövningsmetod vid slakt av husdjur.

Veterinärstyrelsen har i sitt utlåtande den 23 september 1949 över riksförbundets förenämnda framställningar anmärkt, att genom den första framställningen aktualiserades frågan om ritualslakten samt förklarat, att av riksförbundet åberopad dokumentering syntes giva anledning till tvivelsmål, huruvida den vid ritualslacht praktiserade bedövningen med lustgas verkli-

gen för djuret medförde den medvetlöshet, som slaktlagen uppställde för att blodavtappning skall få ske. Att skapa full klarhet beträffande detta spörsmål vore emellertid icke möjligt utan ingående undersökningar under medverkan av veterinärmedicinsk sakkunskap. Vad beträffar riksförbundets yrkande i fråga om avlivandet av djur, som icke beröras av slaktlagen, ville veterinärstyrelsen ifrågasätta, om detta vore ett område, som lämpligen borde göras till föremål för särskild lagstiftning. Styrelsen ansåge, att en sådan lag, vilken skulle reglera ett så vidsträckt och från offentligheten undandraget område som det förevarande, skulle i de flesta fall bli en lag på papperet. Veterinärstyrelsen höll före, att den säkraste vägen att nå en humanisering av avlivningsmetoderna för de smärre djuren vore en av riksförbundet i samarbete med veterinärerna bedriven upplysnings- och propagandaverksamhet.

Utredningsmannen

Vad den senare frågan angår finner sig utredningsmannen kunna helt ansluta sig till veterinärstyrelsens nu återgivna uttalande.

I fråga om hemställan om förbud mot användande av den berörda gasbedövningssmetoden, synes problemet i realiteten ha bragts ur världen. Av ett för utredningsmannen tillgängligt utlåtande av veterinärstyrelsen den 2 februari 1955 framgår, att sedan styrelsen i skrivelse till chefen för jordbruksdepartementet den 25 oktober 1951 hemställt, att genom tillämpningsbestämmelser till slaktlagen eller på annat sätt måtte föranstaltas om sådan föreskrift att vid sidan av bedövning medelst skjutning eller slag endast den elektriska metoden måtte komma till användning vid bedövning av slaktdjur, någon sådan föreskrift visserligen icke kommit till stånd, men att de mosaiska församlingarna i Sverige, efter det att styrelsen givit tillkänna denna sin uppfattning, helt och hållet övergått till användande av bedövning medelst elektrisk chockverkan före utförande av själva skäktsnittet. Sammanfattningsvis har också veterinärstyrelsen i berörda utlåtande förklarat, att den judiska ritualslakten i Sverige av angiven orsak icke längre erbjöde något problem, som ur djurskyddssynpunkt krävde sin lösning.

Då det av flera skäl synes vara en fördel om en tillfredsställande lösning av förevarande problem kan nås utan lagstiftningsåtgärder, är utredningsmannen av den uppfattningen, att vid nu upplysta omständigheter någon ändrad eller ny lagstiftning i fråga om slakt, utöver vad å s. 30 föreslagits, icke är av behovet påkallad.

IV. Tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad

Frågan om tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad har av djurskyddsutredningen behandlats i utredningens första av dåvarande utredningsmannen f. d. justitierådet Erik Geijer den 1 december 1956 överlämnade betänkande (SOU 1956:49). De därstädes intagna förslagen föranledde vissa från och med den 1 januari 1959 gällande ändringar av framför allt 14 och 15 §§ djurskyddslagen. Den nuvarande utredningsmannen har dock, med hänsyn till att frågan om djurskyddstillsynen på sistone ånyo aktualiserats, funnit densamma böra upptagas till förnyat övervägande.

Departementschefen erinrade i den till grund för 1959 års ändringar liggande propositionen (1958 nr 35) om att djurskyddsutredningen hade kommit till den uppfattningen, att de särskilda bestämmelserna i djurskyddslagen om tillsyn å lagens efterlevnad icke kunde anses fullt effektiva och tillfredsställande. Bristerna i fråga om tillsynen hade djurskyddsutredningen ansett bero såväl på bestämmelsernas innehåll i och för sig som på frånvaron av erforderlig livaktighet och handlingskraft hos de organ som bure ansvaret för tillsynen. Att tillsynsbestämmelserna vore bristfälliga hade enligt departementschefen bekräftats under remissbehandlingen. Departementschefen anförde vidare bl. a.: Enligt utredningens mening syntes det vara en ganska utbredd åsikt, att hälsovårdsnämnderna — även om naturligtvis undantag torde kunna påvisas — icke visat den initiativförmåga och handlingskraft, som deras nyckelställning beträffande tillsynen krävde. Samma uppfattning hade kommit till uttryck i flera yttranden. Därvid hade även gjorts gällande, att nämnderna ofta saknade ekonomiska och personella resurser för att på ett tillfredsställande sätt kunna utöva tillsynen. För att få till stånd en bättre ordning syntes det lämpligt att dels i olika avseenden förstärka tillsynen på det kommunala planet och dels ställa denna tillsyn under central ledning av vissa statliga myndigheter, nämligen länsstyrelserna för de särskilda länen och veterinärstyrelsen för hela riket. Tyngdpunkten beträffande tillsynen måste med nödvändighet vila hos hälsovårdsnämnden. Av denna borde kunna krävas, att den hölle sig noga underrättad om hur djurägarna i orten handskades med sina djur. Hälsovårdsnämndens befogenheter gentemot försumliga djurägare och djurvårdare borde stärkas genom att nämnden erhöle rätt att, i samband med meddelande av föreskrift om vidtagande

av rättelse eller annan åtgärd, jämväl utsätta vite, att, om så erfordrades, verkställa föreskriven åtgärd på den försumliges bekostnad samt att förordna att dess beslut omedelbart skulle lända till efterrättelse. Det vore uppenbart, att kunskap om de faktiska förhållandena i orten med avseende å djurens vård och behandling säkrast inhämtades genom personliga iakttagelser och erfarenheter. Enligt de gällande bestämmelserna ägde hälsovårdsnämnden utse särskild tillsyningsman för att biträda med övervakningen. En fullt effektiv tillsyn torde emellertid icke kunna utövas av hälsovårdsnämnden med mindre alltid en av denna utsedd person hade att svara för den omedelbara övervakningen. Hälsovårdsnämnden borde därför utan förbehåll vara skyldig att för sådant ändamål utse minst en tillsyningsman. Departementschefen avböjde i betänkandet föreslagen bestämmelse om obligatorisk inspektionsverksamhet. Syftet härmed syntes departementschefen väsentligen kunna tillgodoses genom att hälsovårdsnämnden låte verkställa besiktning, varom bestämmelser redan funnes.

Beträffande läns- samt distrikts- och stadsveterinärerna anförde departementschefen, att en viss förstärkning av tillsynsorganisationen på det kommunala planet skulle kunna komma till stånd, om det ålåge tjänsteveterinärerna att, envar inom sitt tjänstgöringsområde, biträda vid tillsynens utövande. Därmed skulle markeras, att även tjänsteveterinärerna hade att taga erforderliga initiativ i fall av försummat djurskydd eller eljest för att få till stånd bättre förhållanden i fråga om djurens vård och behandling. I administrativ ordning borde meddelas närmare föreskrifter om tjänsteveterinärernas skyldigheter och befogenheter i förevarande avseende.

För närvarande gäller sålunda jämlikt 14 § djurskyddslagen som huvudprincip, att det är hälsovårdsnämnden i orten som har att öva tillsyn över djurens vård och behandling. Men medan tidigare hälsovårdsnämnden blott tillerkändes befogenhet men icke pålades skyldighet att för tillsynen utse tillsyningsman, är det numera ålagt nämnden såsom en plikt att utse en eller vid behov flera tillsyningsmän. Och medan tidigare helt allmänt stadgades, att nämnden hade att i samverkan med läns- och distrikts- eller stadsveterinären öva tillsyn, är numera föreskrivet, att länsveterinären och distrikts- eller stadsveterinären medverka vid tillsynen enligt vad där- om närmare föreskrives. Vidare är det ålagt länsstyrelsen att med biträde av länsveterinären vaka över att hälsovårdsnämnder och tillsyningsmän samt distrikts- och stadsveterinärer fullgöra sina åligganden. Högsta tillsynen tillkommer veterinärstyrelsen, som har att till ledning för övriga tillsynsorgan meddela erforderliga råd och anvisningar.¹ Om någon åsidosät-

¹ Jfr Veterinärstyrelsens råd och anvisningar för hälsovårdsnämnd rörande tillsynen över hållande av djur den 30 maj 1961 (Samling av författningar och cirkulär m. m. angående veterinärväsendet nr 19/1961). Genom dessa råd och anvisningar har upphävts en tidigare kungörelse i ämnet (Veterinärstyrelsens kungörelse den 5 maj 1959 med råd och anvisningar till ledning för vissa i djurskyddslagen omförmälda tillsynsmyndigheter m. fl.; Samling av författningar etc. nr 12/1959).

ter de allmänna bestämmelserna i djurskyddslagens 2—6 §§ äger hälsovårdsnämnden icke blott, såsom tidigare, att meddela erforderliga föreskrifter om vad han har att iakttaga utan även att stadga vite. Samma befogenheter tillkomma länsstyrelsen. Kretsen av personer, som djurägaren är pliktig tillåta att verkställa besiktning, har utvidgats till att omfatta ej blott, såsom tidigare, hälsovårdsnämnden, någon dess ledamot eller suppleant, tillsyningsman eller tjänsteveterinär utan även annan, som länsstyrelsen eller veterinärstyrelsen förordnat.

Frågan om ett intensifierande av hälsovårdsnämndernas verksamhet på ifrågavarande område har under år 1962 varit föremål för interpellation i riksdagens andra kammare (prot. nr 21 s. 72 och nr 23 s. 190).

Utredningsmannen

Det är utredningsmannens uppfattning, att djurskyddslagens nuvarande föreskrifter i avseende å kontrollen av densammas efterlevnad ha ett innehåll, som väl täcker vad lagstiftaren åsyftat. Mot veterinärstyrelsens den 30 maj 1961 meddelade råd och anvisningar kan heller ingen anmärkning riktas. Ändå lär det intrycket förbli, att det alltjämt i många fall brister i de lokala myndigheternas omhändertagande av djurskyddskontrollen och att de möjligheter som lagstiftningen lagt i deras hand ej utnyttjas. På annat sätt kan svårligen förklaras, att många brister i omvårdnaden av djur under tiden efter lagändringen konstaterats utan att detta skett genom hälsovårdsnämnderna eller deras tillsyningsmän. När behov således föreligger av åtgärder till ernående av ett bättre sakernas tillstånd, riktas därför blicken på möjligheterna att intensifiera verksamheten framför allt på det lokala planet (hälsovårdsnämnderna—tillsyningsmännen).

Det bör här erinras om att riksdagens tredje lagutskott i utlåtande 1958 nr 4 i anledning av prop. samma år nr 35 beträffande det nyss citerade uttrycket i 14 § djurskyddslagen, att veterinärstyrelsen har att till ledning för övriga tillsynsorgan meddela erforderliga råd och anvisningar, fann det angeläget framhålla, att uttrycket råd och anvisningar icke gäves en annan innebörd än det hade i det allmänna språkbruket. Det kunde enligt utskottet icke rådan någon tvekan om att icke blott länsstyrelser utan även andra tillsynsorgan vid handläggningen av hithörande frågor ej vore bundna av annat än lag och författning och i övrigt hade att följa givna råd och anvisningar endast i den mån tillsynsorganen själva efter prövning funne råden eller anvisningarna välgrundade.

Principens riktighet kan givetvis icke bestridas. Men det kan dock icke förnekas, att densamma föranleder att effekten av de av veterinärstyrelsen med dess sakkunskap avfattade anvisningarna under ogynnsamma omständigheter måste bli ytterst ringa. Å andra sidan kan det av flera skäl icke gärna komma i fråga att förläna anvisningarna författnings form.

Såsom tidigare omnämnts avböjde departementschefen i 1958 års proposition den i betänkandet föreslagna bestämmelsen om inspektionsverksamhet, då syftet härmed syntes kunna väsentligen tillgodoses genom att hälsovårdsnämnden låte verkställa sådan besiktning, varom redan då funnes bestämmelser. Utredningsmannen har hyst någon tvekan om innebörden av uttalandet. Det förefaller icke helt tydligt vari skillnaden ligger mellan de bägge begreppen inspektion och besiktning. Det kunde synas som om med inspektion avsåges en undersökning av djurbeståndet och för detsamma gjorda anordningar med vissa på ett eller annat sätt bestämda tidsintervaller utan särskilt utifrån givet incitament. Med besiktning skulle förstås en undersökning i den omfattning nyss sagts, men där en särskild anledning till åtgärden i fråga givits. Att gränsen är flytande framgår tydligt av veterinärstyrelsens förenämnda råd och anvisningar. Klart är att tillsynen skulle vinna i effektivitet om kontrollmyndigheterna, i första hand hälsovårdsnämnderna, genom en i lag inskriven regel förpliktades till en inspektionsverksamhet i den mening nyss sagts. Men lika klart torde vara, att införandet av en sådan skyldighet skulle medföra en säkerligen icke obetydlig utgiftsökning för kommunerna, eftersom inspektionsverksamheten sannolikt skulle medföra behov av heltidsanställda tillsyningsmän. I den mån kommunsammanslagningarna medföra större både personella och ekonomiska resurser ter sig detta visserligen genomförbart. Eljest kan möjligheten därav betvivlas. Värdet av en rutinmässig inspektionsverksamhet kan dock icke nog framhållas.

Helt allmänt vill utredningsmannen i anslutning till det nu sagda anföra följande.

En lagstiftning, sådan som den förevarande, där det skyddade intresset i allmänhet icke kan tänkas bli tillfyllest beaktat utan kontroll från det allmännas sida, har uppenbarligen icke stora utsikter att verka effektivt, där est ej densamma helhjärtat omfattas av de samhällsorgan som äro satta att utöva denna kontroll. Det framstår då såsom en angelägenhet av vikt att genom upplysning åstadkomma en personligt aktiv inställning till densamma från kontrollorganens sida. Uppenbarligen är det också av vikt, att sådana tillsyningsmän tillsättas som äro i den ställning att de stå helt obundna i förhållande till de personer, vilkas djur och för djuren gjorda anordningar skola vara föremål för deras tillsyn. Att detta krav kan, i varje fall i mindre förhållanden, vålla svårigheter vid tjänstens tillsättande kan väl icke förnekas. Vikten av att kravet beaktas kan dock icke frånkommas.

Det är i belysning av vunna erfarenheter sannolikt att beklaga, att det i 1956 års betänkande intagna förslaget om möjlighet för länsstyrelserna att förordna djurskyddsassistenter att biträda vid djurskyddstillsynen icke vann Kungl. Maj:ts bifall. Utredningsmannen har dock bedömt möjligheten att nu införa denna anordning icke vara för handen. Utredningsmannen har för egen del, med hänsyn till de praktiska svårigheter, som uppenbarligen kunna vara förknippade med anordnandet av kontrollen i första linjen, övervägt

en anordning enligt vilken det skulle ankomma på polismännen i de särskilda orterna att utöva tillsynen. Polismännen kunna efter all sannolikhet i allmänhet betraktas såsom mera fristående från de antydda intressekonflikterna än de av hälsovårdsnämnd utsedda tillsyningsmännen. Redan nu äro ju polismännen ianspråktaga för tillsynen i samband med offentlig förevisning av djur.¹ Det är emellertid ofrånkomligt, att en polisiär djurskyddstillsyn även i övrigt måste på ett eller annat sätt ställas under veterinärstyrelsens överinseende och en sådan anordning innebärande flera polismännen överordnade myndigheter skulle säkerligen kunna leda till icke önskvärda komplikationer. Den måste för den skull avböjas. Ej heller torde en organisation med uteslutande under veterinärstyrelsen sorterande djurskyddsinspektörer vara en framkomlig lösning.

Å andra sidan har det synts utredningsmannen vara angeläget att pröva varje utväg, varigenom en förstärkning av tillsynsmomentet på det lokala planet kan antagas komma till stånd. I det hänseendet har utredningsmannen sökt att genom en mindre ändring i djurskyddslagens bestämmelser om kretsen av dem som äga behörighet att verkställa besiktning nå en sådan effekt.

Såsom i det föregående antytts innehåller kungl. kung. den 6 november 1959, nr 486, om offentlig förevisning av djur i sin 3 § en bestämmelse, att behörighet att företaga besiktning skall tillkomma — förutom dem som ha sådan behörighet enligt djurskyddslagen — jämväl polisman. Med hänsyn till de offentliga djurförevisningarnas speciella karaktär faller det sig naturligt att tillerkänna sådan behörighet åt en tillstådesvarande polisman. Det kan dock icke betvivlas, att det under vissa omständigheter även inom området för den i djurskyddslagen avsedda allmänna djurskyddstillsynen skulle lända till en ökad effektivitet, om polisman bleve tillagd behörighet att verkställa besiktning. Utredningsmannen åsyftar ingalunda, att polisman skulle mera allmänt ha att till sina övriga tjänsteåligganden lägga besiktningar enligt djurskyddslagen. Däremot avses, att om polisman själv finner anledning till besiktning, vare sig på grund av någons hemställen eller av annan orsak, skall han äga rätt att verkställa sådan. I enlighet med det sagda har utredningsmannen upprättat förslag till ändring i 15 § andra stycket djurskyddslagen. Det torde icke behöva särskilt påpekas, att stadgandet i 15 § andra stycket djurskyddslagen i dess gällande lydelse, att polismyndigheten meddelar erforderlig handräckning för besiktning, endast innebär, att polismyndigheten har att bereda möjlighet för att besiktning skall kunna komma till stånd och icke innefattar behörighet för polismyndigheten att själv förrätta besiktningen.

Den föreslagna ändringen medför, att det nyss omnämnda stadgandet i 3 § kungl. kung. om offentlig förevisning av djur avseende polismanns behörighet att företaga besiktning ej längre blir nödvändigt. Utredningsman-

¹ Jfr 3 § kungl. kung. den 6 november 1959 om offentlig förevisning av djur.

nen föreslår därför, att i berörda 3 § företages en formell ändring, varigenom stadgandet i fråga utgår. Denna ändring innebär således icke någon inskränkning i den behörighet, som gällande rätt i sagda hänseende tillerkänner polisman med avseende å offentlig förevisning av djur.

V. Djurskyddsinspektörs ställning

Utredningsmannen har ansett sig böra i detta sammanhang till förnyat övervägande upptaga ett i djurskyddsutredningens betänkande angående tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad (SOU 1956:49) behandlat spörsmål, nämligen det från djurskyddshåll framförda önskemålet om meddelande av polismans skydd och befogenhet åt djurskyddsföreningarnas inspektörer.

I 1938 års *betänkande* med förslag rörande djurskyddslagstiftning (SOU 1938:36) uttalades, att möjlighet borde finnas för djurskyddsorganisationerna att erhålla polismans skydd och befogenhet åt personer, vare sig inspektörer, konsulenter eller andra, vilka i visst avseende och utan ersättning av allmänna medel hölle uppsikt över djurs vård och behandling.

Enligt 18 § lagen den 6 juni 1925 om polisväsendet i riket var redan då den bestämmelsen gällande att vad i lagen funnes stadgat ej utgjorde hinder bl. a. för att polisbevakning på enskild bekostnad anordnades vid visst företag, vid viss tillställning eller eljest i särskilt fall. Enligt 21 § i då gällande polisreglemente av den 26 september 1925 ägde myndighet, som hade att tillsätta extra befattningshavare vid polisväsendet, meddela den, som skulle ombesörja i 18 § lagen om polisväsendet i riket omförmäld, på enskild bekostnad anordnad bevakning (ordningsvakt), förordnande att utöva den för bevakningens ombesörjande erforderliga polisverksamheten. Sådant förordnande skulle angiva verksamhetens art och omfattning ävensom under vilkens förmenskap ordningsvakten skulle stå. Förordnande finge ej meddelas annan än den, som prövades lämplig att utöva den verksamhet, varom fråga vore, och kunde när som helst återkallas.¹

I nyssnämnda betänkande omtalas, hurusom från djurskyddshåll framhållits, att de flesta länsstyrelser icke vore villiga att förordna extra polismän med uppgift att ha tillsyn å djurskyddslagstiftningens efterlevnad, ehuru sådant förordnande dock ibland kunnat utverkas. Utredningsmannen förklarade emellertid, att då han funnit att gällande bestämmelser icke utgjorde hinder mot att meddela förordnande som extra polisman åt personer, vilka hade till uppgift att övervaka djurs vård och behandling, hade han icke föreslagit ändring i eller tillägg till dessa bestämmelser.

I propositionen (1944:43) berördes icke det sålunda uppdragna spörsmå-

¹ Sistnämnda författningsrum är numera ersatt av 29 § i polisreglementet den 24 november 1961, av — såvitt nu är i fråga — samma innebörd.

let. Det torde emellertid böra i detta sammanhang erinras om att det i betänkandet intagna förslaget (se förslaget till djurskyddslag 23 §), att länsstyrelsen skulle äga på begäran av djurskyddsorganisation godkänna lämplig person att vara djurskyddskonsulent, av departementschefen avböjdes under motivering, att någon sådan auktorisation av den enskilda tillsynsverksamhet, som bedrivs av djurskyddsorganisationerna, icke syntes erforderlig.

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har i skrivelse till Konungen den 15 november 1947 anført, att — ehuru den stora allmänheten uppskattade och understödde den verksamhet, som djurskyddsföreningarnas inspektörer utövade — hände det emellertid ofta, att personer, hos vilka inspektörerna på förekommen anledning begärde att få se på djuren eller ladugården, motsatte sig sådan inblandning under förmenande att inspektören saknade befogenhet att lägga sig i vederbörandes sätt att sköta sina djur. Flera djurskyddsföreningar hade i anledning härav hos vederbörande länsstyrelse hemställt, att inspektör måtte beviljas polismans skydd och befogenhet vid fullgörandet av sina åligganden. Vissa länsstyrelser hade tillmötesgått sådana framställningar; dessa förordnanden hade emellertid ofta inskränkts till att avse endast ett inom snäva gränser hållet lokalt område. Åter andra länsstyrelser hade icke varit benägna att meddela några som helst förordnanden av ifrågavarande slag. Riksförbundet funne det önskvärt, att Kungl. Maj:t meddelade ett allmänt bemyndigande för länsstyrelserna att förlåna polismans skydd och befogenhet åt djurskyddsinspektör, som tillsattes av djurskyddsorganisation. Riksförbundet hemställde därför, att Kungl. Maj:t ville vidtaga åtgärd till underlättande av att djurskyddsinspektör, tillsatt av djurskyddsorganisation, i sin utövning tillerkändes polismans skydd och befogenhet.

Riksförbundet har sedermera i skrivelse till Konungen den 28 juni 1952 förnyat sin framställning i ämnet.

Veterinärstyrelsen har i sitt remissutlåtande den 23 september 1949 uttalat, att syftet med riksförbundets förstnämnda framställning vore icke så mycket att erhålla ändrade bestämmelser beträffande länsstyrelsens befogenhet att förlåna polismans skydd och befogenhet åt enskild organisations för viss övervakningsverksamhet utsedda tjänstemän som att erhålla ett uttalande, ägnat att i positiv riktning påverka länsstyrelsernas inställning till sagda spörsmål i vad detta berörde djurskyddet. Frågan om tolkningen av hithörande bestämmelser i polisförfattningarna berördes — erinrade veterinärstyrelsen — i 1938 års betänkande men på grund av den inställning, som i propositionen intogs till utredningsmannens förslag i denna del, gav denna ingen ledning i frågan. Styrelsen ansåge emellertid, att ett klarläggande av frågan skulle vara värdefullt.

Utredningsmannen

Vad beträffar frågan om möjligheten redan enligt gällande rätt för länsstyrelse att förordna av djurskyddsorganisationerna utsedda inspektörer att med polismans skydd och befogenhet utöva sin verksamhet synes av hörande författningsbestämmelser framgå, att syftet med bestämmelserna är att länsstyrelse skall i vissa fall kunna förordna av enskilda anställda personer att fullgöra uteslutande viss bevakningstjänst. Detta accentueras av den använda förklarande termen »ordningsvakt». Intet antyder däremot, att man skulle vara berättigad till en extensiv tolkning av bestämmelserna därhän, att med tillämpning av desamma djurskyddsorganisationernas inspektörer skulle för sin övervakningsverksamhet kunna tilldelas det skydd och den behörighet som tillkommer polisman. Enligt utredningsmannens åsikt måste därför möjligheten för länsstyrelse att lämna sådant förordnande förnekas. Av vad i det föregående anförts framgår vidare, att vid tillkomsten av 1944 års djurskyddslag statsmakterna icke varit benägna att på då föreslaget sätt auktorisera djurskyddsorganisationernas enskilda tillsynsverksamhet. Det torde ej heller nu föreligga anledning att genom nya eller ändrade föreskrifter bereda djurskyddsorganisationernas inspektörer möjlighet att erhålla polismans skydd och befogenhet. Det bör i detta sammanhang erinras om att, ehuru genom de år 1958 gjorda ändringarna i 15 § djurskyddslagen besiktning skall få verkställas även av person som därtill särskilt förordnats av länsstyrelsen eller veterinärstyrelsen, icke heller sådan person ifrågasatts skola äga polismans skydd och befogenhet. Det vore då ägnat att inge betänkligheter att på sådant sätt privilegiera de på enskilda organisationers initiativ och bekostnad verksamma djurskyddsinspektörerna.

VI. Handel med hästar

I 1938 års betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning (SOU 1938: 36) berördes frågan om *handel med hästar inom riket och export av hästar*. Inledningsvis konstaterades, att ehuru den ansvarslösa och med många lidanden för djuren förenade hästhandeln dåmera finge anses ha — särskilt inom landets sydligaste delar — väsentligt minskat i omfång, torde sådan handel ännu förekomma i en utsträckning, som gjorde ett ingripande fullt berättigat. Det gällde därvidlag icke blott att skydda mer eller mindre uttjänta hästar från överansträngningar och umbäranden i samband med själva transaktionen. Ofta nog kunde lidanden för djuren uppstå på den grund, att köparen bibragts en felaktig föreställning om deras ålder och därför i god tro eller i förargelsen över att ha blivit lurad sökte att av dem utvinna mer än deras krafter förmådde. Av betydelse vore även den, visserligen icke djurskyddsbetonade, synpunkten, att köpare av hästar borde i mån av möjlighet beredas skydd mot de s. k. »hästskojarnas» samvetslösa framfart. De två linjer, efter vilka lagstiftningen kunde tänkas framgå, vore reglering av hästhandeln, särskilt i vad den avsåge otjänstbara djur, samt införandet av föreskrifter, tjänande till att göra det möjligt för köparen av en häst att bilda sig en tillförlitlig uppfattning om djurets ålder. Beträffande frågan om en reglering av hästhandeln uttalades i betänkandet, att det måste anses lämpligare att, med vissa av de praktiska behoven betingade undantag, förbjuda handel med hästar av viss beskaffenhet än att underkasta hästmarknaderna ytterligare restriktioner. Beträffande spørsmålet, huru det skulle vara möjligt för en köpare att förvissa sig om en hästs ålder, uttalades i betänkandet, att det torde få anses möjligt att genomföra ett enkelt förfarande med åldersmärkning genom inbränning å hästens hud.

I förslaget till djurskyddslag upptogs som 10 § följande stadganden.

Häst som på grund av ålderdom, sjukdom, lyte eller oart icke lämpligen kan användas såsom avels- eller bruksdjur må icke utan tillstånd av polischefen i orten säljas eller bortbytas till annat ändamål än slakt, såvida icke försäljningen eller bytet sker i samband med överlåtelse av jordbruks- eller annan rörelse.

Häst skall före utgången av det kalenderår, då den uppnår två års ålder, förses med åldersmärke. Närmare bestämmelser angående sådan märkning meddelas av Konungen.

I propositionen med förslag till lag om djurskydd m. m. (1944: 43) avvisades förslaget om förbud mot avyttring av otjänstbara hästar. Departementschefen uttalade därvid, att det otvivelaktigt vore ett starkt önskemål, att otjänstbara hästar icke såldes till annat ändamål än slakt. Ett förbud här emot skulle emellertid helt visst vålla betydande svårigheter i tillämpningen. Beträffande förslaget om obligatorisk åldersmärkning av häst genom inbränning i huden hade — yttrade departementschefen — mycket skiftande meningar kommit till uttryck i de avgivna remissyttrandena. Sedan utredningsmannen avgivit sitt förslag, hade — anförde departementschefen — lantbruksstyrelsen, som bestämt avstyrkt åldersmärkning av häst, föreslagit införandet av ett system med födelseintyg, som skulle åtfölja hästen vid varje överlåtelse. Även detta förslag syntes emellertid kräva ytterligare övervägande. Med hänsyn därtill syntes detta spörsmål icke lämpligen böra avgöras i detta sammanhang. Det kunde för övrigt ifrågasättas, huruvida ett stadgande i ämnet hade sin plats i en djurskyddslag.

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har i skrivelse till Konungen den 29 april 1947 föreslagit bestämmelser att yrkesmässig handel med husdjur icke skulle få bedrivas annat än efter särskilt tillstånd, att sådant tillstånd icke skulle få meddelas person, som saknade god frejd eller som vore dömd eller ställd under åtal för brott mot djurskyddslagens bestämmelser, att å marknad handel med husdjur skulle få bedrivas endast vid dagsljus och inom därför angivet område, därvid polisuppsikt skulle vara anordnad, att häst skulle före utgången av det kalenderår, då den uppnådde två års ålder, förses med åldersmärke, att vid uthyrning av häst utöver en viss minimitid skulle uppgöras särskilt avtal med bifogat besiktningsinstrument och att export av uttjänata eller överåriga hästar skulle förbjudas.

Riksförbundet har i en den 20 februari 1956 dagtecknad skrivelse till djurskyddsutredningen förnyat sina erinringar i förevarande hänseenden.

I två likalydande *motioner till 1949 års riksdag* (I: 127 och II: 151) anfördes bl. a. Från olika intressegrupper i Norrbottens län hade vid upprepade tillfällen framförts krav på att livdjurshandeln skulle saneras. Särskilt inom Norrbottens län syntes nämligen stora missförhållanden vara rådande på ifrågavarande område, men förhållandena torde även på andra håll inom Norrland och landet i övrigt vara enahanda. Det måste förvisso vara angeläget, att restriktiva åtgärder snarast tillgrepos i syfte att sanera livdjurshandeln. Den införda auktorisationen av fastighetsmäklare visade, att statliga åtgärder i syfte att reglera handeln på vissa områden, där mindre tillfredsställande förhållanden tidigare rått, ansåges nödvändiga för att den stora allmänheten icke helt skulle ligga i händerna på mer eller mindre nogräknade mellanhänder. Beträffande hästhandeln anmärktes i motionerna, att densamma länge visat uppenbara missförhållanden inom Norrbottens län.

Hästpriserna hade blivit onormalt höga. Växelaffärer förekomme i stor utsträckning, då det ofta vore fråga om mindre bemedlade köpare. För arbetsförhållandena i länet olämpliga hästar hade ofta utbjudits. Vid hästaffärerna toges ofta utkörda eller eljest mindre lämpliga hästar i utbyte. Med dem reste hästhandlarna vidare från by till by, böto och drevo affärer på ett för övrigt ur djurskyddssynpunkt ofta upprörande sätt. Beträffande handeln med nötkreatur vore missförhållandena ofta desamma som vid hästhandeln framför allt i fråga om bytesaffärer, där livdjurshandlarna ofta toge slaktdjur i utbyte. Dessa djur försålde ofta ånyo vid bytesaffärer inom andra områden och då under beteckningen livdjur. Vad slutligen beträffade den omfattande smågrisförsäljningen syntes olägenheterna med transporterna söderifrån i första hand vara uppenbart hämmande av produktionsökningen inom länet och innebära stora risker för svinsjukdomars spridande. Därtill komme, att smågristransporter, såsom de då fortginge, ur djurskyddssynpunkt om möjligt vore ännu mer förkastliga än transporter av större livdjur. I sin sammanfattning — utmynnande i hemställan till Kungl. Maj:t om en skyndsamt och allsidig utredning av livdjurshandelns ordnande och därmed sammanhängande, i motionen berörda frågor — anförde motionärerna, att det från djurskyddssynpunkt måste även vara befogat, att onödiga transporter och i vart fall transport av med olika sjukdomar behäftade djur liksom av högdräktiga djur undvekes.

Jordbruksutskottet (utlåtande nr 50) hemställde, att motionerna icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Denna hemställan blev av riksdagen bifallen.

Utskottets avstyrkande hade föregåtts av inhämtande av yttrande från lantbruksstyrelsen, kommerskollegium, statens livsmedelskommission och Sveriges lantbruksförbund, vilka samtliga intagit en negativ hållning till motionerna. Varken i utskottets utlåtande eller de avgivna yttrandena ha dock djurskyddssynpunkterna i något avseende berörts.

Veterinärstyrelsen har i sitt utlåtande den 23 september 1949 över förenämnda av Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund avlåtna skrivelse av den 29 april 1947 beträffande frågan om författningsmässig reglering av den yrkesmässiga handeln med djur erinrat om, att styrelsen i skrivelse den 8 oktober 1948 till chefen för jordbruksdepartementet funnit sig böra bringa till kännedom vissa förhållanden, som rörde handeln med hästar och nötkreatur inom Norrbottens län. Berörda framställning hade visserligen icke direkt tagit sikte på djurskyddssynpunkterna, men styrelsen vore i sammanhanget angelägen framhålla, att synnerligen allvarliga anmärkningar även ur djurskyddssynpunkt kunde riktas mot speciellt den inom länets skogsbygder bedrivna handeln med hästar. Styrelsen har vidare uttalat, att i stort sett allmän enighet syntes råda om önskvärdheten icke endast ur djurskyddssynpunkt av en möjligast tillförlitlig metod för bestämmande av hästars ålder.

I övrigt bemötte styrelsen mot metoden medelst inbränning å hästens hud framförda anmärkningar.

Med anledning av de nyssnämnda motionerna I: 127 och II: 151 uttalade veterinärstyrelsen i samma utlåtande, att styrelsen ville ifrågasätta om icke i varje fall djurskyddsintresset krävde, att det allmänna sökte råda bot på åtminstone de värsta av de däri påtalade missförhållandena.

I *direktiven* för djurskyddsutredningen anföres i förevarande hänseende, att det ligger i sakens natur, att den, som bedriver handel med djur, inte får samma känsla för varje särskilt djur som den, hos vilken djur stadigvarande vistas. Stråvan efter att handeln skall ge så stor vinst som möjligt kan också leda till att djuren ej omhänderhas på lämpligt sätt.

Utredningsmannen

Uppenbarligen är det, vad beträffar handel med hästar, ett djurskyddsintresse av vikt, att hästar, som äro otjänstbara, icke vidare hållas i arbete. I den mån — såsom väl understundom inträffar — en uttjänt häst fritages från arbetet och av känslomässiga skäl får kvarleva hos ägaren, är tydligtvis ingen invändning att göra. I alla andra fall måste ur djurskyddssynpunkt det enda riktiga vara, att en häst, som icke längre är tjänstbar, nedslaktas. Härvidlag spelar åldern ingen roll i och för sig; en häst kan bli otjänstbar även av annan orsak än hög ålder. Emellertid kan det icke betvivlas, att fall förekommit och alltjämt förekomma, där en mindre nogräknad ägare till en av en eller annan orsak ej längre tjänstbar häst antingen fortfar att hålla hästen i arbete eller avyttrar densamma utan att, såsom borde ske, dessförinnan förvissa sig om att hästen icke vidare blir använd i arbete. Sådana missförhållanden böra i görligaste mån förhindras.

I 1938 års betänkande föreslogs en lösning efter två linjer, den ena innefattande ett förbud i princip mot försäljning av otjänstbara hästar till annat ändamål än slakt, den andra innebärande en obligatorisk åldersmärkning av häst.

Det föreslagna försäljningsförbudet, vars överträdande för övrigt — såsom lagtexten också angav — icke drabbade köparen med någon påföljd, finner även utredningsmannen vara förbundet med betydande tillämpnings-svårigheter. Bevissvårigheter kunna uppkomma; säljaren kan hävda att han var i god tro i avseende å köparens uppgift att hästen köptes för slakt.

Dessa övertväganden ha lett utredningsmannen till att hålla före att ett försäljningsförbud icke kan förordas.

I 1938 års betänkande angavs, som nämnts, såsom ett ytterligare medel att förhindra försäljning av slaktfärdiga hästar en åldersmärkning genom inbränning i hästens hud. Även om en sådan märkning kan förmodas vara tydbar hästens levnad ut och även kunna utan större omak för ägaren anbringas genom veterinärs försorg, föreligger dock risk för att ett sådant

märke skall kunna av en oärlig ägare förfalskas. En straffsanktion skulle sannolikt icke innebära en effektiv hämsko häremot; det skulle uppenbarligen också vara förenat med svårigheter att utröna vem som gjort sig skyldig till förfalskningen. Enligt vad för utredningsmannen uppgivits har på vissa håll utomlands praktiserats en märkningsmetod med tatuering på insidan av hästens läpp. Det vill dock synas som om denna metod med hänsyn till metodens större besvärlighet i tillämpningen icke skulle kunna användas på hästbeståndet över lag.

Ytterligare har föreslagits ett system med födelseintyg, som skulle åtfölja hästen vid varje överlåtelse. Mot ett sådant system torde med fog kunna invändas, att betydande svårigheter möta att i ett intyg på tillfredsställande sätt identifiera en häst. Det kan också betvivlas, att sådana intyg skulle kunna under årens lopp hållas bevarade på sådant sätt, att de under alla förekommande omständigheter vore tillgängliga och tillgängliga i ett användbart skick.

Aldersangivning, hur den än anordnas, måste också få ett begränsat värde ur djurskyddssynpunkt, eftersom, såsom förut påpekats, en hästs otjänstbarhet icke med nödvändighet behöver bero på hög ålder. Allmänt kan också sägas, att kännedomen om en hästs ålder är till största delen ett merkantilt intresse. Ur djurskyddssynpunkt är däremot önskemålet att köpare skall kunna på ett tillförlitligt sätt få kännedom om en salubjuden hästs ålder av sekundärt intresse. Berättigade tvivel kunna därför hysas huruvida bestämmelser i ämnet ha sin plats i djurskyddslagstiftningen.

Man bör fasthålla vid att det primära intresset ur djurskyddssynpunkt är att en otjänstbar häst icke åsamkas lidanden genom att trots bristande förmåga hållas till arbete. En kontroll av att detta intresse blir beaktat kan enligt utredningsmannens mening icke realiseras annat än genom en effektiv tillsyn enligt djurskyddslagens bestämmelser. Och en följd av vid en sådan inspektion uppdagade missförhållanden blir ett allt efter omständigheterna avpassat ingrepp från övervakningsmyndighetens sida.

Beträffande de spörsmål, som kunna uppstå sig i fråga om handeln med andra djur än hästar, hänvisas till särskilda avsnitt i det följande.

VII. Export av hästar

I 1938 års betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning anfördes beträffande export av hästar bl. a. följande. Allvarliga missförhållanden i samband med utförsel av hästar syntes icke behöva befaras i annat fall än där djurens låga värde kunde tänkas föranleda, att ägaren läte dem undergå en vårdslös och mer eller mindre plågsam behandling i stället för att vårda sig om dem åtminstone i den grad, som kunde vara erforderlig för upprätthållande av djurens hälsa och krafter. Således torde endast utförseln av föl och otjänstbara hästar behöva tagas i betraktande. Någon reglering av fölexporten hade icke visats vara på något sätt erforderlig. Beträffande de otjänstbara hästarna finge förhållandet anses vara i viss mån annorlunda. Efter att ha närmare ingått på vissa då föreliggande statistiska uppgifter angående hästexporten framhöll utredningsmannen, att därest slakthästexporten funnes förenad med allvarliga olägenheter, finge det anses berättigat att med lagstiftning söka avhjälpa dessa olägenheter under förutsättning att detta kunde ske utan att jordbrukets rättmätiga exportintressen trädde för nära. Därvid torde endast ett förbud mot utförsel av otjänstbara hästar, eventuellt i förening med ett licenssystem, komma i fråga.

Såsom skäl för en reglering av exporten av otjänstbara hästar anfördes i betänkandet. I enlighet med den föreslagna 10 § i djurskyddslagen skulle en otjänstbar häst i regel ej få säljas till annat ändamål än slakt. Denna regel vore helt naturligt avsedd att gälla även försäljning till export. Ett skäl, som visserligen icke finge tillmätas avgörande styrka, för förbud mot varje export av otjänstbara hästar, vare sig till slakt eller annat ändamål, vore att det eljest funnes vissa möjligheter att kringgå bestämmelsen i nyssnämnda 10 §. Detta kunde nämligen ske därigenom att man under slaktdjursbe-teckning sålde en häst, som rätteligen borde slaktas, till utrikes bruksändamål. Även andra från djurskyddshåll framförda skäl för ett förbud mot slaktexport funnes. Kontroll saknades sålunda ofta nog över de öden, som de i god tro exporterade slakthästarna ginge till mötes. Säkerhet kunde inte anses föreligga för att djuren alltid nedslaktades omedelbart efter framkomsten till den utrikes bestämmelseorten eller i den närmaste tiden därefter. Mot utförsel av slakthästar talade också, att transporten för de gamla och utslitna djuren innebure svåra lidanden och umbäranden, samt att slak-

ten, när den slutligen skedde, måhända försigginge under mindre humana former än i Sverige.

Förslaget till djurskyddslag upptog i 11 § en bestämmelse om hästexport av följande lydelse:

Ej må någon utan Konungens tillstånd från riket utföra häst som på grund av ålderdom, sjukdom, lyte eller oart icke lämpligen kan användas som avels- eller bruksdjur.

Någon motsvarighet till denna § kom dock ej att inflyta i lagen.

Departementschefen anförde härom i propositionen (1944: 43): Frågan om förbud mot att ur riket utföra otjänstbara hästar torde lämpligare böra regleras i samband med andra bestämmelser, som avse export av djur, än i en djurskyddslag. Gällande bestämmelser om export av djur torde även i övrigt vara i behov av överarbetning.

Veterinärstyrelsen har, i anledning av den i det föregående omförmälda framställningen från *Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund*, vari, utom annat, påyrkats förbud mot export av uttjänade eller överåriga hästar, i sitt utlåtande den 23 september 1949 anført bl. a., att det ur djurskyddssynpunkt måste anses förkastligt att exportera äldre hästar; sådana borde kvarbli i landet för att, sedan de tjänat ut, slaktas och tillföras köttförsörjningen. Veterinärstyrelsen ville därför biträda den av riksförbundet uttalade mening, att export av gamla hästar icke borde få förekomma. Vad beträffade framställt krav på förbud mot massexport av hästar över huvud taget fann styrelsen det i hög grad tveksamt, huruvida en dylik export låte sig förena med de synpunkter, som låge till grund för gällande djurskyddslagstiftning. Styrelsen framhöll, att för de allra flesta exporterade hästar syntes den miss-tanken icke oberättigad, att deras vidare handhavande komme att stå i strid med åtskilliga, kanske alla av de i 2—6 §§ djurskyddslagen meddelade, för behandlingen av våra husdjur normerande bestämmelser.

Här torde böra redogöras för det huvudsakliga innehållet i kungl. kung. den 21 november 1958, nr 552, med vissa bestämmelser om utförsel ur riket av levande djur m. m. (veterinär utförselkungörelse).

Enligt 1 § i denna kungörelse avses i densamma med djur levande djur av följande slag, nämligen djur tillhörande hästsläktet, klövbärande djur samt höns, kalkoner, ankor, tamgäss och tamduvor. Enligt 2 § äger veterinärstyrelsen föreskriva, att den, som inkommit i riket för att inköpa eller avhämta djur för utförsel, icke må härstädes besöka kreatursstall eller annorledes träda i beröring med djur utan att ha vidtagit av styrelsen bestämda åtgärder i smittskyddssyfte. Omedelbart innan djur tages ombord å fartyg eller luftfartyg, varmed det skall föras ur riket, skall djuret underkastas besiktning av gränsveterinär. Finner denne omständigheterna giva skälig anledning till misstanke, att djuret är angripet av smittsam sjukdom, må det ej

utföras (3 §). Vidare stadgas bl. a. att, om djur, som skall utföras sjö- eller luftledes, anlänt till utførselorten från annan ort, äger gränsveterinär föreskriva, att djuret skall urlastas, rengöras eller på annat sätt vårdas, ävensom bestämma den tid varunder djuret skall ha erhållit vård innan besiktningen sker, allt under hänsynstagande till den tillryggalagda vägsträckan samt övriga på djurets hälsotillstånd och allmänna välbefinnande inverkan- de omständigheter (4 §). Transportmedel och förvaringspersedel må ej användas vid utførsel av djur sjö- eller luftledes utan att ha godkänts av gränsveterinär. För godkännande förutsättes att anordningarna överens- stämma med gällande bestämmelser om transport av levande djur samt att å transportmedlet företagits erforderliga desinfektionsåtgärder (5 §). Skall djur under utførsel med tågfarja eller annat fartyg förvaras i godsvagn eller annat lastfordon och kan det antagas att fordonet förut använts till djur- transport, må djuret ej lastas på fordonet med mindre detta undergått des- infektion som godkänts av veterinär. Intyg om desinfektionen skall anbring- as på fordonet (6 §).

Utredningsmannen

Uppenbarligen kan icke, sedan en otjänstbar häst utförts ur landet, någon kontroll härifrån utövas över att den icke vidare användes i arbete. Det framstår därför såsom angeläget att åvägabringa ett effektivt hinder mot export av otjänstbara hästar. Här torde icke någon egentlig insats kunna förväntas från den lokala hälsovårdsnämndens sida. Men däremot synes utan svårighet den veterinära utførselkungörelsen kunna påbyggas med be- stämmelser om besiktning genom gränsveterinärens försorg även i avseende å djurets tillstånd i allmänhet, kompletterade med bestämmelser om rätt och plikt för honom att förbjuda utførsel av en otjänstbar häst. Utrednings- mannen föreslår därför, att i 3 § veterinära utførselkungörelsen såsom ett nytt tredje stycke införes bestämmelse,¹ att häst ej må utföras ur riket där gränsveterinären vid besiktningen finner djuret med hänsyn till dess ålder eller övriga förhållanden uppenbarligen böra slaktas. Den omständigheten, att den föreslagna bestämmelsen till följd av sin placering i 3 § veterinära utførselkungörelsen ej får avseende å hästar, som utföras ur riket över landgränsen mot Norge eller Finland, synes ej böra medföra några betänk- ligheter, då det ej torde kunna befaras, att hästar i dessa länder bli utsatta för en i jämförelse med förhållandena i Sverige sämre behandling.

¹ Jfr betr. dansk rätt Landbruksministeriets bekendtgørelse d. 14 juli 1954 om udførsel af le- vende heste og klovbærende husdyr § 1. Utførsel får endast äga rum från orter, där det finnes en eller flera veterinärer, auktoriserade för besiktning av djur till utførsel. Djuren får utföras end- ast för så vitt de godkänts vid besiktningen.

VIII. Export av vissa andra djur

I motion II: 143 till 1950 års riksdag anförde motionären bl. a.

I den dagliga pressen bekantgjordes under hösten 1949, att en dansk djurhandlare i Sverige inköpt 5 björnar, 4 älgar, 12 renar samt några uttrar och järvar för att utföras ur landet och uthyras till cirkusar och djurparker. De förhållanden, under vilka sådana infångade djur få leva utomlands, då de kringförs från ort till ort för förevisning, torde icke vara bättre, snarare sämre än i vårt land. Då i Sverige förevisning av odresserade vilda djur vid cirkusar och menagerier vore förbjuden, måste det anses oriktigt och inkonsekvent att tillåta export av sådana djur för samma ändamål. — Vid en förestående bearbetning av djurskyddslagen och därmed sammanhängande författningar syntes även frågan om export av svenska vilda djur böra bliva föremål för lagstiftningsåtgärd.

Motionären anhöll därför, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa, att Kungl. Maj:t ville efter erforderlig utredning i ärendet för riksdagen snarast framlägga förslag till bestämmelser för särskild reglering av export av vilda djur.

Andra kammarens allmänna beredningsutskott anförde i utlåtande nr 2 med anledning av motionen.

Utskottet hade inhämtat, att Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund i skrivelse den 10 november 1949 till statsrådet och chefen för justitiedepartementet gjort enahanda framställning i frågan. Spörsmålet vore således föremål för Kungl. Maj:ts uppmärksamhet. Utskottet erinrade vidare om att frågan om beredande av ett förbättrat djurskydd i olika avseenden genom särskilda under 1947 av riksförbundet avlätna framställningar underställts Kungl. Maj:ts prövning samt varit föremål för remissförfarande. Vid sådant förhållande förutsatte utskottet, som behjärtade syftet med motionen, att spörsmålet om export av vilda djur upptoges till prövning i samband med övriga djurskyddsfrågor. Utskottet hemställde därför, att motionen ej måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.

Andra kammaren biföll utskottets hemställan (prot. 6: 16).

Utredningsmannen

Såsom i motionen och riksförbundets av utskottet omnämnda framställning påpekats förekommer export från Sverige av vilda djur tillhörande den svenska faunan. Syftet med det bakomliggande förvärvet torde väl ofta vara, att djuren skola i någon form förevisas offentligt. Framför allt torde det här

röra sig om förevisning i s. k. djurparker. Antalet under ett år exporterade djur har icke med säkerhet kunnat utrönas. Det sammanlagda värdet av dessa djur är dock, såsom av den officiella statistiken kan utläsas, jämförelsevis blygsamt, vilket förtjänar påpekas, om än kapitalvärdets storlek är ur djurskyddssynpunkt av underordnad betydelse.

Vad det här gäller är, om det kan befaras, att djuren i den utländske förvärvarens hand skola bli utsatta för en behandling, som från svensk djurskyddssynpunkt framstår som otillåtlig, och, därest så kan antagas bli fallet, om exporten för den skull bör förbjudas eller i varje fall kringgärdas med föreskrifter, som äro ägnade att minska riskerna för en sådan behandling.

Vid bedömandet av denna fråga synes en viss skillnad kunna göras mellan de fall, där de exporterade djuren äro avsedda för en permanent djurpark, och de fall, där så icke är förhållandet.

Äro djuren avsedda för en djurpark synes män enligt utredningsmannen icke gärna kunna uppställa några hinder för export. Även i Sverige få i djurparker visas djur, som icke tillhöra den inhemska faunan. Att då uppställa en regel, som skulle förhindra utländska djurparker att i sin djurbesättning upptaga djur tillhörande den svenska faunan, synes icke gärna kunna komma i fråga. Hur i det enskilda fallet den utländska djurparken är inrättad torde väl oftast också undandraga sig ett bedömande från svensk sida.

När åter fråga är om utländska djurhandlare, vilka, såsom i motionen och riksförbundets framställning antytts, köpa djur för vidareförsäljning eller uthyrning, kunde väl ett visst fog finnas för en restriktivare inställning till exporten, eftersom djurens framtida öde måste i dessa fall sägas vara i hög grad svårbedömbart. Å andra sidan gör sig också här den synpunkten gällande, att även i Sverige djurhandlare och därvid främst de s. k. zoologiska affärerna saluföra djur tillhörande andra länders fauna. Det skulle tydligtvis ställa sig svårt att föranstalta om undersökning av utländska djurhandlares kvalifikationer och helt genomförbart med en motsvarande kontroll i fråga om dessas avnämare.

Vad slutligen angår den även från vårt land understundom förekommande exporten av vilda djur för inplantering i utländsk fauna ligger det i sakens natur, att förvärvet regelmässigt föregås av utredning rörande förutsättningarna för att djuren komma att erbjudas en ur skilda synpunkter tillfredsställande miljö.

Av ovan anförda skäl finner sig utredningsmannen sakna anledning att föreslå några restriktioner beträffande exporten av vilda djur.

IX. Import av vissa djur

Sällskapet De fyra, Djursamariten har i en till veterinärstyrelsen ställd, den 11 augusti 1958 dagtecknad skrivelse hemställt om importförbud för sköldpaddor. Det anföres i skrivelsen, att dessa djur ej tålde det svenska klimatet och vore undantagslöst dömda till ett kvalfyllt borttynande. De vore också ofta utsatta för grov vanvård och tjänade i många fall som leksaker åt småbarn.

Därefter har *Föreningarna Djurens vänners riksorganisation* i skrivelse den 7 juni 1959 till chefen för handelsdepartementet gjort framställning om begränsning av importen av sköldpaddor liksom också av all lyx- eller nöjesbetonad djurimport.

Över den förra framställningen har nuvarande förste stadsveterinären i Stockholm Uno Plazikowski på veterinärstyrelsens begäran avgivit ett yttrande, dagtecknat den 17 augusti 1958. Plazikowski uppger däri bl. a., att årligen införs till riket cirka 10 000 sköldpaddor; det gäller här främst den grekiska landsköldpaddan (*Testudo graeca*). Plazikowski räknar med att endast ett fåtal sköldpaddor överlever den första vintern i Sverige. Detta faktum tillskriver Plazikowski vanskötsel på grund av okunnighet om djurens behov och livsbetingelser. Det hade enligt Plazikowski för övrigt visat sig, att sköldpaddor alltför ofta vore bärare av olika *Salmonella*-typer i tarmen. Plazikowski tillstyrkte någon form av förbud mot handel med sköldpaddor. Därigenom skulle det bli onödigt med ett generellt importförbud; de intresserade och kunniga privatpersoner, som önskade ett dylikt husdjur, borde få för eget bruk införa sådana.

Samtliga nu refererade handlingar ha överlämnats till djurskyddsutredningen.

Utredningsmannen

Det torde till en början böra påpekas, att efter en år 1961 vidtagen ändring i kungl. kung. den 21 november 1958, nr 551, med vissa bestämmelser till förebyggande av djursjukdomars införande i riket m. m. (veterinär införselkungörelse) importen av sköldpaddor numera är underkastad det förfarande, varom där stadgas, innefattande tillståndstvång samt skyldighet för vederbörande att låta djuret bli föremål för besiktning, karantäns-

behandling och desinfektion. Syftet med sagda författning är enligt dess 1 § att förebygga, att genom införsel av djur och vissa andra varor djursjukdomar, som äro smittsamma eller kunna nedärvas, inkomma i riket eller här vinna ytterligare spridning, varjämte åsyftas att hindra för rikets fauna skadlig inplantering av utländska djurarter.¹ Författningen är således icke förestavad av omsorg om de importerade djuren. Frågan om importen av sköldpaddor sedd ur djurskyddssynpunkt måste därför vidare övervägas. Utredningsmannen kan väl härvid icke finna annat än att denna import måste i det stora hela betraktas som umbärlig. Importen torde till övervägande delen gå genom de zoologiska affärerna och för de slutliga ägarna torde oftast kuriositetsintresset förestava förvärvet. Av Plazikowskis yttrande framgår, att sköldpaddorna — komma i de slutliga ägarnas händer — varit dömda att relativt snart gå under, väl icke på grund av medveten vanvård utan på grund av ägarnas bristande kännedom om djurens livsbetingelser. Trots de anförda synpunkterna har utredningsmannen ställt sig tveksam till att förorda vare sig ett införselförbud eller ett av omsorg som de importerade djuren förestavat tillståndstvång. Visserligen har utredningsmannen föreslagit bestämmelser, enligt vilka det skall ankomma på gränsveterinär att hindra utförsel av hästar, som uppenbarligen böra slaktas. Situationen där är dock — oansett andra skiljaktigheter — att det i sistnämnda fall är uppenbart att djuret med hänsyn till dess ålder eller övriga omständigheter bör gå till slakt och att det i regel är förenat med betydande svårigheter att vinna säkerhet för att djuret efter utförseln verkligen blir slaktat och icke sättes i arbete. I det nu föreliggande fallet skulle djurskyddsintresset föranleda, att en befarad vanvård inom landet skulle hindra införsel. Det synes utredningsmannen vara ett alltför starkt ingripande att på angiven grund förhindra ägandet av sköldpaddor, i all synnerhet som den befarade vanvården, såsom nyss sagts, har sin rot i bristande insikt om djurens livsbetingelser. Tillståndstvånget skulle med sannolikhet medföra, att införsel i återförsäljningssyfte skulle omöjliggöras och att endast institutioner med på förhand bedömbara kvalifikationer såsom ägare och vårdare skulle komma i fråga som importörer, eftersom det med all sannolikhet skulle stöta på stora svårigheter att åvägabringa ett sådant bedömande beträffande enskilda personer i egenskap av blivande djurägare. Icke heller synes mycket stå att vinna genom, såsom föreslagits, ett förbud mot handel inom riket med sköldpaddor. Även om besväret och formaliteterna med direktimport till enskilda köpare kunde antagas medföra en ytterligare minskning av antalet till Sverige införda djur — redan nu har såsom framgår av det föregående importen nedgått i högst betydande omfattning — skulle risken för att djuren hamnade hos osakkunniga vårdare

¹ Enligt vad från veterinärstyrelsen meddelats uppgick antalet år 1962 importerade sköldpaddor till något över 2 000. Denna, i jämförelse med det av Plazikowski angivna antalet årligen importerade djur, starka nedgång i importen torde till väsentlig del få tillskrivas oförmålda ändring i veterinära införselkontrollen.

förbli oförändrad. Det synes då vara en bättre lösning av problemet, om spekulanter på sköldpaddor finge vid inköp av desamma i de zoologiska affärerna mottaga tryckta anvisningar — lämpligen färdigställda genom djurskyddsorganisationernas försorg — upptagande vad djurägaren hade att beakta för vidmakthållande av djuren i god kondition. Det kan på goda grunder antagas, såväl att djurskyddsorganisationerna skulle vara positivt inställda till en sådan upplysningsverksamhet som att de zoologiska affärerna skulle finna det för sig förmånligt med denna form av kundtjänst.

Spörsmålet rörande införsel av även andra till den svenska faunan icke hörande djur har, såsom redan nämnts, bragts i åtanke av Föreningarna Djurens vänners riksorganisation. Uppenbarligen finnas åtskilliga till den svenska faunan icke hörande djurarter, såväl däggdjur som fåglar och kallblodiga djur, vilka införas till Sverige för avsalu till enskilda personer men av lätt insedda skäl äro föga rustade att uthärda det svenska klimatet och åt vilkas omvårdnad fördenskull måste ägnas särskild, av omständigheterna betingad uppmärksamhet. Utredningsmannen vill här särskilt nämna apor, vilka även där de komma under sakkunnig vård ofta angripas av infektionssjukdomar. Även i fråga om sådana djur vill utredningsmannen, av samma skäl som anförts beträffande sköldpaddor, förorda den lösning av djurskyddsproblemet som antytts i avseende å de sistnämnda.

X. Yrkesmässig hunduppfödning m. m.

I sitt utlåtande den 23 september 1949 — i anledning av en av *Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund* till Konungen ställd skrivelse den 29 april 1947, vari riksförbundet bl. a. påyrkat förbud mot hållande av bandhund — berörde *veterinärstyrelsen* frågan om hundaffärer och hundgårdar (kennlar). Även om hundaffärer, som sköttes väl, existerade och majoriteten av kennelinnehavare vinnlade sig om god behandling vid uppfödningen, vore undantagen dock av så avskräckande natur, att de enligt veterinärstyrelsens uppfattning syntes påfordra ett ingripande. Styrelsen hemställde, att bestämmelser måtte övervägas som reglera uppfödning och innehav av samt handel med hundar.

I fråga om handeln med hundar ha även andra yrkanden tillställts utredningsmannen.

I skrivelse den 18 april 1947 till chefen för justitiedepartementet ha sålunda *Svenska allmänna djurskyddsföreningen*, *Svenska kvinnors djurskyddsförening*, *Svenska hundskyddsföreningen*, *Djurvännernas förening* och *Nordiska samfundet* framhållit, att det vore ett viktigt samhällsintresse, att den som idkar handel med hundar i sin rörelse underkastas kontroll såväl ur djurskyddssynpunkt som av hänsyn till köparna.

Svenska Kennelklubben har i skrivelse den 19 januari 1955 till djurskyddsutredningen framhållit den anmärkningsvärda ökningen av antalet hundar i Sverige under senare år. Hunden hade som handelsvara kommit att spela en långt mera framträdande roll än tidigare. Men med denna utveckling hade också följt uppfödning och försäljning av hundar under mindre lämpliga former. Vederbörandes kompetens att sköta hundar vore vanligen mycket bristfällig och de förhållanden, varunder valparna vistades hos återförsäljaren, vore ytterst undermåliga ur såväl hygienisk som allmän vårdsynpunkt. Det hade, förklarade Kennelklubben, visat sig mycket svårt att få till stånd någon rättelse. Kennelklubben hemställde, att vad sålunda anförts toges i beaktande i syfte att få till stånd en ändring i påtalande förhållanden.

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har i skrivelse till djurskyddsutredningen den 20 februari 1956 med erinran om veterinärstyrelsens i det föregående omförmälda remissutlåtande av den 23 september 1949 änyo bragt i erinran de enligt riksförbundet icke tillfredsställande förhål-

landena i avseende å den yrkesmässiga uppfödningen av och handeln med hundar. Riksförbundet hänvisar till en skrivelse till förbundet från *Göteborgs djurskyddsförening* den 31 oktober 1955. I denna påkallas bestämmelser i djurskyddslagen om anmälnings skyldighet för den som driver eller avser att driva kennel, hundpensionat eller liknande samt om villkor för godkännande av rörelseidkaren och för rörelsen avsedda anläggningar.

Malmö djurskyddsförening har i skrivelse till djurskyddsutredningen den 7 november 1962 framlagt liknande synpunkter.

Dansk rätt. I 14 § lov om hunde den 18 maj 1937 stadgas förbud mot att utan polismyndighetens tillstånd driva yrkesmässig handel med eller uppfödning av hundar.

Norsk rätt. I 10 § p. 15 och 16 lov um dyrevern den 7 juni 1935 stadgas förbud mot att driva kennel, hundpensionat eller liknande utan samtycke från djurvärnsnämnden och att yrkesmässigt driva handel med hundar utan polismyndighets godkännande. Detaljerade bestämmelser i ämnet upptagas i Landbruksdepartementets Regler om kenneler, hundepensionater og lignende den 7 juni 1955.

Utredningsmannen

De erinringar mot handeln med hundar och driften av kennlar, som framkommit i de yttranden vilka kommit utredningsmannen tillhanda, ge vid handen att sagda näringsfång icke sällan drives utan tillfredsställande beaktande av djurskyddslagens föreskrifter.

Det torde icke kunna bestridas att en mål- och yrkesmedveten kennelrörelse fyller ett verkligt behov i det moderna samhället. Men självfallet kräver den yrkesmässiga uppfödningen av hundar och handeln med hundar för att rätt fylla sin uppgift, att företagaren är i besittning av såväl kynologiska insikter av betydande mått som vissa personliga och materiella kvalifikationer. Ett behörigt hänsynstagande icke blott till djurskyddsintresset utan också till de kynologiska sammanslutningarnas strävan efter en god hundstam bör därför föranleda till att yrkesmässig hunduppfödning och handel med hundar icke bör få komma till stånd utan garantier för att de antydda kraven i avseende å företagaren äro uppfyllda. Detta synes utredningsmannen kunna åstadkommas genom ett stadgande, att yrkesmässig uppfödning eller försäljning av hundar icke må drivas med mindre polismyndigheten i orten efter hälsovårdsnämndens hörande lämnat tillstånd därtill. Polismyndigheten och hälsovårdsnämnden ha tydligtvis att pröva, att förutsättningar för ett tillstånd äro för handen i avseende såväl å sökandens personliga egenskaper och ekonomiska resurser som å hans möjligheter att tillgodose de speciella djurskyddssynpunkterna. Klart är att

hälsovårdsnämnden därvid har att i förekommande fall söka den medverkan från länsveterinärs och distrikts- eller stadsveterinärs sida, som är förutsatt i 14 § 1 mom. djurskyddslagen.

I dagens samhälle med dess utpräglade rörlighet har det blivit allt vanligare, att hundägare i rekreationssyfte eller av annan orsak för kortare eller längre tid lämna hemorten för vistelse annorstädes inom eller utom landet, dit hunden icke kan medföras. Denna omständighet har befordrat tillkomsten av s. k. hundpensionat, där hundar kunna erhålla bostad och föda. Även här göra sig de synpunkter gällande, som i det föregående anlagts på den yrkesmässiga uppfödningen och försäljningen av hundar. Utredningsmannen föreslår därför en bestämmelse, varigenom också yrkesmässigt mottagande av hundar till förvaring och utfodring blir beroende av särskilt tillstånd.

Bestämmelser i enlighet med det sagda ha under särskild rubrik upptagits i förslag till en ny §, benämnd 8 a §, i djurskyddslagen.

Med hänsyn till redan existerande rörelser av här ifrågavarande slag torde en jämförelsevis lång tid böra förflyta mellan de föreslagna bestämmelsernas utfärdande och deras ikraftträdande.

Överträdelse av bestämmelserna synes böra straffbeläggas enligt stadgandet i 21 § sagda lag.

XI. Inskränkningar i fråga om rätten att innehava katter och hundar

Sällskapet De fyra, Djursamariten har i skrivelser den 11 augusti 1958 till veterinärstyrelsen och den 4 november s. å. till justitiedepartementet, vilka skrivelser överlämnats till djurskyddsutredningen, hemställt om införande av en särskild skatt på innehav i tätorter av katt. Därest det funnes förordat med praktiska svårigheter att införa sådan skattskyldighet, påyrkades införande av licenstväng för hållande av katt i tätorter. Såsom skäl för dessa yrkanden ha anförts, att katter av myndigheterna betraktas som »värdelöst hittegods», att i följd därav stöld av katter förekomme i stor utsträckning, varvid katterna ofta försålles till vetenskapliga institutioner för plågsamma experiment, att katter ofta anskaffades under sommarvistelsen som leksaker åt barn och — i den mån katterna icke kvarlämnades på landet vid återflyttningen — visserligen medtoges till tätorten men där komme i en för djuren olämplig och farlig miljö.

Förenämnda sällskap har också i en till justitiedepartementet ställd, till utredningen överlämnad skrivelse den 4 november 1958 hemställt, att bestämmelser om hundlicenser måtte snarast utfärdas främst med avseende å tätorter men så småningom även på landsbygden. Sällskapet har som motivering för sin anhållan åberopat, att ur allehanda synpunkter mindervärdiga personer finge utan inskränkning skaffa sig hund och att även den värsta misshandel kunde passera utan att myndigheterna gjorde något åt saken. Men även hundar, som ej utsattes för direkt misshandel eller vanvård, måste lida svårt av att ständigt vistas i en storstad, där möjligheterna till nödig motion vore minimala eller obefintliga. Endast verkliga djurvänner och endast sådana personer, som kunde bereda sitt djur en draglig tillvaro, borde få hålla hund.

Jämväl *Nordiska samfundet till bekämpande av det vetenskapliga djurplågeriet* och *Föreningen Djurens vänner i Stockholm* ha i skrivelse den 15 maj 1947 till djurskyddsutredningen givit uttryck för liknande synpunkter.

Utredningsmannen

Såväl katter som hundar utsättas mången gång för en föga djurvänlig behandling. Det förekommer bl. a. att katter och hundar fränhändas sina

ägare och försäljas till institutioner för att där användas till vetenskapliga försök. Vidare förekommer det, att under sommarvistelse förvärvade katter kvarlämnas å landstället då återflyttning sker till tätorten.

Frånsett att det synes i hög grad tveksamt om ett djurskyddsintresse må tagas till intäkt för införande av en skattepålaga, kan det betvivlas att skattskyldighet för innehav av katt i tätort skulle kunna i nämnvärd mån bidra till att minska de påtalade missförhållandena i fråga om katter. Därest skatteplikten begränsades till att gälla tätorter, torde nämligen antalet på landsbygden kvarlämnade katter i stället komma att därigenom öka. Mot införande av skatt för katter även på landsbygden talar å andra sidan den omständigheten, att katter där ofta hållas som nyttodjur (för råttjakt). Det är också utredningsmannens uppfattning, att icke heller ett licenstag för hållande av hund eller katt skulle ha någon större effekt i djurskyddshänseende. Däremot skulle med all sannolikhet en sådan reglering medföra betydande svårigheter såväl när det gäller licensgivningen som kontrollen av dithörande bestämmelsers efterlevnad.

De olovliga tillgreppen av katter och hundar för avyttring till institutioner, där vetenskapliga försök med djur bedrivs, ha uppmärksammats i djurskyddsutredningens betänkande »Djurplågeri, vetenskapliga djurförsök samt djurskyddsordning» (SOU 1961:45). Vissa där föreslagna bestämmelser ha avsett att i görligaste mån förhindra sådana tillgrepp. Utredningsmannen vill även erinra om att enligt ett i nyssnämnda betänkande intaget förslag skall den, som gjort sig skyldig till djurplågeri, kunna av domstol meddelas förbud att sköta, köra, slakta eller eljest syssla med djur.

Utredningsmannen får under åberopande av vad här anförts avstyrka bifall till ifrågavarande yrkanden.

XII. Handelsstallar

I *direktiven* för utredningen erinras om att handeln med djur har visat sig lätt kunna bli förbunden med missförhållanden ur djurskyddssynpunkt; såsom exempel på sådana olägenheter som förekommit i djurhandeln nämnes, att förvaringslokaler och transportanordningar ej sällan äro bristfälliga.

Veterinärstyrelsen uttalade i sitt utlåtande den 23 september 1949 med anledning av vissa av Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund framförda önskemål rörande handeln med husdjur, att av särskilt intresse såväl ur djurskyddssynpunkt som kanske än mer ur allmän veterinärmedicinsk synpunkt vore tillståndet i handelsstallar och liknande lokaler. Med hänsyn till den risk för smittspridning, som erfarenhetsmässigt vore förbunden med djurs hållande i handelsstallar, vore det av stor vikt att dessa i hygieniskt avseende fyllde vissa minimikrav. De borde fördenskull för att få tagas i bruk godkännas av veterinär. Denne borde också äga rätt att på veterinärstyrelsens förordnande företaga fortlöpande inspektion av handelsstallarna inom sitt område. Härigenom skulle enligt styrelsens mening större effektivitet åstadkommas i fråga om tillsynen av djurskyddslagens efterlevnad, samtidigt som man skulle bidra till att sanera livdjurshandeln.

I *dansk rätt* finnas bestämmelser (se Landbruksministeriets bekendtgørelse den 14 juli 1954 om eksportmarkeder og samlestad) om »stalde, hvori der samles kvæg til udførsel eller slagting». Sådana stallar skola inrättas i överensstämmelse med de av veterinärdirektoratet föreskrivna villkoren och få icke tagas i bruk förrän efter godkännande av direktoratet.

Utredningsmannen

Även på nu ifrågavarande område gör sig gällande det tidigare i detta betänkande förda resonemanget om behovet av ett intensivare och effektivare utnyttjande av djurskyddslagens tillsynsbestämmelser. Enligt utredningsmannens uppfattning skall en sålunda utövad kontroll verksamt bidra till att undermåliga handelsstallar utmönstras. Det må i detta sammanhang erinras om att veterinärstyrelsens förutnämnda råd och anvis-

ningar för hälsovårdsnämnd rörande tillsynen över hållande av djur den 30 maj 1961¹ ge anvisningar om vad vid besiktning skall i första hand beaktas. Utredningsmannen vill sålunda icke i detta fall förorda ett system efter danskt mönster med tillståndsgivning, vars värde — grundande sig på en första inspektion — lätt minskar med åren. En fortgående kontroll av handelsstallarnas beskaffenhet synes vara av avgjort större nytta.

¹ Samling av författningar och cirkulär m. m. angående veterinärväsendet nr 19/1961.

XIII. Djurskyddet vid skogskörslor

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund hemställde i skrivelse till Konungen den 15 november 1947 om föreskrifter i syfte att förebygga då rådande, ofta svårartade djurplågeri i samband med skogskörslor. Det förekomme icke sällan, att timmerkörare vid drivningssäsongens början för billigt pris förvärvade hästar, vilka av en eller annan anledning icke funne andra köpare, och utnyttjade dessa till det yttersta under avverkningen för att sedan sälja dem vid säsongens slut. Än vanligare vore, att hästhandlare och andra lejde ut hästar till skogskörslor. Vidare förekomme att stall, som stode till förfogande för uppställning av hästar, vilka användes inom skogsdrivningsområdena, icke motsvarade djurskyddslagstiftningens föreskrifter rörande stall och förvaringsrum för djur.

Veterinärstyrelsen gav i sitt utlåtande den 23 september 1949 över riksförbundets framställning en överblick över de för området gällande föreskrifterna om inspektion m. m. och uttalade sammanfattningsvis, att den funne att redan förefintliga möjligheter till kontroll av hästvärden vid skogskörslor måste anses tillfyllest ur djurskyddssynpunkt. Styrelsen vore icke övertygad om förefintligheten annat än i undantagsfall av svårartat djurplågeri i samband med skogskörslor.

Utredningsmannen

Nu gällande lag den 25 maj 1951, nr 305, om tillfälliga bostäder vid skogs- och flottningsarbete m. m. (skogsförläggningsslag) kommer från och med den 1 januari 1964 att ersättas av lag den 31 maj 1963, nr 246, med samma rubrik. Den nya skogsförläggningsslagen äger enligt 1 § tillämpning å arbete inom skogsbruket ävensom å flottnings-, flottläggningss-, flottledsbyggnads- och vägarbete. Enligt den nya lagens 2 § skall, därest hästar användas vid arbete, som avses i lagen, och icke inom skäligen avstånd från arbetsstället finnes tillgång till erforderligt stallrum, genom arbetsgivarens försorg å eller i närheten av arbetsstället jämväl tillhandahållas stallrum. I 5 § föreskrives, att stall skall med hänsyn till den tid och de förhållanden, under vilka stallet kan förväntas bliva använt, erbjuda tillräckligt utrymme samt lämpliga temperatur- och fuktighetsförhållanden. Därvid skall särskilt iakttagas, att avståndet mellan spiltgolv och innertak ej må understiga

2,2 meter samt att till stallet skola höra lämpligt utrymme för förvaring av foder ävensom särskilt utrymme för torkning av seldon och hästtäckan. Tillsynen å efterlevnaden av lagen skall utövas av arbetarskyddsstyrelsen samt, under dess överinseende och ledning, av skogsyrkesinspektionens eller, beträffande vägarbete utan samband med skogsbruk eller flottning, av den allmänna yrkesinspektionens befattningshavare (11 §). Den som har att utöva tillsyn å efterlevnaden av lagen skall, när helst han så påfordrar, äga tillträde till stall, som är underkastat hans tillsyn, ävensom rätt att där företaga undersökning, vartill hans tjänsteåligganden kunna giva anledning (12 §). Arbetarskyddsstyrelsen äger meddela råd och anvisningar till ledning vid tillämpningen av lagen (24 §).

Vad beträffar inspektionen av vid skogsarbete använda hästar får utredningsmannen erinra om att efter en 1944 vidtagen ändring (SFS 719/1944) i 6 § kungl. kung. den 21 maj 1937, nr 271, om tillsyn å härbärgen för arbetare, sysselsatta med skogsavverknings- m. fl. arbeten, ålåg det skogs- och flottledsinspektören att ägna uppmärksamhet åt vården och behandlingen av de hästar, vilka användas vid arbeten som avsåges i 1 § andra stycket skogshärbärgeslagen,¹ ävensom, där anledning befanns föreligga till vidtagande av åtgärd enligt lagen om djurskydd, göra anmälan härom till vederbörande myndighet. Dessa bestämmelser överfördes till kungl. kung. den 21 januari 1949, nr 18, om tillsyn å härbärgen för arbetstagare, sysselsatta med skogsavverknings- m. fl. arbeten. Sistnämnda författning är emellertid numera upphävd genom instruktionen för yrkesinspektionen den 15 november 1957, nr 646. I denna senare författning finnes ingen motsvarighet till de citerade föreskrifterna i 1937 och 1949 års tillsynskungörelser.

Den från och med den 1 januari 1964 gällande nya skogsförläggningens bestämmelser om stallar synas icke föranleda till något utredningsmannens yttrande ur de synpunkter som djurskyddsutredningen har att beakta. Vad däremot beträffar inspektionen av vid skogsarbete använda hästar finner utredningsmannen skäl föreligga för ett återupplivande av ovan angivna tillsynsbestämmelser. Därest nyssnämnda instruktion finnes böra behålla sin allmänt hållna avfattning, torde utfärdande av specialföreskrifter böra anförtros arbetarskyddsstyrelsen. Detta synes dock kräva en ändring av 16 § fjärde stycket i omhandlade instruktion.

¹ Skogshärbärgeslagen den 21 maj 1937, nr 268, ersattes av 1951 års skogsförläggningsslag.

XIV. Transport av levande djur

I *direktiven* för djurskyddsutredningen angivas bland de spörsmål, som böra upptagas till prövning, de problem som uppkomma beträffande djurtransporter av olika slag.

I likalydande *motioner till 1951 års riksdag* (I: 112 och II: 148), däri hemställdes om utredning bl. a. om möjligheterna till bedrivande av propaganda mot grymhet vid slaktningen av renar, redogjordes också för vissa missförhållanden vid transport av levande renar på hästdrivet fordon.

Första kammarens allmänna beredningsutskott hemställde i utlåtande nr 11, att första kammaren ville för sin del besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte fästa Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på angelägenheten av att skyndsamma åtgärder vidtoges för att avhjälpa rådande missförhållanden vid bl. a. transport av levande renar. Andra kammarens allmänna beredningsutskott gjorde i utlåtande nr 19 samma hemställan.

Riksdagen har därefter i enlighet härmed avlåtit skrivelse till Kungl. Maj:t (riksdagens skrivelse den 30 maj 1951, nr 339).

Om djurtransporter stadgas allmänt i djurskyddslagens 6 §, att med avseende å transport av djur skall särskilt iakttagas, att transportmedlet är lämpat för ändamålet och att djuret såvitt möjligt skyddas mot stöt, skavning och dylikt. Närmare bestämmelser angående transport av djur skola enligt samma paragraf meddelas av Konungen eller den myndighet Konungen bestämmer. Äsyftade bestämmelser äro upptagna i kungl. kung. den 15 december 1944, nr 781, angående transport av vissa levande djur med motorfordon m. m. (i det följande benämnd transportkungörelsen).

Enligt 1 § 1 mom. transportkungörelsen avser kungörelsen transport med motorfordon eller släpfordon av husdjur och av andra djur, som hållas i fångenskap. Från kungörelsens tillämpning undantagas enligt 1 § 2 mom. a) sådana transporter om en sammanlagd längd av högst 40 km, som djurs ägare eller stadigvarande innehavare själv eller genom hos honom anställd person tillfälligt verkställer; b) militära transporter; c) transporter av djur i personbil samt d) transporter av skadat eller sjukt djur till offentligt slakthus eller kontrollslakteri eller till veterinär; dock må i intet fall transport så anordnas, att djur genom transport, som avses under a) — c), skadas eller

plågas eller genom transport, som avses under d), utsättes för onödigt lidande.

Bestämmelser om transport av djur äro även upptagna i järnvägstrafikstadgan den 12 juni 1925, nr 348.

I 1938 års *betänkande* med förslag till djurskyddslagstiftning voro de i förslaget till djurskyddslag upptagna allmänna bestämmelserna om vad som skall iakttagas vid djurtransport utförligare än vad fallet blev i lagens slutliga utformning, och de avsågo transport med järnväg, automobil, fartyg eller annat fortskaffningsmedel (12 §). Betänkandets förslag till transportkungörelse avsåg dock i likhet med den slutliga kungörelsen i ämnet endast motorfordonsbefordran.

I förslaget till djurskyddslag (12 §) stadgades sålunda:

Vid transport av djur, vare sig djuret befordras med järnväg, automobil, fartyg eller annat fortskaffningsmedel skall iakttagas:

a) att transportmedlet är lämpligt för den ifrågavarande transporten samt utrustat med erforderliga anordningar för underlättande av djurets lastning eller lossning ävensom för dess skyddande under transporten mot stötar, skavning eller dylikt, mot onödiga ansträngningar samt mot ogynnsamma väderleksförhållanden;

b) att djuret inlastas på lämpligt sätt samt under färden erhåller tillräckligt med foder, vatten och luft jämte nödig vård och, där så lämpligen kan ske, tillfälle till erforderlig vila; samt

c) att transporten utföres med nödig försiktighet.

Konungen äger meddela närmare föreskrifter rörande transport av djur.

Lagen (6 §) kom emellertid att, såsom redan antytts, innehålla endast följande:

Med avseende å transport av djur skall särskilt iakttagas, att transportmedlet är lämpat för ändamålet och att djuret såvitt möjligt skyddas mot stötar, skavning och dylikt.

Närmare bestämmelser angående transport av djur meddelas av Konungen eller den myndighet Konungen bestämmer.

I motiven till 1938 års förslag anförde utredningsmannen:

Utredningsmannen har (följaktligen) funnit det mest ändamålsenliga vara att i djurskyddslagen, såsom ock skett i 12 § i förslaget, fastställa de allmänna principer, som böra lända till efter rättelse vid varje transport av djur, där befordran med något slag av fortskaffningsmedel — i vilket uttryck landsvägsdrift icke torde kunna inbegripas — förekommer. Därjämte bör Konungen givas rätt att meddela närmare föreskrifter rörande transport av djur för de transportformer, där sådana föreskrifter kunna vara erforderliga.

Utredningsmannen framhöll, att i den mån en viss form av transport av levande djur vore mera allmänt förekommande eller kunde tänkas medföra större fara för lidanden för de befordrade djuren, förefunnes anledning att göra regleringen mera utförlig. För djurtransporter med järnväg och bil borde sålunda finnas bestämmelser, som genom tillräcklig utförlighet ver-

kade därhän, att dessa transporter som regel komme att utföras på visst sätt och med iakttagande av vissa försiktighetsåtgärder.

Utredningsmannen fortsatte:

Härefter återstående, mera allmänt förekommande former av djurtransport äro — förutom landsvägsdrift, som väl näppeligen torde behöva underkastas särskild reglering utan får bedömas efter djurskyddslagens allmänna regler, bland andra reglerna om användande av djur till arbetsprestationer — sjötransport och transport å icke motordrivna fordon. Något behov att utförligt reglera även dessa transportformer synes emellertid knappast föreligga. Vad sjötransporter av levande djur angår ha dessa under senare tider, framför allt i samband med motortrafikens utveckling, blivit allt mindre talrika och de äro i huvudsak inskränkta till sådana förbindelseleder, som på grund av naturförhållandena äro utan konkurrens från järnvägar och lastbilar. Det bör även beaktas att transporter till och från utlandet i avsevärd utsträckning äger rum förmedelst färjor, å vilka de djurlastade järnvägsvagnarna tagas ombord. Vad åter beträffar djurtransporterna med icke motordrivna fordon gäller även i fråga om dem, att framför allt biltrafikens utveckling minskat både deras antal och längd. Icke motordrivna fordon torde numera komma i fråga huvudsakligen för lokala och tillfälliga transporter, där en utförligare reglering ofta nog skulle medföra omgång och olägenhet för mången jordbrukare utan att därmed några större vinster för djurskyddet skulle vara att förvänta.

Transportkungörelsen avser transport med motorfordon eller släpfordon av husdjur och av andra djur, som hållas i fångenskap. Det torde kunna antagas att transport av ren går in under författningen. Även om renar i allmänhet icke kunna sägas hållas i fångenskap lära de böra vara att räkna till husdjur.

I författningen ges bestämmelser om bl. a. fordons beskaffenhet och utrustning, såsom om lastflakets hållfasthet, om beskaffenheten av lastrummets väggar, om anordnande av lastbrygga, om tak etc. Vidare ges bestämmelser om burar, lådor och annat emballage, om lastning av djur och om djurs vård under transport samt om rengöring. Slutligen upptagas ansvarsbestämmelser, varjämte i kungörelsens sista paragraf göres en hänvisning till djurskyddslagens bestämmelser om besiktning.

Främmande rätt

Danmark. I justitsministeriets bekendtgörelse den 4 maj 1934 om transport av levande dyr med motorkøretøjer stadgas i 1 § i fråga om transport av större djur, att motorfordon, som användes till yrkesmässig transport av hästar, vuxna nötkreatur eller ungnöt skall innan det tages i bruk för sådant ändamål uppvisas för godkännande av polismyndigheten och den motorsak-kunnige (»motorsagkyndige») i det polisområde där fordonet är hemma-hörande. Polismästaren utfärdar bevis om godkännande. Författningen ger vidare bestämmelser beträffande invändiga minimimått på lastrummet och om dess inredning och beskaffenhet i övrigt. Vidare ges också föreskrift att,

om lastrummet kan avlägsnas från fordonet, skall sådan anordning finnas att det kan tillfredsställande fastgöras. Detaljerade förhållningsregler ges också för transporter av vissa andra djurslag.

Norge. Enligt 15 § i lov um dyrevern den 7 juni 1935 äger Konungen ge allmänna bestämmelser om transport av djur. Landbruksdepartementet har med stöd härav den 19 oktober 1956 utfärdat regler för transport av levande djur. Förutom allmänna bestämmelser lämnas särskilda bestämmelser beträffande transport med olika transportmedel. I fråga om transport med motorfordon föreskrives sålunda, att motorfordon och släpvagn som yrkesmässigt eller regelbundet eller för längre avstånd användes till transport av hästar, »storfe» och vissa andra djur, skall ha godkänts av polismyndigheten. För godkännandet uppställas vissa villkor dels beträffande invändiga minimimått på lastrummet och dels beträffande lastrummets inredning och beskaffenhet i övrigt. Det föreskrives också, att om lastrummet eller del därav är löstagbart, skall anordningen för dess fasthållande vara tillfredsställande. Vid godkännande bör polismyndigheten i erforderlig utsträckning samarbeta med vederbörande veterinär och bilsakkuninge. När ett fordon blivit godkänt för djurtransport skall »vognkortet» förses med anteckning härom med upplysning om antalet hästar eller »storfe» som må transporteras i en last. Godkännandet gäller ett år i taget. Fordonet skall förses med skylt med ordet »Dyretransport».

Finland. Förordningen den 29 april 1955 om transport av djur med motorfordon är i stort sett överensstämmande med 1944 års svenska kungörelse i ämnet.

Djurskyddsinspektören Gunnar Holmberg i Härnösand har i skrivelse den 25 februari 1959, ställd till veterinärstyrelsen men även tillhandahållen väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, framställt vissa invändningar mot nu tillämpade författningsbestämmelser beträffande motorfordonstranporter av levande djur. Skrivelsen har av veterinärstyrelsen överlämnats till djurskyddsutredningen.

Holmberg utgår närmast från iakttagelser beträffande transporter av travhästar och anför att transporterarna ske i hopspikade burar, som placeras på en släpvagn kopplad till en personbil eller på flaket till en mindre lastbil. Fastsättningsanordningar finnas icke. Holmberg finner det önskvärt med bestämmelser om lastbilens totalvikt, om burens konstruktion och fastsättande på flaket samt om besiktning.

Bland av Holmberg särskilt förtecknade önskemål märkas, att transport av hästar och större nötkreatur endast skall få ske med lastbil med totalvikt icke understigande 2 500 kg, att transport icke skall få ske med släpvagn kopplad till personbil, att transportbur skall vara fastsatt i flaket på till-

fredsställande sätt samt att transportbur, som blivit godkänd vid besiktning, skall vara försedd med skylt angivande detta. Dessutom framställer Holmberg förslag om vissa andra mått- och övriga föreskrifter än dem som transportkungörelsen innehåller.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, som i skrivelse till utredningen den 11 januari 1962 yttrat sig över Holmbergs framställning, anser att djurtransportbur är att räkna som hörande till karosseriet och att därför, om lastbil förses med dylik bur, skyldighet föreligger att inställa bilen i sådant skick till besiktning.

Styrelsen anmärker, att detta dock ofta underlåtes, och förordar därför bestämmelser om skyldighet att inställa fordonet jämte bur till besiktning. Vidare föreslår styrelsen, med hänsyn till den därav enligt 56 § 1 mom. vägtrafikförordningen följande begränsningen av hastigheten till högst 60 kilometer i timmen, bestämmelse att transport av hästar och större nötkreatur endast får ske med lastbil vars totalvikt överstiger 2 500 kg. Beträffande ett utmärkande på transportbur, att densamma godkänts för djurtransport, finner styrelsen detta befogat vid transport å släpvagn, eftersom besiktningsinstrument för släpvagn ej behöver medföras under färd. Styrelsen uppger, att de släpvagnar, som komma till användning vid djurtransporter, i regel äro av typen släpkärria med stel dragstång och en axel eller boggie. Vid körning på ojämn väg kommer därför på grund av fordonets rörelser i förhållande till varandra släpvagnen att svänga kring sin axel, vilket medför obehag för de transporterade djuren. Djurtransport bör därför ej få ske med släpvagn med endast en axel eller boggie.

Veterinärstyrelsen har i sitt utlåtande den 23 september 1949, med anledning av att *Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund* i skrivelse till Konungen den 29 april 1947 hemställt bl. a. om kompletterande föreskrifter rörande transport av djur, anfört följande:

I gällande kungörelse angående transport av vissa levande djur med motorfordon givas detaljerade och så vitt erfarenheten utvisar ändamålsenliga bestämmelser rörande huru i kungörelsen avsedda transportmedel skola inredas och utrustas. Av 29 § kungörelsen, jämförd med 15 § djurskyddslagen, framgår, att, bland andra, veterinärerna ha rätt att kontrollera att inredningen och utrustningen överensstämmer med sagda bestämmelser samt att jämväl i övrigt transporterarna utföras med iakttagande av kungörelsens föreskrifter. Något stadgande, som hindrar att ett bristfälligt utrustat eller olämpligt inrett djurtransportfordon tages i bruk, finnes emellertid icke och det är därför tydligt, att åtskilligt, av transportmedlets beskaffenhet orsakat djurplågeri kan ske innan fordonet blir föremål för veterinärs uppmärksamhet. Veterinärstyrelsen finner det därför önskvärt, att ifrågavarande transportmedel i likhet med vad styrelsen ovan föreslagit beträffande handelsstallarna och i överensstämmelse med vad som redan nu gäller i fråga om bilar för kringföringshandel med kött och charkuterivaror (se kungörelsen den 18 november 1938, nr 658)¹ skola godkännas, innan de tagas i bruk. Godkännandet bör lämnas av veterinär, som även bör ha rätt att efter veterinärstyrelsens förordnande föranstalta om inspektion av fordonen.

¹ Se nu 5 kap. livsmedelsstadgan den 21 december 1951, nr 824.

Transport av djur med landsvägsdrift eller på körfordon utföres, i den mån sådan transport ännu förekommer, under förhållanden, som torde undandraga den möjlighet till effektiv övervakning. Med hänsyn härtill och då dessa transportsätts användning alltmer kommer ur bruk vid längre avstånd, synes det veterinärstyrelsen som om särskilda bestämmelser utöver den i 6 § djurskyddslagen intagna allmänna bestämmelsen angående transport av djur icke skulle vara erforderliga.

Jämväl *Föreningarna Djurens vänners riksorganisation* ha, med instämmande av *Nordiska samfundet till bekämpande av det vetenskapliga djurplågeriet*, erinrat om missförhållanden vid transport av levande djur.

Utredningsmannen

Vad transport av levande djur med motorfordon beträffar, synes i det stora hela vara genom föreskrifterna i transportkungörelsen väl sörjt för att dessa transporter äro omgärdade med behövlige skyddsföreskrifter. Vissa kompletteringar av transportkungörelsen synas dock påkallade.

Utredningsmannen vill till en början, vad angår det framställda kravet på att motorfordon som äro avsedda för djurtransport skola före ianspråktagandet besiktigas och godkännas, anföra följande.

Enligt transportkungörelsen erfordras icke, att ett för djurtransport avsett motorfordon eller släpfordon skall, innan det tages i bruk, vara besiktigt och godkänt. I stället är användandet för djurtransport av ett fordon, som icke uppfyller de i transportkungörelsen uppställda betingelserna, belagt med straff. Transportkungörelsen skiljer sig härutinnan från livsmedelstidningsföreskrifter om fordon för kringföringshandel.

Goda skäl synas enligt utredningsmannens mening föreligga för denna åtskillnad. Ofta förhåller det sig nämligen så, att fordonsägaren endast vid enstaka tillfällen använder fordonet för transport av djur. De djur, som transporteras, kunna också tillhöra mycket olika djurslag, exempelvis hästar, svin och fjäderfän, för vilka transportanordningarna icke kunna vara ensartade. I överbägande antalet fall torde vanliga lastbilar tagas i anspråk, vilka då allenast för tillfället utrustas med sådana anordningar, som göra desamma lämpade för den djurtransport varom fråga är. Det skulle också otvivelaktigt verka hindersamt, om endast motorfordon, som i förväg besiktigats och godkänts, finge tagas i anspråk för nu omhandlade ändamål. Å andra sidan är det uppenbart, att sådana motorfordon och släpfordon, som vid inställelse till registreringsbesiktning enligt vägtrafikförordningen och vägtrafikkungörelsen finnas vara stadigvarande inrättade för att användas vid djurtransporter, skola bli föremål för undersökning med avseende jämväl å uppfyllandet av bestämmelserna i transportkungörelsen. Bestämmelsen i 11 § sista stycket vägtrafikkungörelsen, att vid

besiktningen skall undersökas, huruvida fordonet är i föreskrivet skick, måste självfallet ha avseende å, utom annat, transportkungörelsens föreskrifter. Likaså klart är att en efter besiktningens verkställande företagen ombyggnad för angivet ändamål skall föranleda fordonets inställande för ny registreringsbesiktning.¹

Det kan väl icke förnekas, att den angivna konstruktionen av transportkungörelsen medför den olägenheten, att — utom i de fall, där fordon vid registreringsbesiktning befinnas vara inrättade för djurtransporter — korrigerande åtgärder i avseende å fordon, som icke uppfylla de i transportkungörelsen uppställda villkoren, i regel ej kunna insättas i förväg utan först sedan fordonet tagits i bruk och måhända redan åsamkat de transporterade djuren skador och lidanden. Utredningsmannen har dock, oaktat de antydda olägenheterna, icke funnit sig böra föreslå någon ändring i transportkungörelsens systematik. Det är för övrigt att märka, att enligt 29 § transportkungörelsen föreligger rätt för hälsovårdsnämnd, någon dess ledamot eller suppleant, som nämnden utser, liksom övriga i 15 § djurskyddslagen avsedda personer att besiktiga djurtransportfordon.

Vad i övrigt framställda önskemål beträffar, finner utredningsmannen starka skäl tala för en komplettering av transportkungörelsen därutinnan, att, i likhet med vad som gäller i dansk och norsk rätt, i denna kungörelse införes en bestämmelse att, därest lastrum för djurtransport är löstagbart, skola sådana anordningar finnas, att lastrummet kan på betryggande sätt fastgöras vid lastflaket. I enlighet härmed föreslås ett tillägg av angiven innebörd till 5 § transportkungörelsen.

Vad angår förslaget att i hastighetsbegränsande syfte införa bestämmelse, att transport av hästar och större nötkreatur skall få ske endast med lastbil vars totalvikt överstiger 2,5 ton, är till en början att märka, att efter en författningsändring 1962 bestämmelsen i 56 § 1 mom. vägtrafikförordningen numera avser lastbil, vars totalvikt överstiger 3,5 ton, varjämte maximihastigheten bestämts till 70 kilometer i timmen. Enligt utredningsmannens mening kan emellertid icke gärna krävas, att för transport av en enstaka häst eller ko måste användas en bil med totalvikt överstigande 3,5 ton. Det torde för övrigt förhålla sig så, att skakningar och krängningar långt ifrån alltid minskas genom att fordonet framföres med låg hastighet. Över huvud taget vill utredningsmannen hålla före, att det genom bestämmelserna i 23 § transportkungörelsen om att fordon, med vilket djur befordras, skall framföras med försiktighet så att djuret icke skadas genom stötar på ojämn väg eller vid fordonets krängningar i kurvor eller vid inbromsning, torde vara tillfyllest sörjt för att icke en för stor hastighet kommer till användning vid djurtransport med motorfordon utan att hastigheten lämpas efter såväl vägbanans som fordonets beskaffenhet. Utred-

¹ Jfr. Kungl. Maj:ts dom den 27 augusti 1962 i mål mellan B. A. Stenbäck i Munksund och RA (NJA I 1962 B 28).

ningsmannen har därför ej funnit anledning att föreslå bestämmelse i det angivna syftet.

Icke heller övriga framförda önskemål och förslag har utredningsmannen funnit anledning biträda.

Såsom av vad förut anförts framgår ha några bestämmelser avseende föregående besiktning och godkännande icke funnits böra förordas. Sätillvida har icke heller funnits anledning överväga en efterbildning av den i norsk rätt förekommande bestämmelsen om att godkänt motorfordon skall förses med skylt angivande fordonets ändamål. Likväl synes icke kunna lämnas obeaktad den sporre till iakttagande av transportkungörelsens föreskrifter, som otvivelaktigt skulle ligga i skyldigheten att, när ett motorfordon eller släpfordon användes till djurtransport, på väl synlig plats utanpå fordonet föra en skylt angivande detta förhållande. Det kan förmodas, att tvånget att föra en sådan skylt skall bidra till att bristfälliga djurtransportfordon komma att förvinna ur trafiken. Utredningsmannen föreslår i enlighet med det sagda att i en ny §, benämnd 11 a §, i transportkungörelsen intages föreskrift att fordon, varmed djur befordras, skall på väl synlig plats utanpå detsamma vara försett med skylt upptagande ordet *Djurtransport*.

De av utredningsmannen sålunda föreslagna bestämmelserna komma, utan att någon författningsändring därför erfordras, att erhålla sin erforderliga straffsanktion genom den redan förefintliga bestämmelsen i 27 § transportkungörelsen.

Vad slutligen angår djurtransporter med hästdrivet fordon lära sådana numera vara mindre vanliga. Såsom av det för utredningsmannen tillgängliga materialet framgår, kan dock under vissa omständigheter förekomma att renar transporteras till slaktplatser med hästsläde. Att härvidlag förekommit djurplågeri, som också blivit föremål för rättslig beivran, är notoriskt. Uppenbarligen har den allmänna bestämmelsen i 6 § djurskyddslagen icke varit tillfyllest i sin exemplifiering av de men och olägenheter, som vid transport böra förebyggas. Det må också erkännas, att betydande svårigheter möta att i författningstext utan mycken vidlyftighet ge regler för de vitt skilda förhållanden, varunder sådana transporter kunna äga rum. Erinras må emellertid, att renarna vid nyssnämnda transporter regelmässigt forslas i liggande ställning, varvid deras ben bindas för att djuren skola kunna kvarhållas på fordonet. Det föreligger då risk, att de placeras så att någon del av kroppen skjuter ut utanför slädens kanter. Detta kan, särskilt med hänsyn till den uppenbara risken att hornkronorna fastna i föremål utmed färdvägen och till äventyrs brytas av, tydligtvis innebära stor fara för att djuren skola utsättas för lidanden och skador. Likaså påtagligt är, att huvudet kan komma att ligga utan stöd, något som uppenbarligen är till plåga för djuret. Det synes utredningsmannen att mycket skulle vinnas i djurskyddshänseende om det, icke minst i upply-

sande syfte, föreskrives, att vid transport av djur dessa icke må med någon del skjuta ut över transportmedlet. Bestämmelsen, som torde vara av värde även för transporter av andra djur än renar, bör av uppenbara skäl infogas i 6 § djurskyddslagen.

XV. Hällning och klubbning

Bland ämnen, som i direktiven för utredningen angåvos böra bli föremål för uppmärksamhet, var spörsmålet om det kan anses påkallat att ändra gällande regler om de sätt på vilka djurs rörelsefrihet får inskränkas.

Redan i 1938 års *betänkande* med förslag rörande djurskyddslagstiftning ägnades uppmärksamhet åt de rörelsehämmande anordningar, som benämnas hällning och klubbning.¹ Härom anföres i betänkandet.

För djur, som hållas å bete utan att därvid vara tjudrade, är det (emellertid) i vissa fall nödvändigt att vidtaga särskilda anordningar för att förhindra, att djuren, t. ex. genom att flöja över stängsel eller på annat sätt, avlägsna sig från betesmarken. Vissa av dessa anordningar äro av den beskaffenhet, att utredningsmannen funnit dem böra föranleda särskilt stadgande i förevarande sammanhang. De åsyftade anordningarna äro dels djurs förseende med s. k. klubbor, dels ock hällning av djur.

En klubba utgöres av ett på olika sätt format trästycke, som fästes vid djurets ben eller hals och som djuret alltså får släpa med sig. Klubbningen medför givetvis ett visst, ibland ganska avsevärt besvär för djuret. Erfarenheten visar dock, att med klubba försedda djur ganska snart anpassa sina rörelser efter hindret. Egentlig smärta eller nämnvärt obehag orsakar därför redskapet i regel icke, och något förbud mot eller inskränkning i dess användande har med hänsyn härtill ej ansetts behöva stadgas.

Vid hällning inskränkes djurets rörelsefrihet på så sätt, att två av djurets ben förbindas med en rem el. dyl. Även härvidlag torde gälla, att djuret ganska lätt vänjer sig vid hindret. I vissa trakter förekommer emellertid s. k. nickhällning, som tillgår sålunda, att en rem eller lina fästes med den ena änden vid djurets huvud eller kring dess hals och med den andra vid något av dess ben, vanligen ett framben, och på sådant sätt, att djuret, om det vill hålla huvudet i naturlig höjd, måste lyfta det fjättrade benet från marken; sättes åter detta ben i marken, måste djuret böja ned huvudet. Givet är att denna hällningsmetod är ytterligt besvärande och plågsam för djuret. Som den dessutom är helt onödig, anser utredningsmannen, att den bör förbjudas.

I enlighet härmed upptogs i betänkandet såsom andra punkt i 4 § första stycket förslaget till djurskyddslag ett stadgande innebärande förbud mot att inskränka djurs rörelsefrihet under betesgång genom att med rem eller dylikt förbinda något av djurets ben med dess hals eller huvud.

Departementschefen uttalade emellertid i propositionen, att något ovill-

¹ Betr. den här använda termen »klubbning» se Renbeteskommissionen 1907 I,2: 167 samt 18 § lagen den 20 juni 1919, nr 445, innefattande bestämmelser i anledning av konventionen den 5 februari 1919 mellan Sverige och Norge ang. flyttlapparnas rätt till renbetning.

korligt förbud mot att inskränka djurs rörelsefrihet under betesgång genom att med rem eller dylikt förbinda något av djurets ben med dess hals eller huvud icke torde böra meddelas. Av det av departementschefen förordade stadgandet att djur ej må hållas bundet på ett plågsamt sätt följde emellertid, att en s. k. nickhällning, som verkligen kunde sägas innebära plåga för djuret, ej vore tillåten. Vore olägenheten för djuret ej så stor, att den kunde anses plågsam, kunde tillvägagångssättet likväl strida mot stadgandet i 2 § första stycket försåvitt det med hänsyn till omständigheterna måste anses onödigt att använda förfarandet i fråga och djurägaren alltså icke kunde sägas behandla djuret så väl som man skäligen kunde fordra.

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har i tre skilda skrivelser till djurskyddsutredningen aktualiserat frågan om hållning av djur. I skrivelse den 20 februari 1956 har riksförbundet sålunda uttalat, att det vore angeläget att hållningen bleve föremål för en allsidig utredning. Vid denna skrivelse fanns fogad en av Dalarnas djurskyddsförening föranstaltad utredning om hållningens förekomst i bl. a. Hede veterinärdistrikt.

Därefter har riksförbundet med skrivelse den 6 november 1956 översänt en skrivelse från Göteborgs djurskyddsförening till riksförbundet av den 11 oktober 1956 angående ett fall av hållning på Tjörn jämte ett antal fotografier av hållade djur.

Slutligen har riksförbundet med skrivelse den 22 november 1956 översänt handlingar jämte fotografier avseende ett fall av klubbning jämte hållning av får på Orust.

I en med riksförbundets förstnämnda skrivelse inkommen skrivelse av dåvarande distriktsveterinären i Hede distrikt, L.-E. Kihlstrand, har denne uttalat, att enligt hans mening hållade hästar utsätts för djurplågeri i dubbel mening, dels direkt genom de skador av mer eller mindre allvarlig art, som uppkomma till följd av hållningarna, och dels indirekt genom inskränkningen i deras möjligheter att värja sig mot insektsangrepp. Enligt Kihlstrands uppfattning borde generellt förbud mot användande av hållor utfärdas. Dåvarande distriktsveterinären i Svegs distrikt R. Cederstam har i ett riksförbundets nämnda skrivelse bifogat yttrande uttalat, att det vore hans fasta övertygelse, att i den mån hållning av hästar fortfarande förekomme, borde den med all kraft beivras, och distriktsveterinären i Malungs distrikt A. Pettersson har i ett i samma ordning föreliggande yttrande anfört, att han ansåge metoden att hålla hästar vara djurplågeri; djuren kunde endast förflytta sig hoppande och upprepat trauma kring nedre delen av frambenen måste under hela betesgången vara ett enda lidande. Distriktsveterinären i Borgholms distrikt A. Malmqvist har slutligen i ett vid skrivelsen fogat yttrande uppgivit, att nickhällning av hästar och någon gång även av kor förekomme på Öland; förfarandet vore uppenbart djurplågeri men vore numera relativt sällsynt. Även beträffande får förekomme enligt Malmqvist hållning för att förhindra att fåren hoppade över stenmurarna. För-

farandet innebure ett avsevärt tvång för djuren utan att i nämnvärd grad förhindra dem att hoppa över stängslet. Hos innehavare av större fårhjordar förekomme ej denna hållning utan i stället ordentliga stängsel och andra hjälpmedel, som hölle djuren kvar på betesmarkerna. Malmqvist förmenade, att denna hållningsmetod kunde saklöst avvaras.

Klubbning är för vissa fall uttryckligen medgiven dels genom stadgande i 18 § lagen den 20 juni 1919, nr 445, innefattande bestämmelser i anledning av konventionen den 5 februari 1919 mellan Sverige och Norge angående flyttlapparnas rätt till renbetning, dels genom stadgande i 38 § lagen den 18 juli 1928, nr 309, om de svenska lapparnas rätt till renbete i Sverige. Enligt förstnämnda stadgande skola i Norrbottens och Västerbottens läns lappmarker, under den tid norska lappar där uppehålla sig med renar, den bofasta befolkningens hundar å den ort, där renarna uppehålla sig, hållas bundna eller vara försedda med klubba. Bestämmelser om storleken av klubba ävensom närmare föreskrifter i övrigt i avseende å klubbningen givas av Konungens befallningshavande.¹ Enligt det senare stadgandet skola under den tid lappar med sina renar uppehålla sig å trakt, där renar då må föras på bete, å denna trakt och å trakter därintill hundar, vilka icke användas i lapparnas renskötsel, antingen hållas i band eller instängda eller vara försedda med klubba i enlighet med närmare föreskrifter, som meddelas av Konungens befallningshavande.¹

Utredningsmannen

Det synes uppenbart, att såväl hållning som klubbning kan innebära plåga för djuret. Hållningen och särskilt nickhållningen kan under ogynnsamma omständigheter vålla djuret både skador och annat men. Det kan icke gärna sägas vara förenligt med vedertagna djurskyddsprinciper, att ett djur, såsom fallet blir vid nickhållning, för att kunna stå med alla benen i marken skall behöva ha huvudet starkt nedböjt eller för att kunna hålla huvudet i naturlig ställning skall nödgas hålla ett ben upplyftat. Redan den vanliga hållningen kan hindra djuret från att freda sig mot insekter. Risken för att djuret skall fastna i något hinder är näraliggande, och faran för att djuret härigenom skall komma till skada är desto större, som denna anordning till begränsning av djurets rörelsefrihet tillkommit just med hänsyn till att djuren icke kunna beredas tillsyn och övervakning.

Den omständigheten, att genom ett par i det föregående citerade författningar klubbning är en för begränsning i vissa fall av hundars rörelsefrihet uttryckligen medgiven metod, utgör uppenbarligen icke något hinder för en prövning av metodens tillåtlighet ur djurskyddssynpunkt. Klubbningen kan särskilt i stenig eller backig terräng medföra, att klubban fastnar i ojäm-

¹ Några sådana föreskrifter ha icke meddelats.

heter i terrängen, och en mindre omtänksam djurägare kan ge klubban dimensioner eller vikt, som icke står i rimlig proportion till djurets storlek eller kroppskrafter. Visserligen skall en klubba kunna i fråga om sin tyngd anpassas till djurets kroppskrafter och sannolikt även i övrigt förlänas en konstruktion, som förhindrar skador å djuret och eliminerar risken att klubban fastnar i till äventyrs befintliga hinder. Men kontrollen över att klubborna äro ur djurskyddssynpunkt utan anmärkning måste dock bli synnerligen svårgenomförbar.

Det kan vara förståeligt, om vederbörande åklagare inför svårigheten att åvägabringa erforderlig bevisning och därmed fällande dom ställer sig tveksam till frågan om åtal för djurplågeri skall anställas eller icke. Likafullt måste inträffade händelser i fråga om såväl hållning som klubbning, sådana som de vilka bragts till utredningsmannens kännedom, anses i hög grad förkastliga och deras förhindrande vara ur djurskyddssynpunkt angeläget.

Nu beskrivna begränsningar i djurs rörelsefrihet synas för övrigt icke vara av ett oundgängligt behov påkallade. Syftet med desamma, eller att kunna hålla husdjur kvar inom ett mindre område utan att behöva hålla uppsikt över desamma, torde kunna uppnås genom andra anordningar, som icke leda till plåga för djuret, vare sig dessa anordningar äro gjorda på djuret eller äro utan förbindelse med detsamma. I det förra hänseendet synes vid betesgång tjudring med en lina eller kätting från en klave om djurets hals till en i marken nedslagen påle, som kan flyttas efterhand, vara en lämplig anordning. Förfaringssättet torde i vissa delar av vårt land icke vara ovanligt med avseende å nötkreatur. I det senare hänseendet framställer sig möjligheten att kring ett relativt litet betesområde uppsätta ett provisoriskt stängsel av beskaffenhet att kunna, sedan det på detta sätt inhägnade området blivit avbetat, flyttas till ett annat betesområde.

Utredningsmannen finner sig därför böra förorda, att i djurskyddslagen infördes förbud mot hållning och klubbning. Självfallet bör dock alltjämt kunna tillåtas att, vid tillfällig uppställning av ett fordon med förspänd dragare, till förhindrande av att djuret då förflyttar sig sammanbinda dess framben med en rem eller dylikt. Detta har i den föreslagna lagtexten kommit till uttryck genom att förbudet mot hållning begränsats till att avse betesgång. Bestämmelsen har upptagits såsom en ny §, benämnd 7 a §, vilken tillika med två andra stadganden, det ena avseende taggtrådsstängsel och det andra bandhundar, funnits böra sammanföras under en gemensam rubrik »Om anordningar till inskränkande av djurs rörelsefrihet». I anslutning härtill bör straffbestämmelsen i 21 § djurskyddslagen kompletteras med en hänvisning till 7 a §.

Det torde böra anmärkas, att det föreslagna förbudet mot klubbning, där est det genomföres, torde nödvändiggöra ändring i de i det föregående citerade renbetesförfattningarna, även om i dessa klubbningen upptagits endast som ett alternativ.

XVI. Taggtrådsstängsel

I *direktiven* för förevarande utredning har bland de frågor som borde utredas upptagits huruvida begränsning i användningen av taggtrådsstängsel kan genomföras.

I 1938 års *betänkande* med förslag rörande djurskyddslagstiftning behandlade utredningsmannen frågan om de för betesmarks avstängande nyttjade stängslen och anförde därom att ur djurskyddssynpunkt allenast taggtrådsstängslen krävde särskilt beaktande. Utredningsmannen uttalade, att ur djurskyddssynpunkt vore helt visst ett förbud mot användande av taggig stängseltråd motiverat, då svårartade skador årligen tillfogades betande djur genom taggtråden. Härtill komme den ekonomiska förlust, som sådana skador tillskyndade djurägaren genom att av taggtråd repade djurhudar betingade ett väsentligt lägre pris än oskadade hudar. Ett generellt förbud kunde emellertid enligt utredningsmannens mening icke komma i fråga. Däremot syntes det utredningsmannen som om man genom vissa bestämmelser angående taggtrådsstängsels beskaffenhet skulle kunna minska skadorna. Därvid vore att märka, att det övervägande antalet skador kunde antagas inträffa till följd av att djuren hade svårt att iakttaga sådana stängsel, som bestode av allenast störar eller pålar med däremellan dragna en eller flera trådar. Livliga djur, som föl och unghästar rusade därför ofta emot och trasade sönder sig å stängslet. Om stängsel av nämnd art gjordes mera i ögonen fallande, kunde antagas att risken för skador bleve avsevärt mindre. Detta kunde lämpligen ske på så sätt, att parallellt med och närmast under den översta tråden anbringades en slana; skyldighet att förse taggtrådsstängsel med slana borde dock inskränkas till mera permanenta stängsel. De erforderliga bestämmelserna vore emellertid näppeligen av den art, att de borde inflyta i djurskyddslagen. Det föreslogs därför *dels* att i djurskyddslagens 4 § intogs en bestämmelse av innehåll att på Konungen skulle ankomma att meddela sådana föreskrifter angående stängsels beskaffenhet, som kunde erfordras i syfte att förebygga skada å djur som hållas å bete, *dels* att i en särskild kungörelse upptoges detaljbestämmelser i ämnet.

I prop. 1944: 43 med förslag till lag om djurskydd m. m. upptogs inga bestämmelser av nu omhandlad art. Departementschefen anförde i propositionen, att någon sådan bestämmelse om rätt för Konungen att meddela föreskrifter angående stängsel, som utredningsmannen upptagit i 4 §, syntes

icke böra upptagas i djurskyddslagen. Utredningen syntes ej heller giva tillräckligt stöd för införande av något dylikt stadgande i ägofredslagen, där det eljest närmast hörde hemma.

I sitt utlåtande den 23 september 1949 över tidigare omförmälda av *Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund* till Konungen ställda skrivelse den 29 april 1947, däri bl. a. yrkats förbud mot användande av taggtråd som stängsel, erinrade *veterinärstyrelsen* om vad i betänkanDET till djurskyddslag anförts och förelagits. Vidare argumenterade styrelsen mot vad lantbruksstyrelsen i remissyttrande över betänkanDET anfört om att erfarenheten syntes giva vid handen att risken för att betesdjur skadade sig på taggtrådsstängsel på sådant sätt, att de därav vållades nämnvärt lidande, i allmänhet vore relativt liten. Veterinärstyrelsen hemställde om förnyad allsidig utredning i ämnet.

Utredningsmannen

Till en början må erinras om att den framställning från Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund av den 29 april 1947, i anledning av vilken veterinärstyrelsen avgivit sitt utlåtande den 23 september 1949, såvitt angår förevarande spörsmål utmynnar i ett yrkande om förbud mot användande av taggtråd som stängsel mot fritt gående djur. Av praktiska skäl vore dock enligt riksförbundets mening en övergångsbestämmelse erforderlig, innebärande att, om på befintliga stängsel taggtråden ej vore apterad så att djuren hindrades att komma i direkt beröring med tråden, denna skulle förses med en långsgående slana, som hölle djuren undan från taggtråden. Det bör anmärkas, att riksförbundet även påpekat farorna av taggtråds användande för vilda djur, i synnerhet älgar och rådjur.

Vad beträffar behovet av en regel om taggtrådsstängsel har veterinärstyrelsen i 1949 års utlåtande, såsom redan nämnts, hemställt om förnyad allsidig utredning i ämnet. Utredningsmannen finner emellertid vad redan förekommit ägnat att bestyrka den uppfattningen, att taggtrådsstängsel medför betydande faror för att såväl tama som vilda djur skola komma till skada vid kontakt med sådant stängsel. Det har av utredningens experter också bekräftats, att, vad husdjur beträffar, skador i synnerhet tillfogas kor-nas juver och spenar och att ekonomiska förluster tillfogas djurägarna genom att uppkomna rivsår medföra ett minskat saluvärde å hudarna. Det med dessa skador förbundna lidandet för djuren utgör tillräckligt argument för övervägande av en lagregel i ämnet.

Vidkommande innehållet av en lagregel till förebyggande av skador och lidanden av antytt slag har, såsom av det föregående framgått, förordats en anordning med en intill taggtråden anbragt slana avsedd att fästa djurens uppmärksamhet på taggtråden. Utredningsmannen kan dock icke finna en sådan anordning rationell.

Det skall i detta sammanhang anmärkas, att från experternas sida framhållits, att numera i marknaden saluföras skilda slag av effektiva men ur djurskyddssynpunkt ofarliga stängselfabrikat. Det har därvid också upplysts, att för anordnande av strömförande stängsel icke erfordras anknytning till ortens ledningsnät, utan att den erforderliga elektriska energien i regel tages från transportabla batterier.

Vid angivna förhållanden har utredningsmannen funnit ett förbud mot användande av taggtråd i stängsel böra komma i fråga. Härvidlag skulle givetvis ett förbud mot användande av taggtråd i varje slag av stängsel ur djurskyddssynpunkt te sig önskvärt. Å andra sidan skulle utan tvivel ett så generellt förbud i många fall innebära en omotiverad stränghet, som vore ägnad att på flera håll väcka motstånd. Då det vidare med skäl kan antagas, att det förnämligast är de för betesdjuren avsedda taggträdsstängslen, som vålla såväl husdjur som vilda djur skador och lidanden, har utredningsmannen funnit en förbudsregel kunna, utan att minska i effektivitet, begränsas till att gälla användningen av taggtråd i stängsel avsedda till hägnad vid betesgång.

Med den här antagna uppfattningen om det ur djurskyddssynpunkt otillbörliga i användandet av taggtråd som stängselmaterial finner utredningsmannen följdriktigheten kräva, att förbudet skall omfatta jämväl redan befintliga, som hägnader vid betesgång avsedda taggträdsstängsel.

En fråga, som här måste beröras, avser placeringen av en regel av nu angiven innebörd.

I sitt avböjande av ett stadgande rörande taggträdsstängsel anförde departementschefen, såsom redan nämnts, i propositionen till djurskyddslagen, jämte materiella skäl för sin ståndpunkt, att ett dylikt stadgande i och för sig närmast hörde hemma i ägofredslagen. Utredningsmannen har för sin del hyst tvekan om riktigheten av att inlemma föreskrifter om taggträdsstängsel i berörda lag. Det torde nämligen av förarbetena¹ till lagen framgå, att när där talas om stängsels »beskaffenhet» avses därmed stängslets förmåga att värna ägofreden d. v. s. att hindra hemdjur att överskrida ägo gränserna in på grannes mark. Däremot saknar det med ägofredslagens ståndpunkt uppenbarligen betydelse hur stängslet i övrigt är beskaffat. Djurskyddssynpunkter ha således ej spelat in. En bestämmelse om stängslets beskaffenhet ur djurskyddssynpunkt kan alltså icke sägas med nödvändighet ha sin plats i ägofredslagen. Då den ifrågasatta bestämmelsen, såsom i det föregående anförts, ansetts böra begränsas till att avse taggtråd, som användes i hägnad vid betesgång, finner utredningsmannen att den lämpligast bör placeras i djurskyddslagen under den i det föregående föreslagna rubriken »Om anordningar till inskränkande av djurs rörelsefrihet».

¹ Betänkande med förslag till lag om ägofred (SOU 1928: 24); prop. 1933: 107.

I enlighet med det sagda föreslås såsom en ny §, benämnd 7 b §, bestämmelse, att i stängsel såsom hägnad vid betesgång ej må ingå taggtråd.

I anslutning härtill torde straffbestämmelsen i djurskyddslagens 21 § böra kompletteras med en hänvisning till den nu föreslagna 7 b §.

Någon särskild respittid för borttagande av befintliga, mot den föreslagna förbudsbestämmelsen stridande stängsel torde icke vara erforderlig, därest en lämpligt avvägd tidrymd får förflyta mellan bestämmelsens utfärdande och dess ikraftträdande.

XVII. Bandhundar samt storlek och inredning av hundkojor m. m.

I 1938 års *betänkande* anfördes. Helt allmänt kunde påstås, att ett mycket stort antal hundar både i städerna och på landsbygden icke finge den motion de behövde. Ofta nog föreläge missförhållanden av den art, att vederbörande djur tillfogades ett med få avbrott ständigt fortgående lidande. Särskilt gällde detta flertalet bandhundar, vilka sällan finge mera rörelse än vad en ofta alltför kort lina eller kedja tillåte. Men även i andra fall måste omständigheterna anses oeffter rättliga. Utredningsmannen nämnde det enligt honom ingalunda sällsynta förhållandet, att en mindre nogräknad och ansvarskännande hunduppfödare eller någon annan, som utan erforderliga kvalifikationer droge vinning av hunden såsom modebetonat sällskapsdjur, förvarade ett avsevärt antal djur inom tämligen begränsade utrymmen och under sådana förhållanden i övrigt, att han icke med bästa vilja hade möjlighet att giva djuren tillfälle till den rörelse de behövde. Särskilt som de i nu ifrågakvarande avseende försummade hundarna i det kanske övervägande antalet fall hade dåliga bostäder eller eljest behandlades illa, måste det anses berättigat att genom en särskild lagbestämmelse försöka komma till rätta med missförhållandena i fråga om hundars rörelsefrihet. Det vore emellertid olämpligt att meddela alltför snäva restriktioner eller mer detaljerade föreskrifter. Liksom i många andra fall borde djurskyddslagen på denna punkt innehålla endast en allmänt hållen bestämmelse. I förslagets 4 § tredje stycket intogs därför ett stadgande av innehåll, att hund, som hölles bunden eller instängd, dagligen skulle erhålla tillfälle till nödig motion genom tillgång till rymlig hundgård, genom rastning eller på annat lämpligt sätt. Den erforderliga rörelsefriheten kunde i nödfall beredas hunden därigenom att den lina eller dylikt, vari hunden kopplades, med sin andra ände var rörligt fäst vid en vågrätt uppspänd lina på sådant sätt, att hunden utan ansträngning kunde draga den nedhängande linan utefter den uppspända.

Vid remissbehandlingen av betänkandet anfördes från flera håll erinringar mot bestämmelsen om skyldighet att dagligen bereda vissa hundar tillfälle till nödig motion. Det hävdades såväl att stadgandet var obehövt som att det skulle kunna läggas till grund för åtal mot de flesta ägare av sällskapshundar. Flera remissinstanser ansågo, att det vore bättre med ett förbud mot att hålla bandhund. Det föreslogs vidare i några

yttranden förbud även mot att ha hundvalpar under sex månaders ålder i kort bindsle samt föreskrift att, när hund under kortare tid måste hållas bunden, detta borde ske på sådant sätt, att den kedja eller lina, varmed hunden är bunden, fästes medelst en lätt löpande ring vid en minst tio meter lång löplina.

I prop. 1944: 43 uttalade departementschefen, att den föreslagna särskilda lagbestämmelsen om skyldighet att bereda hund tillfälle till motion icke syntes erforderlig och därför kunde utgå ur lagförslaget. Ej heller ansåg departementschefen att något stadgande om förbud mot att hålla bandhund eller särskild föreskrift om bindsle för hund borde meddelas.

Första lagutskottet fann i utlåtande nr 28 ej anledning till erinran, såvitt nu är i fråga, mot det i propositionen framlagda förslaget. I sammanhanget må emellertid från utlåtandet följande återgivnas:

I fråga om hållande av bandhund har departementschefen uttalat, att han icke ansett något förbud häremot böra meddelas. Utskottet vill i anledning av detta uttalande framhålla, att även om något förbud icke meddelats, saken dock kommer i ett helt annat läge efter genomförande av den föreslagna djurskyddslagstiftningen. På grund av bestämmelsen i 4 § om att djur icke må hållas bundet på ett för djuret plågsamt sätt blir det förbjudet att hålla bandhund bunden med så kort lina, att hunden icke kan erhålla tillräcklig rörelsefrihet, och på samma sätt kunna enligt 2 § vissa krav ställas på hundkojornas beskaffenhet. Det är enligt utskottets uppfattning också angeläget, att hälsovårdsnämnderna ägna uppmärksamhet åt dessa förhållanden.

Utskottets utlåtande godkändes av 1944 års riksdag.

Djurskyddsutredningens föregående utredningsman har i utredningens betänkande angående tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad (SOU 1956: 49) upptagit spörsmålet om bandhundarna. Efter återgivande av första lagutskottets nyssnämnda utlåtande anförde utredningsmannen härom:

Man måste emellertid, med de hittills gjorda erfarenheterna för ögonen, konstatera att de sålunda uttalade förhoppningarna långt ifrån blivit i önskvärd grad infriade. De i press och annorstädes förekommande vittnesbörden, att bandhundar, särskilt i de södra delarna av riket, alltjämt i mycket stor utsträckning hållas på ett ur djurskyddssynpunkt ovärdigt sätt, äro så många och samstämmiga att de icke kunna fränkännas ett betydande mått av trovärdighet. Under en bilfärd, som utredningsmannen och utredningens sekreterare i december 1954 företagit i ett av de södra landskapen, har bekräftelse vunnits på att förhållandena i förevarande hänseende kunna vara ytterst otillfredsställande bl. a. i fråga om hundkojornas beskaffenhet. Såsom belysande för det läge, vari bandhundsfrågan befinner sig, må här delvis återgivas innehållet i några för utredningen tillgängliga uttalanden i augusti år 1954 av ordföranden i en djurskyddsförening, som gjort en mycket stor insats, då det gällt att genom frivillig inspektionsverksamhet just i den trakt, där nämnda resa företogs, lindra bandhundarnas belägenhet: Man hade icke i något fall gjort anmälan till vederbörande landsfiskal med begäran om anställande av åtal, alldenstund man vore ganska övertygad om att ett åtal icke skulle leda till fällande dom samt en friande sådan kunde ha ofördelaktiga verkningar. I stället hade man gjort så att föreningens inspektör, när det funnits anledning att in-

gripa, förelagt hundägaren att i fall av sjukdom hos hunden tillkalla veterinär eller i en del fall att omedelbart låta avliva djuret. Vidare hade praktiserats att ålägga vederbörande att anskaffa ny hundkoja, utförd i enlighet med förelagd ritning och placerad på lämplig av inspektören utsedd plats, samt att ordna med löplina eller ordentlig hundgård. I allmänhet hade de sedermera vidtagna åtgärderna kunnat godkännas av inspektören. Såväl inspektören som hans bil vore väl kända i orten, och befolkningen hade tydligen för sitt eget anseendes skull intresse av att undvika anmärkningar från hans sida. I regel reste inspektören icke ensam; ofta hade han sällskap med någon styrelsemedlem, och i enstaka fall hade ortens polisman varit med. Hälsovårdsmyndigheternas medlemmar hade däremot icke anmodats deltaga, och de hade ej heller visat något större intresse för denna eller någon annan djurskyddsfråga. Stundom hade de väl anmält fall som borde undersökas, men det hade då flera gånger förekommit, att de bett att deras namn icke skulle röjas i sammanhanget. Det vore nödvändigt att skärpta bestämmelser komme till stånd. Det kunde naturligtvis vara ofrånkomligt att hålla hund bunden, men det borde finnas klara bestämmelser för under vilka förhållanden det finge äga rum. Det vore icke lämpligt att, såsom nu kunde ske, låta en tax eller släthårig terrier såsom gårdvar ligga ute i en usel koja vinter och sommar utan motion. Det vore viktigt att hela övervakningen av lagens efterlevnad bleve ordnad på ett lämpligt sätt.

Vidare uttalades av utredningsmannen:

Att råda bot på missförhållandena i fråga om bandhundarna genom att helt enkelt förbjuda att hålla hund bunden utomhus, synes vara en vanskelig utväg, icke minst ur den synpunkten att ett sådant förbud uppenbarligen skulle nödvändiggöra invecklade samt övervakningen försvårande undantagsbestämmelser för sådana fall då hundar verkligen behövas såsom vakthundar eller det eljest är av fullt legitima skäl påkallat att hålla en hund bunden tillfälligtvis eller mera stadigvarande. Med hänsyn till olika förhållanden i skilda fall, särskilt de stora olikheterna mellan hundraserna samt de växlande klimatförhållandena i de skilda landsändarna ävensom de olika sätt som kunna användas för att begränsa hundars rörelsefrihet — hundkojor med vanligt koppel, hundgårdar och andra inhägnader samt löpliner — skulle det tydligen också vara förenat med minst sagt betydande svårigheter och ingalunda underlätta övervakningen, om man ville försöka att författningsmässigt genom en mängd mer eller mindre stela detaljbestämmelser reglera alla de olika sätt och anordningar, som i det ifrågavarande hänseendet skulle anses tillåtna. Innan man inlåter sig på något sådant, synes det därför böra prövas, huruvida icke ett tillfredsställande resultat står att vinna, om man väl å ena sidan liksom hittills litar till mera allmänt hållna bestämmelser i djurskyddslagen om att djuren skola behandlas väl i olika avseenden, men å andra sidan på allvar söker förbättra tillsynsorganisationen därhän att den uppnår verklig effektivitet samtidigt som vid övervakningen på ett smidigt och praktiskt sätt hänsyn kunna tagas till de skiftande förhållanden som äro för handen i de särskilda fallen. Vid den reformering av den nuvarande tillsynsorganisationen, som kan ifrågakomma, torde det vara av nöden, att de många lokala tillsynsorganen samordnas under en enhetlig ledning, som besitter förmåga och utvägar att såväl genom propaganda och upplysningsverksamhet som genom väl planerade och samordnade samt med kraft och konsekvens genomförda ingripanden få bukt bl. a. med en sådan föga tilltalande landssed som det så kallade »bandhundseländet» efter allt att döma utgör.

Den föreslagna reformeringen av djurskyddslagens tillsynsbestämmelser föranledde vissa från och med den 1 januari 1959 gällande ändringar av dessa bestämmelser.

I djurskyddsutredningens tredje betänkande — Djurplågeri, vetenskapliga djurförsök samt djurskyddsordning (SOU 1961: 45) — har den nuvarande utredningsmannen bl. a. behandlat det i direktiven angivna spörsmålet, huruvida det kan anses påkallat att ändra gällande regler om de sätt på vilka djurs rörelsefrihet får inskränkas. Härunder hör förslaget om en lagregel med syfte att säkerställa att t. ex. bandhundar få nödig motion. Utredningsmannen har i betänkandet framlagt förslag till en djurskyddsordning. Denna är avsedd att vara en för riket i dess helhet gällande auktoritativ utläggning och komplettering av djurskyddslagens bestämmelser. En sådan djurskyddsordning bör innehålla anvisningar om vad djurägare och djurskötare i skilda hänseenden böra iakttaga. Bl. a. föreslås att bandhund icke får hållas utan att ha tillgång till hundkoja så anordnad, att hunden vid vistelse där utan svårighet kan bibehålla normal kroppstemperatur. Vidare förordas stadgande att alla uppbundna eller innestängda djur skola erhålla nödig motion samt att särskild omsorg skall ägnas bundna eller innestängda hundars motionering.

Betänkandets förslag övervägs för närvarande inom Kungl. Maj:ts kansli.

Veterinärstyrelsen har, såsom tidigare nämnts, den 30 maj 1961 med stöd av bestämmelserna i bl. a. 14 § djurskyddslagen meddelat råd och anvisningar för hälsovårdsnämnd rörande tillsynen över hållande av djur (Samling av författningar och cirkulär m. m. angående veterinärväsendet nr 19/1961). Beträffande hundkojor har veterinärstyrelsen därvid anfört följande:

Hundkoja skall vara värmeisolerad och dragfri samt försedd med strömedel eller dylikt i tillräcklig mängd. Tak och innertak bör vara avlyftbart för rengöring. En träplatta på taket eller på särskild ställning är lämplig som liggplats utomhus. Hundgård (rastgård) bör ligga på torr plats. Marken bör vara hårdgjord eller täckt med tjockt gruslager.

Vidare har i anvisningarna rörande bandhundar uttalats:

Systemet att hålla bandhund bör motarbetas. Då hund hålles på sådant sätt, bör kopplet för medelstor hund vara minst 4 meter långt. Lämpligen bör s. k. löplina spännas upp.

I detta sammanhang må erinras om några hänvändelser i fråga om bandhundar, som ha överlämnats till djurskyddsutredningen.

Sålunda har *Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund* i sin skrivelse till Konungen den 29 april 1947 påyrkat förbud mot hållande av bandhund. Veterinärstyrelsen har i utlåtande häröver den 23 september 1949 erinrat om vad i 1938 års betänkande anförts i hithörande delar. Något förbud mot hållande av bandhund fann styrelsen icke böra ifrågakomma. Beträffande frågan om hundars vård och behandling uttalade styrelsen, att djurskyddslagens bestämmelse i 4 § om att djur icke må hållas bundet eller tjudrat

på ett för djuret plågsamt sätt eller så att det icke kan få välbehörlig vila enligt vad erfarenheten visat icke har varit tillfyllest vare sig att motverka av riksförbundet i nyssnämnda skrivelse berörda missförhållanden beträffande bandhundar eller att råda bot på det ur djurskyddssynpunkt mycket otillfredsställande sätt, varpå många hundar, särskilt i tätorterna, finge tillbringa sitt liv. Man kunde enligt styrelsen icke undvara ett stadgande angående skyldigheten att bereda hunden nödig motion.

Vidare må nämnas, att *Föreningen Djurens vänner* i skrivelse, dagtecknad november 1955, till chefen för justitiedepartementet yttrat, att systemet »hund med länk vid koja» måste bort; i stället borde s. k. löplina vara obligatorisk, där icke rastgård kunde anordnas.

Slutligen har *Föreningen Djursamariten* i skrivelse till Konungen den 5 februari 1957 påyrkat införande av förbud mot hållande av bandhund; enligt föreningen borde dock licens kunna i undantagsfall beviljas efter särskild behovsprövning. Föreningen har vidare i skrivelsen yrkat bestämmelser om obligatoriskt användande av löplina för hund, som av någon anledning skall hållas bunden längre tid, förbud mot tagghalsband och noggranna föreskrifter om hundkojors beskaffenhet och bandhundars skötsel, utfodring och motionering, i fall där bandhund må vara medgiven, samt om minimimått på hundgård.

Frågan om bandhundar har tagits upp i *två motioner vid 1963 års riksdag* (II: 42 och I: 173). I förstnämnda motion understrykes, att det fortfarande förekommer, särskilt i landets södra delar, att hundar ständigt hållas bundna. Härigenom utsätts hundar ofta för grymma och meningslösa lidanden. Den nuvarande lagstiftningen ger otillräckliga möjligheter att komma till rätta med missförhållandena. Motionärerna finna det angeläget att, såsom nyligen skett i Danmark, förbud införes mot hållande av bandhund. I motionen hemställs därför, att riksdagen måtte besluta om skrivelse till Kungl. Maj:t med hemställan att förslag till lag med förbud att ständigt hålla hundar bundna måtte föreläggas riksdagen. I motionen I: 173 påpekar motionären, att bandhundar ofta utsätts för svåra lidanden särskilt vid sträng kyla på grund av hundkojornas undermåliga beskaffenhet. Hundarna tjudras därtill mången gång i alltför korta länkar. Motionären anser, att stadgande bör införas om hundkojors storlek och inredning, längden på länkarna m. m. Tillsynen av de förordade bestämmelsernas efterlevnad bör ankomma på polismyndigheten. Motionen utmynnar i en hemställan, att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära utredning av hithörande förhållanden och utfärdandet av bestämmelser i enlighet med motionens syfte.

Tredje lagutskottet har i utlåtande nr 12 i anledning av sagda motioner bl. a. redogjort för de ändringar, som nyligen införts i Danmark. Härom anföres i utlåtandet:

I en hänvändelse till danska justitiedepartementet föreslogs att man i överensstämmelse med en av »World Federation for the Protection of Animals» antagen resolution skulle införa fullständigt förbud mot att hålla bandhundar. Grunden till framställningen var att det direkt strider mot en hunds natur att ständigt hållas bunden. En hund som länge hållits fastkedjad undergår ofta psykiska förändringar. Den kan sålunda bli nervös och bitisk eller ibland apatisk och slö. Enligt hänvändelsen inträffar ofta att bandhundar på grund härav måste avlivas. Justitiedepartementet framlade i december 1961 förslag om ändring i »Lov om hunde», varvid bl. a. nämnda hemställan beträffande bandhundar beaktades. Förslaget antogs efter visst tillägg av folketinget år 1962. De nya bestämmelserna, som trädde i kraft den 1 januari 1963, återfinnes i § 12 i »Lov om hunde» och har följande lydelse:

Det er forbudt til stadighed at holde en hund bundet. Når en hund holdes bundet, skal dens lænke mindst være 5 m. lang, og den skal have adgang til et opholdsrum, der kan yde den forsvarligt læ mod regn, blæst og kulde. Består opholdsrummet i et hundehus, skal det være rummeligt og så højt, at hunden kan stå oprejst.

I utskottets utlåtande nämnes också, att veterinärstyrelsen i remissyttande över motionen II: 42 fastslagit att av de av styrelsen utfärdade anvisningarna klart framgår att styrelsen principiellt anser att bruket att ha bandhund bör avvecklas, samt att styrelsen därefter anfört följande:

Därest syftet med motionen skall ernås, torde det dock icke vara tillräckligt med en bestämmelse som enbart utsäger att hund icke ständigt må hållas bunden. På grund av de tolkningssvårigheter som kunna uppkomma torde det bli nödvändigt att angiva i vilken utsträckning en hund får hållas bunden, t. ex. högsta antal timmar per dygn eller högsta antal dygn i följd. Tillsynen över att en sådan bestämmelse efterlevs torde stöta på stora svårigheter. Ett förbud mot att annat än tillfälligtvis hålla bandhund kan vidare tänkas medföra att i stället någon form av hundgård anordnas, varför närmare fordringar på en sådan böra uppställas. En dylik anordning garanterar nämligen varken bättre koja eller större rörelsefrihet. Vid ett bibehållande av bandhundssystemet torde obligatoriskt anordnande av löplina böra övervägas.

Enär de närmare bestämmelser, som erfordras i ämnet, dels tarva ytterligare överväganden, dels ej synas lämpligen böra givas karaktären av lag, får veterinärstyrelsen för sin del tills vidare föreslå att 4 § djurskyddslagen gives förslagsvis följande ändrade lydelse:

4 §.

Djur må — — — behövlig vila.

Närmare bestämmelser angående hållande av hund meddelas av Konungen eller den myndighet Konungen föreskriver.

Utskottet har för egen del anfört:

I motionerna framföres önskemål om bestämmelser för att motverka djurplågeri i samband med bruket att hålla bandhund. Förslag med lag om förbud att ständigt hålla hund bunden framlägges i motionen II: 42, varvid särskilt åberopas att sådant förbud från och med i år införts i Danmark. I motionen I: 173 föreslås att stadgande utfärdas om hundkojors storlek och inredning m. m.

Av den tidigare redogörelsen framgår att de förhållanden under vilka hundars

rörelsefrihet begränsas varit föremål för övervägande redan vid införandet av djurskyddslagen. I lagen, som trädde i kraft år 1945, finnes sålunda bestämmelse dels om att djur icke må hållas bundet på ett för djuret plågsamt sätt och dels att djurets förvaringsrum skall erbjuda tillräckligt utrymme och skydd samt hållas tillfredsställande rent. De förhoppningar, som ställdes på att lagens föreskrifter skulle kunna råda bot på missförhållandena i fråga om bandhundar, infriades emellertid ej. År 1959 skärptes därför reglerna om hälsovårdsmyndigheternas tillsyn å lagens efterlevnad. Vidare har veterinärstyrelsen år 1961 med stöd av djurskyddslagen utfärdat råd och anvisningar till ledning för hälsovårdsmyndigheterna varvid styrelsen bland annat uttalat, att systemet att hålla bandhund bör motarbetas. Slutligen må nämnas att djurskyddsutredningen i betänkande, som för närvarande övervägs inom Kungl. Maj:ts kansli, framlagt förslag till djurskyddsordning, där föreskrifter förordats om sättet för att hålla bandhund och om hundkojors beskaffenhet.

Genom vad som anförts i motionerna och remissyttrandena framgår att bruket att ha bandhund fortfarande lever kvar i stor utsträckning särskilt på landsbygden i södra delen av riket. Såsom länsveterinären i Kristianstads län understrukt förekommer härvid ofta att dessa hundar, som stundom står bundna nära nog hela sin levnad, utsättes för vanvård och lidande. Enligt vad flera remissinstanser uttalat synes tillsynsmyndigheterna med de nuvarande bestämmelserna icke kunna komma till rätta med dessa förhållanden. Utskottet, som finner motionärernas syfte värt allt beaktande, anser det därför erforderligt att ytterligare åtgärder vidtages för att förhindra att hundar behandlas på ett från djurskyddssynpunkt ovärdigt sätt. Frågan om den lämpliga utformningen av dessa åtgärder är emellertid svårbedömd. Att såsom nyligen skett i Danmark utfärda förbud att ständigt ha hund bunden kan visserligen antagas vara ett verksamt led i strävandena att åstadkomma en förbättring men är såsom veterinärstyrelsen anfördt icke ensamt till fyllest för det avsedda ändamålet. Ett sådant förbud torde böra samordnas med bestämmelser om hundkojor m. m. De problem som beröres i motionerna är emellertid enligt utskottets mening av sådan art att de icke bör lösas förrän efter närmare utredning. Det lär få ankomma på Kungl. Maj:t att föranstalta om sådan utredning och därefter vidtaga de åtgärder, som kan finnas påkallade. Utskottet vill härvid anmärka att de missförhållanden, som påtalas i motionerna och remissyttrandena, är av den beskaffenheten att det synes angeläget avhjälpa dem utan onödig tidsutdräkt.

Utskottet hemställde, att riksdagen i anledning av motionerna II: 42 och I: 173 i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om utredning och åtgärder snarast möjligt rörande det i motionerna berörda spörsmålet.

Ärendet har efter riksdagens bifall till utskottets hemställan (riksdagens skrivelse nr 131) av Kungl. Maj:t överlämnats till djurskyddsutredningen för att beaktas vid fullgörandet av utredningens uppdrag.

Utredningsmannen

De framställningar, vilka överlämnats till utredningsmannen eller som insänts till honom, ge otvetydigt genom lämnade skildringar vid handen, att bandhundar i alltför många fall icke omhänderhavas på ett sätt som är i enlighet med djurskyddslagens vare sig syften eller uttryckliga stadganden.

Och de framställda anmärkningarna avse icke allenast bristande möjligheter till erforderlig motion för hundarna (sättet för hundarnas hållande i band) och bristfälliga anordningar, där hundarna ha att söka tak över huvudet, utan även den vanvård i allmänhet, för vilken hundarna utsätts. Det synes ej lätt att förklara den ringa hörsamhet mot lagens bud, som därigenom lagts i dagen. Och det må beklagas att, efter allt att döma, de lokala tillsynsmyndigheterna ej heller på detta speciella område utnyttjat djurskyddslagens nya och förbättrade regler om övervakning och kontroll.

De under det pågående utredningsarbetet vid 1963 års riksdag väckta motionerna II: 42 och I: 173 jämte tredje lagutskottets i det föregående refererade utlåtande över samma motioner samt flera av de av utskottet inhämtade yttrandena ha bekräftat utredningsmannens uppfattning om den bristfälliga vården och tillsynen av bandhundarna. Av nyss angivna material framgår också förhandenvaron av en stark opinion för ett förbud mot hållande av bandhund.

Vad beträffar den understundom anförda nödvändigheten av bandhund för vaktändamål synes densamma utredningsmannen vara långt ifrån självklar och detta gäller även när det, varöver skall hållas vakt, anses vara av särskilt intresse ur personlig eller ekonomisk synpunkt. Äsyftas bevakning till skydd för liv och lem, synes skyddet något bristfälligt, därest det skall äga rum genom en utomhus bunden hund. Och risken för att en bandhund, isolerad från ägarens boningshus, skall oförmärkt oskadliggöras eller eljest bringas till tystnad torde vara så stor, att värdet av en sådan bevakning förefaller högst diskutabelt. Därmed vill utredningsmannen ej bestrida, att icke under speciella omständigheter bevakning med användande av hund kan finnas både nyttig och nödig. Men härutinnan synes dock en icke fjättrad vakthund, som nattetid hålles inomhus, vara mer effektiv än den traditionella bandhunden. I fall, då det skyddade intresset är särskilt kvalificerat, lär väl också bevakningen, där den icke sker med hund som fritt rör sig inom ett slutet bevakningsområde, ej sällan utövas med hund som föres i koppel av sin förare.

Utredningsmannen vill därför föreslå att i princip stadgas förbud mot hållande av bandhund.

Vad sålunda uttalats står väl delvis i strid med de uttalanden, som enligt vad nyss återgivits gjorts i djurskyddsutredningens av den föregående utredningsmannen avgivna betänkande angående tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad (SOU 1956: 49). Den nuvarande utredningsmannen har dock, såsom framgår av det sagda, icke kunnat undgå att konstatera, att de förhoppningar, som knötos till de genom 1958 års lagstiftning ändrade tillsynsbestämmelserna, icke infriats.

Det är emellertid onekligt, att utformandet av en förbudsregel är förbundet med vissa svårigheter. Vid tidpunkten för riksdagsbehandlingen av ovannämnda motioner, då diskussioner i ämnet pågingo med utredning-

ens experter, var utredningsmannen benägen föreslå, att jämte ett förbud mot hållande av bandhund skulle i lagen inskrivas bestämmelse om ett dispensförfarande, varigenom skulle möjliggöras att polismyndighet i orten skulle äga att, där den funne synnerliga skäl därtill, efter ansökan lämna tillstånd att hålla bandhund. Polismyndigheten skulle därvid, i samband med prövningen av dispensansökningen, förvissa sig om att den för ändamålet avsedda hunden vore av lämplig ras och att hunden komme att erhålla en med hänsyn till förhållandena fullt tillfredsställande hundkoja. Syftet med denna möjlighet till dispens från förbudet att hålla bandhund var att t. ex. äldre personer och ensligt boende skulle kunna åtnjuta denna form av skydd. Utredningsmannen har dock icke kunnat bortse från att en dispensmöjlighet skulle medföra betydande svårigheter för en rättvis avvägning vid tillståndsprövningen och, i fall där dispens medgäves för ensligt boende, äventyra en effektiv tillsynsverksamhet. Dispensmöjligheten måste för den skull avvisas.

Även utformningen av en till sin innebörd absolut förbudsregel erbjuder dock vissa svårigheter. Det är visserligen knappast någon tvekan om vad i det allmänna språkbruket förstås med bandhund. Härmed torde allmänneligen avses hund, som hålles fastkedjad utomhus dygnet runt.¹ Men härutöver måste otvivelaktigt till bandhund räknas även hund, som hålles kedjad men som för kortare intervaller lössläppes. Uppenbart kan icke heller en fjättrad hunds förseende med s. k. löplina förtaga den karaktären av bandhund.

I det anförda danska förbudsstadgandet användes uttrycket »til stadighed bundet». Mot detta uttryck och dess direkta svenska motsvarighet »stadigvarande bunden» kan invändas, att det kan befaras leda till olika meningar beträffande hur ofta och hur länge en bandhund skall hållas frikopplad för att förbudet att hålla bandhund skall anses iakttaget. Utredningsmannen förmenar, att förbudets syftemål är att hund skall under större delen av dygnet vara fri och icke tvärtom. Att såsom veterinärstyrelsen ifrågasatt angiva det högsta antal timmar per dygn eller det högsta antalet dygn i följd, som en hund får hållas bunden, torde vara ogörligt. Utredningsmannen förordar i stället en bestämmelse, att hund ej må stå i band nattetid eller under hela eller större delen av dagen, och anser att en sådan föreskrift skall vara ägnad att effektivt förhindra ett kringgående av förbudets syfte. Förbudet torde böra begränsas till hållande av bandhund utomhus.

I enlighet med det sagda har därför föreslagits, att såsom en ny § i djurskyddslagen, benämnd 7 c § och ingående under den i det föregående nämnda rubriken »Om anordningar till inskränkande av djurs rörelse-

¹ Sv. Ak:s ordbok upptar under ordet Bandhund följande definition: Hund som står i band; Gårdvar som vanligen hålles bunden vid sin koja.

frihet» upptages bestämmelse, att hund icke må stå i band utomhus nat-tetid eller under hela eller större delen av dagen.

Det nu föreslagna stadgandet torde böra erhålla sin straffsanktionering genom en komplettering av 21 § djurskyddslagen medelst hänvisning till 7 c §.

Med ovan föreslagna bestämmelser synes frågan om hundkojornas be-skaffenhet icke kräva annan reglering än vad som därom är föreskrivet i förenämnda av veterinärstyrelsen år 1961 utfärdade råd och anvisningar för hälsovårdsnämnd rörande tillsynen över hållande av djur.

Det torde till sist böra betonas, att stadgandet i 7 c § givetvis icke ute-sluter tillämpningsutrymme för det i djurskyddsutredningens nästföregå-ende betänkande (SOU 1961: 45) föreslagna stadgandet under punkt 11) i där avsedd djurskyddsordning om vikten av bundna eller innestängda hundars motionering. Det under punkt 3) i sagda djurskyddsordning före-slagna stadgandet, att bandhund icke får hållas utan att ha tillgång till hundkoja så anordnad, att hunden vid vistelsen där utan svårighet kan bibehålla normal kroppstemperatur, torde däremot böra utgå.

XVIII. Kupering av svansen å hund

I 10 § djurskyddslagen stadgas, att kupering av svansen på häst må, såframt Konungen ej medgiver undantag, företagas allenast för att bota sjukdom, skada eller oart samt skall utföras av veterinär. Enligt samma § må kupering av svansen på annat djur, där djuret uppnått två månaders ålder, utföras endast av veterinär. Öronen på hund må ej kuperas.

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har i skrivelse till Konungen den 15 november 1947 anfört: Kupering av öronen på hund vore enligt djurskyddslagen förbjuden. Kupering av svans innebure i likhet med kupering av öron en onaturlig stympning. Intet av dessa ingrepp vore till någon som helst nytta; deras enda uppgift syntes vara att tillfredsställa en modenyck. Det vore icke någon överdrift att påstå, att svanskuperingen förorsakade hundarna otillbörligt lidande. Riksförbundet hemställde därför, att Kungl. Maj:t måtte utfärda förbud mot kupering av svans på hund, då tillfredsställande medicinsk motivering icke föreläge.

Veterinärstyrelsen har i sitt remissutlåtande den 23 september 1949 förklarat, att styrelsen väl kunde instämma med riksförbundet i att svanskuperingen merendels vore en följd av en modenyck. Å andra sidan borde ihågkommas, att svansen ej hade samma betydelse för hunden som för vissa andra husdjur. Därtill komme, att talet om att kuperingen orsakade hunden otillbörligt lidande innebure en viss överdrift. Då djurskyddslagen beträffande hundarnas kupering förbjöde dylik av öronen medan svanskuperingen lämnades fri, syntes lagstiftaren enligt veterinärstyrelsens mening ha träffat det ur djurskyddssynpunkt riktiga valet. Redan förbudet att kupera hundars öron innebure ett kännbart ingrepp i kennelvärlidens rätt att föreskriva standard för de olika hundraserna. Veterinärstyrelsen funne det angeläget att icke genom ytterligare förbud skapa förvirring bland hunduppfödarna, i den mån sådana förbud icke vore synnerligen väl motiverade. Då någon sådan motivering icke föreläge, avstyrkte styrelsen att riksförbundets hemställan föranledde åtgärd.

Dansk rätt. I 9 § lov om værn for dyr stadgas, att kupering av öron och svans på hundar endast får ske, där det erfordras av medicinska skäl; kupering får endast göras av veterinär och under bedövning. Från dessa bestämmelser är dock undantag gjort för kupering av svans på hundar, som icke äro åtta dagar gamla.

Norsk rätt. Enligt 10 § p. 10 lov um dyrevern är det förbjudet att kupera svansen på andra hundar än av de raser Konungen bestämmer. Enligt särskilda tillämpningsföreskrifter, upptagande en förteckning på 16 hundraser där kupering får ske, skall kupering verkställas av veterinär om operationen sker senare än en vecka efter födseln.

Finsk rätt. Enligt 2 § lagen om djurskydd är kupering av hundars öron och svans förbjuden utom när densamma utföres av veterinär.

Utredningsmannen

Man må väl beteckna kupering av svansen på hund som en modesak. Kuperingen avser att erhålla en exteriör på hunden, som är i enlighet med gängse normer för vissa hundrasers utseende. Någon nyttoverkan för djuret är uppenbarligen regelmässigt icke förbunden med operationen. Å andra sidan kan kuperingen, företagen under förutsättningar och på sätt djurskyddslagen anger, knappast innebära någon större plåga för djuret. Då det för övrigt kan antagas, att ett nu infört förbud skulle alstra en viss osäkerhets känsla inom kennelvärlden, finner utredningsmannen sig icke kunna förorda någon lagändring i av riksförbundet åsyftat hänseende.

XIX. Avhorning av nötkreatur

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund hemställde i skrivelse till Konungen den 29 april 1947, att eftersom avhorning av kalvar, såsom denna operation då utfördes, för djuren kunde medföra svåra smärtor, borde bestämmelser utfärdas om huru operationen skulle utföras.

Veterinärstyrelsen har i sitt remissutlåtande den 23 september 1949 erinrat om att chefen för jordbruksdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 30 juni 1948 tillkallat sakkunniga för att verkställa utredning rörande avhorning av tjurkalvar. Med hänsyn till att bland de sakkunniga inginge en representant för den veterinärmedicinska sakkunskapen syntes det vara väl sörjt för att kommande förslag skulle bli utformade under hänsynstagande till djurskyddssynpunkterna. För det dåvarande ansågs förty riksförbundets framställning icke påfordra någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Det av veterinärstyrelsen åsyftade utredningsuppdraget, som avsåg frågan om lämpliga åtgärder från statsmakternas sida för att få till stånd ökad avhorning av tjurkalvar till minskande av risken för stängningsskador, resulterade i ett den 22 augusti 1950 avlämnat betänkande (stencilerat) »Utredning med förslag angående avhorning av tjurkalvar». Betänkandet utmynnade i en hemställan om sådan ändring av gällande bestämmelser rörande statligt stöd åt tjurhållning, att dylikt stöd endast skulle utgå under förutsättning att tjuren vore avhornad eller tillhörde kullig ras. Med anledning härav vidtogos vissa ändringar i kungl. kung. den 13 oktober 1950, nr 530, angående befrämjande i allmänhet av nötboskapsaveln. Till de i 9 § sagda kungörelse intagna förutsättningarna för statsbidrag till tjurförening för underhåll av tjur fogades nämligen såsom en ny förutsättning, att tjuren redan från födseln saknade horn eller blivit avhornad. I 10 § samma kungörelse, som avhandlade förutsättningarna för statsbidrag till enskild jordbrukare för inköp av tjurkalv eller ungtjur, tillfogades samtidigt kravet på en förbindelse från jordbrukarens sida att, om djuret ej redan saknade horn, låta avhorna det (SFS 193/1951). Motioner till 1956 års riksdag (I: 137 och II: 189) om bestämmelsernas borttagande, varöver veterinärstyrelsen avgav yttrande, blevo visserligen av riksdagen avslagna. Men i 1957 års statsverksprop. (IX ht. p. 55) anmäldes frågan om fortsatt behov av särskilda åtgärder i syfte att främja en allmän avhorning av tjurar. Departe-

mentschefen uttalade, att han anslöte sig till den uppfattning, som hörda remissinstanser uttalat, att kravet på avhorning som villkor för statsbidrag till tjurhållning icke längre skulle bibehållas. Sedan riksdagen (jordbruksutskottets utlåtande nr 1 p. 51; riksdagens skrivelse nr 9) beslutat i enlighet härmed, utfärdades kungl. kung. den 31 maj 1957, nr 191, om ändrad lydelse av 9 och 10 §§ i förstnämnda kungörelse, varigenom nyssnämnda år 1951 intagna tillägg blevo uteslutna ur författningen. 1950 års kungörelse är numera ersatt av kungl. kung. den 16 maj 1958, nr 241, om stambokföring av nötboskap. I denna beröres ej frågan om avhorning.

Utredningsmannen

Såsom framgår av den lämnade redogörelsen gäller för närvarande icke någon föreskrift om obligatorisk avhorning såsom villkor för statligt stöd till tjurhållning.

Frågan om tillvägagångssättet vid avhorning är dock fortfarande aktuell, eftersom framför allt systemet med lösdrift visat sig medföra betydande risker för stångningsskador å människor och djur.

För närvarande föreligger i själva verket, efter vad som blivit för utredningsmannen upplyst, en strävan hos ägarna av kreatursbesättningar att i största möjliga utsträckning få en avhorning till stånd. Och denna avhorning har befunnits önskvärd icke allenast beträffande tjurar och tjurkalvar utan även i avseende å andra hornbärande husdjur, främst kor och kvigkalvar. Här spelar in icke blott intresset av en rationell drift utan också vissa djurskyddssynpunkter. Bl. a. har uppgivits, att behornade djur äro vid ett flertal utfodringsanordningar såsom höhäckar, ensilagesilos och kraftfoderautomater avsevärt svårare att utfodra än kulliga. Ibland skulle sålunda erfordras 3 å 4 gånger större bredd på utfodringsplatsen per djur, då djuren äro behornade än då de äro kulliga. Vissa anordningar såsom kraftfoderautomater av plåt i mjölkkningsavdelningar sägas också ofta bli skadade genom hornens åverkan. Därtill kommer, att djur i lösdrift tillfoga varandra skador genom stångning. Stångningarna ha bl. a. visat sig ge upphov till kraftiga utgjutningar, ögonskador som medföra blindhet, revor i huden och ofta ganska omfattande skador i vulvaläpparna. Ofta ha stångningsskadorna fått sådan omfattning, att avhorning syntes nödvändig för att ej åsamka djuren onödigt lidande.

Möjligheten till avhorning synes följaktligen böra bestå.

Ur djurskyddssynpunkt är därvid av intresse att tillse, att de metoder, som komma till användning vid avhorning, äro ur sådan synpunkt godtagbara.

I fråga om sättet för avhorning har i förenämnda betänkande uttalats, att åtskilliga metoder, för vilka i betänkandet redovisats, stode till buds samt att i princip avhorning borde kunna ske med varje metod som — utan att

förorsaka djuret oskäligt lidande — medförde ett effektivt borttagande av horn eller hornanlag. I betänkandet uppgavs, att den i vårt land vanligen förekommande metoden med behandling av ungdjurens hornanlag med kaliumhydroxid torde vara den, med vilken man i Sverige vore mest förtrogen.

Denna kemiska metod har i bl. a. Jordbrukarnas föreningsblad 1951¹ utförligt beskrivits av professorn Nils Lagerlöf, och med Lagerlöfs beskrivning nära överensstämmande anvisningar ha den 15 juni 1951 utfärdats av lantbruksstyrelsen efter samråd med veterinärstyrelsen.

Det har upplysts, att på kalvar numera, förutom denna kemiska avhorning, även användes termisk avhorning genom bränning av hornanlaget. På äldre djur sker avhorning genom amputation efter föregående bedövning enligt vedertagna kirurgiska metoder.

Några erinringar ur djurskyddssynpunkt mot sålunda numera gängse praxis ha veterligen icke förekommit under senare år. Det är dock uppenbart att för ett rätt handhavande av den kemiska metoden kräves ett icke oväsentligt mått av förfarenhet och omsorg. Eljest föreligga vissa risker för att genom bristande varsamhet det nyttjade frätmedlet kommer i kontakt med närliggande organ såsom ögon och öron. Det får emellertid antagas, att vid tillämpningen av metoden de praktiserande veterinärerna komma att alltmer konsulteras. Några lagstiftningsåtgärder torde därför ej vara av nöden.

¹ Se även medlemsblad för Sveriges veterinärförbund nr 4/1952.

XX. Djurskydd för fisk och skaldjur

I skrivelse till Konungen den 15 november 1947 har *Sveriges djurskydds-föreningars riksförbund* hemställt, att Kungl. Maj:t måtte utfärda föreskrifter, som äro ägnade att bereda skydd mot djurplågeri för fiskar och skaldjur. Riksförbundet har därvid anfört bl. a. Vetenskaplig forskning hade konstaterat, att fisk vore i besittning av de varmblodiga högt stående djurens fem sinnen: syn, hörsel, känsel, lukt och smak. Det vore således otvivelaktigt, att det skydd, som man ville bygga upp mot djurplågeri, borde omfatta även fiskar. Riksförbundet anförde, att djurplågeri mot fiskar kunde ske på många sätt, såsom vid fångst med sax och krok, under förvaring i sumpar och ryssjor, under transport och vid avlivning. Såsom exempel på djurplågeri av grövre art mot fiskar ville riksförbundet nämna förfarandet att träda upp den nyfångade fisken med vidjor genom gälarna, att flå levande ål, att fjälla levande fisk och att meta med levande agn. Såsom exempel på grovt djurplågeri mot skaldjur nämnde riksförbundet sättet att i sådan mängd lägga levande skaldjur för kokning i kittel, att det kokande vattnet avkyldes under en temperatur, som vore omedelbart dödande. Bestämmelserna i lagen om djurskydd, som avsåge husdjur och andra djur, vilka hållas i fångenskap, hade i rättstillämpningen icke gjorts gällande beträffande behandling av fiskar. Bestämmelserna i fiskeristadgan avsåge huvudsakligen förbud mot rovfiske och skydd för fiskbeståndet och kunde icke anses giva fisken skydd mot otillbörligt lidande sedan den blivit fångad.

Veterinärstyrelsen har i sitt remissutlåtande den 23 september 1949 erinrat om att den i betänkandet med förslag till djurskyddslagstiftning (SOU 1938: 36) föreslagna djurskyddslagen i princip icke hade gjort någon skillnad mellan vilda och tama djur, och att ej heller någon skillnad hade gjorts mellan högre och lägre stående djur. Lagen kom emellertid att avse allenast vård och behandling av husdjur och av andra djur, som hållas i fångenskap. Veterinärstyrelsen fann dock, att önskemålet om ökat skydd för fisk och skaldjur icke borde tillgodoses på så sätt att man utsträckte djurskyddslagens tillämplighetsområde till att avse jämväl ifrågavarande kategorier ur djurriket. Styrelsen fann det därjämte tveksamt, huruvida man över huvud taget borde söka att på ifrågavarande område åstadkomma någon reglering utöver den som skett genom strafflagens bestämmelser om djurplågeri. Styrelsen kunde förty icke förorda riksförbundets förevarande hemställan.

Dansk rätt. I 4 § lov om værn for dyr stadgas förbud mot att transportera levande fisk med tillhjälp av stänger, vidjor, krokas eller snören, anbragta genom gälarna, käkarna eller liknande, att vid vägning av levande fisk sticka den till vägningsredskapet hörande kroken genom någon del av djuret och att bruka andra levande ryggradsdjur än fisk som agn.

Norsk rätt. I 10 § p. 11—12 lov um dyrevern stadgas förbud mot att använda levande fisk till agn och att väga eller transportera levande fisk som hänger på stång, snöre, krok eller liknande, som har stuckits genom eller in i fisken.

Finsk rätt. I 2 § lagen om djurskydd stadgas förbud bl. a. mot att väga levande fisk genom att fästa den vid någon kroppsdel på besmanskroken och att forsla levande djur upphängt vid någon kroppsdel.

Utredningsmannen

Först torde böra erinras om att i det förenämnda betänkandet rörande djurskyddslagstiftning föreslogs under 6 § i förslaget till djurskyddslag, att levande djur ej finge upphängas vid någon kroppsdel, såvida det icke dessförinnan fullständigt bedövats eller fråga vore om företagande av operativt ingrepp eller annan behandling för sjukdom. Bestämmelsen syftade enligt motiven huvudsakligen på förfarandet vid slakt och vid vägning av fisk. I samband med att under den departementala behandlingen av förslaget djurskyddslagen gjordes tillämplig på allenast vård och behandling av husdjur och av andra djur som hållas i fångenskap uteslöts bestämmelsen ur förslaget. Departementschefen anförde därvid, att den av utredningsmannen föreslagna bestämmelsen avsåge huvudsakligen vägning av fisk eller upphängning av djur, som skall slaktas. Fisk, som fångats för att konsumeras, fölle enligt 1 § departementsförslaget i allmänhet icke in under lagens bestämmelser. Att stadga förbud mot upphängning av fisk syntes departementschefen för övrigt knappast lämpligt.

Vid en jämförelse mellan de norska och danska bestämmelserna om agn vid fiske faller i ögonen, att medan det i Danmark är förbjudet att vid fiske begagna annat levande agn än fisk, förbjuder den norska djurskyddslagen att begagna levande fisk till agn. I motiven till den norska bestämmelsen uttalas, att departementet med stöd av sakkunnigas uttalanden fann full anledning föreligga att förbjuda användandet av levande fisk som agn, då det finge anses som övertvägande sannolikt att agnfisken utsattes för djurplågeri. I en kommentar till den norska lagen anmärkes, att förbudet endast avsåge användandet av fisk som levande agn och alltså icke finge användning när det vore fråga om fiske med levande djur, som icke tillhörde fisksläktet. I sådant fall kunde 1 § i lov um dyrevern bli tillämp-

lig.¹ I motiven till denna § uttalas, att man vore av den uppfattningen, att de vanliga metoderna för jakt och fiske icke skulle falla in under 1 § sådan den blivit utformad, då avsikten med bestämmelsen blott vore att träffa det onödiga lidandet, vilket också uttryckligen blivit sagt. Och det lidande, som kan vara förenat med jakt och fiske, som utövas på ett förnuftigt sätt och som tjänar berättigade ändamål, kunde svårligen sägas vara onödigt.²

Då det, såsom av det föregående framgår, i våra grannländer icke råder enighet om vad som inom detta ämnesområde må betraktas såsom från djurskyddssynpunkt otillbörligt, synes anledning föreligga att för svensk lagstiftnings del iakttaga en viss återhållsamhet på denna punkt. Då det för övrigt ligger i sakens natur att hanteringen över huvud taget av fisk och skaldjur i stor utsträckning är undandragen insyn och följaktligen kontrollen av eventuella bestämmelsers efterlevnad onekligen måste bli slumpartad, synes man här som på vissa andra områden av djurskyddet böra sätta sin lit till ökad upplysnings- och propagandaverksamhet bl. a. från djurskyddsorganisationernas sida.

¹ Den norska texten lyder: Det skal farast vel med dyr, so dei ikkje kjem i fåre for å lida i utrensmål. Jfr Torleiv Bull Njaa: Dyrevernavloven og andre bestemmelser om dyrevern, Oslo 1953, s. 58.

² Jfr. cit. arb. av Torleiv Bull Njaa s. 14.

XXI. Vissa hästtävlingar

I en till utredningsmannen översänd framställning av den 8 juni 1962 har Svenska djurskyddsföreningen hemställt, att i ett kommande betänkande måtte ingå förslag om förbud mot tävlingar i s. k. terrängritt eller bestämmelser som på ett betryggande sätt omöjliggjorde ett upprepande av det djurplågeri, som förekommit bl. a. vid de olympiska terrängritterna i Stockholm 1956 och i Rom 1960 samt vid tävlingarna om Svenska mästerskapet i Skabersjö 1962.

Föreningen ger i sin framställning exempel på olyckor som drabbat hästmaterialet vid skilda tillfällen inom denna tävlingsgren, vilka haft till följd att i tävlingen deltagande hästar dött eller måst nedslaktas eller utan sådan utgång eljest ådragit sig skador. Vidare framhåller föreningen, huru som ofta i denna tävlingsgren ekipage till större eller mindre antal nödgats bryta tävlingen och utgå.

Föreningen anför vidare: Vid de två av de särskilt angivna tävlingarna, som arrangerats på svensk mark, hade ihållande regnväder gjort banorna tunga och ytterligt påfrestande för hästarna. Genom regnet blevo vissa hinder direkt livsfarliga att passera, eftersom den upptrampade anlopptsäckan blev lerig och hal. Hästarna erhöilo intet fast underlag för avtramp utan gledo i hög fart rakt på hindren. I de fall, där hästarna dock försökte hoppa, hamnade de i regel med hindret under buken innan de slogo runt framåt. Icke vid något av dessa tillfällen gjorde tävlingsledningen någon ansats att avbryta tävlingen, trots att ekipagen havererade på löpande band och hästarna skadades. Några åtgärder för att slopa de farliga hindren eller att genom sandning förbättra hästarnas avtrampsmöjligheter gjordes icke heller. Från tävlingsledningens håll har hävdats, att gällande tävlingsregler icke medgivit tävlingens avbrytande eller förändring av hinder under pågående tävling. Man har skyllet de inträffade olyckorna på ogynnsamma yttre omständigheter bl. a. vädret. Dessa förklaringar funne föreningen sakna bärkraft, eftersom olyckor inträffade i tävling efter tävling. Det förhållandet, att banan godkänts av tävlingsledningen och att hästarna undersökts av veterinär före starten, hade icke visat sig kunna inverka på händelseutvecklingen under tävlingen.

Föreningen anser, att ett förbud mot tävlingar av angivet slag icke skulle på något sätt drabba eller hota några samhällsviktiga intressen.

Tävlingsformen, som måhända hade sitt berättigande i gångna tider, då hästen spelade en stor roll inom det svenska försvaret, har enligt föreningens mening i våra dagar ingen nyttig mission att fylla, eftersom vårt försvar nu vore helt motoriserat.

Även i två tidigare framställningar till djurskyddsutredningarna har likartade synpunkter och önskemål framförts.

Sålunda har *Svenska allmänna djurskyddsföreningen* i skrivelse den 27 augusti 1956 med hänvisning till det i det föregående omnämnda olycksfallet vid olympiska spelen 1956 föreslagit stadganden av innebörd, att ridtävlingar oansett tävlingsbestämmelserna skola avbrytas därest de yttre förhållandena kunna medföra lidanden för hästarna samt att hindertävlingar av den svårighetsgrad, som här vore i fråga, skola vara förbjudna.

Ytterligare har *Svenska allmänna djurskyddsföreningen* och *Svenska kvinnors djurskyddsförening* i skrivelse den 20 januari 1957, jämte det föreningarna — i anslutning till vissa remissyttranden i samband med av riksåklagarämbetet föranstaltad utredning angående nyssberörda olycksfall — förordat bestämmelser i djurskyddslagen om medverkan av veterinär sakkunskap med icke blott rådgivande funktion utan även beslutanderätt vid kontrollen av deltagande hästar och av tävlingsbanor och hinder såsom ett steg i rätt riktning d. v. s. mot förebyggande av djurplågeri, ifrågasatt huruvida ryttartävlingar numera över huvud taget hade något berättigande.

Det torde här böra redogöras för vissa på senare år tillkomna förändringar i och tillägg till förutvarande djurskyddslagstiftning.

Till en början må sålunda hänvisas till kungl. kung. den 6 november 1959, nr 486, om offentlig förevisning av djur (i det följande benämnd förevisningskungörelsen). Enligt dess 1 § skall all offentlig förevisning av djur, vare sig den äger rum i zoologisk trädgård, djurpark, cirkus eller varieté, i föreläsnings-, utställnings- eller affärslokal, å tävlingsbana eller annorstädes, stå under särskilt överinseende av veterinärstyrelsen i samverkan med övriga i lagen om djurskydd nämnda tillsynsmyndigheter. Enligt samma § skall vad sålunda stadgats gälla bl. a. sådan övning med djur, som utgör förberedelse till offentlig förevisning. Enligt 2 § skall veterinärstyrelsen i erforderlig utsträckning genom inspektioner låta undersöka, hur djuren handhas. Enligt 3 § skall, utöver vad som följer av 15 § lagen om djurskydd, i fråga om sådant handhavande av djur, som avses i 1 § av förevisningskungörelsen, behörighet att företaga besiktning tillkomma polisman samt skyldighet att tillåta besiktning omfatta lokal eller plats för förevisning, övning m. m. ävensom djurens behandling därvid och vid transport. För att i särskilt fall kunna bedöma, hur djur behandlas vid förevisning, övning o. s. v., äger läns-, distrikts- eller stadsveterinär eller den, som för ändamålet utsetts av veterinärstyrelsen, på-

kalla samt närvara vid demonstration av tillvägagångssättet. 4 § stadgar, att om tillsynsmyndighet vägras upplysning eller insyn eller om veterinärstyrelsen finner att handhavandet av djur, som förevisas eller övas, strider mot gällande bestämmelser till skydd för djur, äger styrelsen förbjuda att djuret förevisas offentligt eller föres från ort till annan eller användes vid övning. Vid tillsynen beträffande djur, som föres från ort till annan och förevisas offentligt, äger jämväl veterinärstyrelsen sådan befogenhet att meddela föreskrifter och förelägga vite, som tillkommer hälsovårdsnämnd enligt 14 § lagen om djurskydd. Veterinärstyrelsen äger förordna att beslut, som styrelsen meddelat med stöd av denna §, omedelbart skall lända till efterrättelse. Den som åsidosätter skyldighet att tillåta besiktning enligt 3 § eller underlåter att tillhandagå med demonstration enligt samma § straffas enligt 10 § med dagsböter. Enligt 11 § ankommer det på polismyndigheten att inställa förevisning, transport eller övning, som förbjudits jämlikt 4 §. Veterinärstyrelsen äger enligt 12 § utfärda närmare anvisningar rörande tillämpningen av förevisningskungörelsen.¹

I det betänkande, som ligger till grund för förevisningskungörelsen (SOU 1957: 38), anfördes, att till förevisning varom här vore fråga utan tvekan torde böra hänföras alla slag av häst- och ryttartävlingar, som äga rum offentligen. Det vore icke endast cirkusarnas djur, som i och för den förevisning, därvid de medverkade, kunde utsättas för stora ansträngningar samt hård dressyr och träning; detsamma gällde t. ex. de hästar, som deltog i hinderlöpningar, travtävlingar och kapplöpningar.

Om hur genom lagstiftningsåtgärder skydd i möjligaste mån kunde beredas djur i nu avsedda hänseenden yttras i motiven följande:

Vad lagstiftningen i förevarande hänseende har att eftersträva — i brist på en i allo klar och preciserad bestämning — synes vara en arbetshypotes i fråga om djurens utrustning med hänsyn till deras mottaglighet för lidande och olust, så avvägd och försedd med sådana säkerhetsmarginaler, att, om den följes, det å ena sidan praktiskt taget ej behöver befaras, att djurskyddsintresset otillbörligen åsidosättes, men att, å andra sidan, det mått av ovisshet rörande djurens sagda utrustning, som är för handen, ej behöver leda till mer eller mindre orimliga och verklighetsfrämmande hänsynstaganden. — Olika metoder äro tänkbara vid en reglering av den tillåtna djurförevisningen. Ett sätt vore att försöka säkerställa en god behandling av förevisningsdjuren genom detaljerade, i författningen upptagna föreskrifter om vad som är att iakttaga i alla de olika hänseenden som äro möjliga att förutse. Man kunde sålunda söka i författningen närmare beskriva och reglera anordningarna för de olika sätten att förvara och transportera djuren, liksom tillvägagångssättet vid dressyr i olika fall av djur o. s. v. Även en ytlig eftertanke torde dock leda till den slutsatsen, att en dylik metod skulle vara förenad med utomordentliga svårigheter. — Utan svårighet inses den fara för alltför stor vidlyftighet som metoden skulle draga med sig utan att likväl något krav på fullständighet kunde uppfyllas. — Framför en dylik ingående detaljreglering är avgjort att föredraga ett system, där den, som bedriver förevisningen, i stort sett har att efter eget omdöme och på eget ansvar fritt tillämpa lagstiftningens allmänna

¹ Några generella sådana anvisningar ha ännu icke utfärdats.

stadganden till skydd för djuren, men där det samtidigt är sörjt för en sakkunnig och effektiv övervakning, som utgör en garanti för att nämnda allmänna stadganden verkligen iakttagas och efterlevas.

Med den reglering, som framgår av de i det föregående citerade författningsrummen och ovan återgivna, belysande motivuttalanden, böra sammanställas bestämmelserna i djurskyddslagens 14 och 15 §§ i den utformning de erhållit genom lagändringen den 14 mars 1958. Såsom i motiven härtill (SOU 1956: 49) anföres, åsyftades att åstadkomma en sådan ändring i den dittillsvarande, i viss mån reserverade hållningen från samhällets sida, att tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad tillerkändes sin tillbörliga plats bland de viktigare samhällsuppgifterna.

I sistnämnda betänkande anföres vidare:

Till väsentlig del är förslaget byggt på den grund, som lades vid tillkomsten av djurskyddslagen. Hälsovårdsnämnderna äro bibehållna såsom de organ, vilka i de särskilda orterna skola bära det närmaste ansvaret för tillsynen över djurens vård och behandling. Den utbyggnad av tillsynsapparaten, som förslaget innebär, är avsedd att ställa denna lokala tillsynsverksamhet under central ledning och övervakning av statsmyndigheter, utrustade med den auktoritet och sakkunskap samt de maktmedel och resurser i övrigt, som äro nödvändiga för att framgångsrikt fylla en dylik uppgift. Det har icke ansetts vare sig lämpligt eller behövt att för ändamålet tillskapa nya organ, utan det har förutsatts att för denna övervakning på högre nivå skola kunna anlitas vissa redan existerande myndigheter i överordnad ställning, nämligen veterinärstyrelsen för hela riket och länsstyrelserna för de särskilda länen. Hela organisationen komme då — och detta torde falla sig naturligt — att till sina grundlinjer påminna om den ordning som gäller beträffande hälsovården i riket.

I detta sammanhang bör också erinras om vad i motiven till förevisningskungörelsen (SOU 1957: 38) anföres om att de modifikationer, som upptagits i förslaget till denna kungörelse, gå ut på att för de vanliga tillsynsmyndigheterna möjliggöra en kraftfull och effektiv kontroll trots de särskilda förhållanden, som på ifrågavarande område står i vägen för detta önskemål.

Utredningsmannen

Det är förklarligt, att inträffade olyckor inom den gren av hästsporten, varom här närmast är fråga, d. v. s. terrängritten, i hög grad upprört den allmänna opinionen. Det torde också kunna antagas, att åtminstone i vissa fall olyckshändelsen varit förorsakad av bristande omsorg vid banläggandet. Det spörsmålet anmäler sig då, om de gällande författningsbestämmelserna till djurens skydd äro de för ändamålet tjänligaste eller om det erfordras nya eller ändrade bestämmelser.

Svenska djurskyddsföreningen påyrkar ett så radikalt medel som att förbjuda tävlingsgrenen terrängritt. Jämväl i de övriga, här refererade framställningarna aktualiseras samma krav. Innan utredningsmannen in-

går på att i övrigt diskutera möjligheterna för ett bättre sakernas förhållande, bör denna ståndpunkt närmare skärskådas.

Det synes härvidlag utredningsmannen att man icke utan mycket starka skäl bör inskrida med ett absolut förbud mot en tävlingsgren, som ofta förekommer även i internationella idrottssammanhang. Svenska djurskyddsföreningen synes i sin framställning medge, att tävlingsgrenen i varje fall i begynnelsen haft sitt berättigande i önskemålet att vidmakthålla en uthållig och hård häststam. Men med detta önskemål har otvivelaktigt även förknippats det att ha till förfogande väl kvalificerade beridna förband. Och oberoende av en försvarets fortskridande mekanisering lär under alla omständigheter befälskadrernas kunnighet i ridning i avancerade former verksamt bidra till vidmakthållandet av en av yrket påkallad hög fysisk kondition. Till detta bidrar uppenbarligen tävlingsväsendet. Det skulle också av sådan anledning vara till skada, om svensk militär personal skulle vara avskuren från den internationella hippologiska konkurrensen, något som skulle bli en given följd om svenska deltagare måste utebli på grund av felande möjligheter till förkovran inom landet i denna speciella art av ridkonst. En annan påföljd skulle uppenbarligen bli, att internationella tävlingar, däri terrängritt inginge, icke gärna skulle kunna anordnas i Sverige.

Utredningsmannen är därför av den uppfattningen, att ett förbud mot terrängritt icke bör stadgas. Ej heller beträffande andra tävlingar, däri hästar deltaga, vare sig med ryttare eller körsven, lär ett förbud böra införas.

Återstår då att diskutera möjligheterna att i görligaste mån förebygga sådana mycket beklagliga olycksfall i samband med hästtävlingar, som inträffat i vårt land.

Vid ett betraktande av gällande bestämmelser på området faller först i ögonen, att förevisningskungörelsen till sin vida övervägande del är avfattad med sikte på cirkus- och liknande föreställningar. Emellertid har lagstiftaren — såsom ock motiven klart angiva — velat inrymma hästtävlingar under de i kungörelsen givna varjehanda skyddsbestämmelserna, i den mån givetvis som dessa kunna bli här tillämpliga. Man har också att fasthålla vid, att hästtävlingar ansetts vara en art av offentlig förevisning.

Utgående härifrån måste man således konstatera, att hästtävlingar liksom också övningar, som utgöra förberedelser till hästtävlingar, stå under särskilt överinseende av veterinärstyrelsen samt att veterinärstyrelsen och övriga i förevisningskungörelsen avsedda myndigheter och befattningshavare jämväl därvid ha de befogenheter, som i denna författning tillagts dem. Tydligt är också, att en särskild inspektion kan föranstaltas, som går ut på att besiktiga banor och hinderanordningar vid hästtävlingar. Självfallet skall ett sådant förbud, som avses i 4 § förevisningskun-

görelsen, kunna meddelas även i avseende å hästtävlingar. Men medan ett av den centrala tillsynsmyndigheten, veterinärstyrelsen, meddelat förbud, som syftar till ett förhindrande av att konstaterade missförhållanden upprepas, är fullt effektivt i fråga om cirkus- och liknande förevisningar, som upprepas dag för dag i en för djuren välbekant miljö och med ett i detalj instuderat händelseförlopp, måste detsamma vara föga ändamålsenligt i tävlingssammanhang, där, på grund av tävlingsinslaget eller tävlingsbanornas varierande beskaffenhet endast ett omedelbart ingripande kan tillgodose djurskyddsintresset. Det synes därför angeläget att — även om det icke må betvivlas att hästsportens företrädare i vårt land besjålas av en önskan att så anordna tävlingar att icke hästmaterialet därvid behandlas på ett ur djurskyddssynpunkt ovärdigt sätt — skapa möjlighet för att en hästtävling skall kunna med omedelbar verkan helt eller delvis inställas eller avbrytas. Givetvis bör en befogenhet härutinnan icke anförtros annan än den, som kan förväntas äga den sakkunskap som erfordras för ett riktigt bedömande av omständigheterna i det särskilda fallet. Bland dem, som enligt 3 § förevisningskungörelsen jämförd med 15 § djurskyddslagen äga företaga besiktning i samband med offentliga förevisningar av djur, synas läns-, distrikts- och stadsveterinärerna vara de mest lämpade för detta ändamål. Befogenheten torde emellertid av praktiska skäl även böra anförtros varje veterinär, som av vederbörande tävlingsledning anmodats att närvara vid tävlingsbana. I detta sammanhang må nämnas att enligt Svenska ridsportens centralförbunds reglemente skall vid tävlingar i hoppning och terrängritt, som anordnas av till förbundet anslutna organisationer, alltid närvara en veterinär. Jämlikt Svenska galoppSPORTENS centralförbunds och Svenska travSPORTENS centralförbunds reglementen ingår likaså veterinär bland funktionärerna vid galopplöpningar och travtävlingar, som anordnas av därtill anslutna organisationer.

I enlighet med det sagda föreslås att såsom en ny §, benämnd 4 a §, i förevisningskungörelsen införes en bestämmelse, att om läns-, distrikts- eller stadsveterinär eller veterinär, som av tävlingsledningen anmodats att närvara vid tävlingsbana, finner att djur där utsättes för eller med hänsyn till omständigheterna befaras kunna bliva utsatt för djurplågeri, äger denne att med omedelbar verkan helt eller delvis inställa eller avbryta tävlingen. Bestämmelsen har erhållit en sådan utformning, att den kommer att omfatta icke blott alla hästtävlingar utan får en motsvarande tillämpning även i avseende å andra tävlingar, i vilka djur kunna tänkas deltaga, t. ex. hundkapplöpningar.

Det är utredningsmannens övertygelse att den föreslagna bestämmelsen skall verksamt bidra till att minska faran för olyckor av omhandlad art. Klart är emellertid, att under alla omständigheter vid tävlingsbanors anläggande och hindrens anordnande den mest skrupulösa omsorg måste iakttagas till undvikande av olycksfall.

XXII. Vissa spörsmål rörande försäkring av djur

I 1938 års *betänkande* med förslag rörande djurskyddslagstiftning (SOU 1938: 36) föreslogos vissa bestämmelser rörande tvångsavlivande av sjukt eller skadat djur. Dessa bestämmelser kunde medföra, att ett försäkrat djur bleve avlivat utan att försäkringsgivaren dessförinnan underrättades. Därest försäkringsgivaren hade förbehållit sig rätt att i viss ordning avgöra, huruvida försäkringsfall inträffat eller icke, vid risk att ersättning eljest icke utbetalades, skulle åberopandet av ett sådant förbehåll från försäkringsgivarens sida kunna medföra, att djurägare, som icke iakttagit förbehållet, åsamkades förluster, som han rimligen icke borde behöva bära. För att förebygga att sådant inträffade föreslogs i *betänkandet*, att i lagen den 8 april 1927, nr 77, om försäkringsavtal skulle införas en tilläggsbestämmelse, varigenom i ett dylikt fall förbehållet skulle vara utan verkan.

I prop. 1944: 43 uttalade departementschefen, att något sådant tillägg icke torde vara behövt. Hade försäkringshavaren gjort sig skyldig till djurplågeri och därigenom föranlett, att det försäkrade djuret måste dödas, vore det givetvis berättigat, att försäkringsgivaren finge åberopa hans förfarande till befrielse från skyldighet att utgiva ersättning. Därest försäkringshavaren vore fri från vållande, borde försäkringsgivaren däremot icke kunna bli fri från den ansvarighet, som eljest skolat åvila honom, på den grund att djuret dödats i den ordning som stadgades i djurskyddslagen. Skulle i försäkringsavtalet ha intagits förbehåll, som strede häremot, torde det jämlikt 34 § i lagen om försäkringsavtal ej kunna åberopas mot försäkringshavaren, enär det ledde till uppenbar obillighet. Detsamma syntes gälla, om försummelse, som försäkringshavaren låtit komma sig till last, vore ringa. Även 51 § nämnda lag syntes kunna föranleda att försäkringsvillkor som här avsåges förklarades ogiltigt. Att vid sidan härav meddela ytterligare föreskrifter i samma syfte syntes icke vara behövt.

Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har i skrivelse till Konungen den 15 november 1947 anført, att förbundet alltjämt vore av den meningen, att lagbestämmelser borde utfärdas i syfte att förhindra, att sjuka och skadade djur i samband med försäkring utsattes för ett fortsatt lidande genom det dröjsmål med avlivandet, som en hänvändelse till försäkringsgivaren kunde medföra. Husdjursförsäkringsföretagens förening hade genom en bestämmelse i sina normalförsäkringsvillkor för husdjursförsäkring riktat

uppmärksamheten på vikten av att ett djur ej utsattes för förlängda plågor genom dröjsmål med avlivandet. Ledande djurförsäkringsföretag hävdade också principen, att man icke borde förlänga lidandet för ett sjukt eller skadat djur genom att utan välgrundade skäl uppskjuta djurets avlivande. Då dessa synpunkter emellertid icke torde omfattas av alla svenska försäkringsföretag, syntes det nödvändigt att genom lagändring denna princip bleve tillgodosedd.

Veterinärstyrelsen har i utlåtande den 23 september 1949 yttrat, att icke alla på förevarande område verksamma försäkringsföretag tillämpade de av Husdjursförsäkringsföretagens förening utarbetade normalförsäkringsvillkoren. Emellertid vore så fallet med det på husdjursförsäkringsområdet dominerande bolaget, Skandinaviska kreatursförsäkringsbolaget. Detta bolag hade under en lång följd av år årligen upptagit i sig flera av de tidigare i bygderna verksamma rent lokala försäkringsföretagen. Anledning saknades att antaga, att denna konsolidering av husdjursförsäkringen skulle upphöra. Det torde kunna antagas, att övriga försäkringsföretag skulle för att kunna hävda sig i konkurrensen med det nyssangivna bolaget tvingas att tillämpa samma villkor som detta. För den skull funne sig veterinärstyrelsen icke övertygad om behovet av särskild lagstiftning på området.

Utredningsmannen

Vad i propositionen till djurskyddslagen uttalades till motivering för att något tillägg till försäkringsavtalslagen icke borde göras av beskaffenhet som i 1938 års betänkande föreslogs äger givetvis sin riktighet. Å andra sidan skulle kunna förmodas, att en sådan tilläggsbestämmelse, genom att i förväg undanröja en till äventyrs rådande ovisshet om följderna i försäkringshänseende av ett avlivande av ett sjukt eller skadat djur, skulle kunna medverka till att icke på grund av försäkringsvillkoren ett sådant djurs lidande förlängdes.

Enligt 15 § i gällande, av Husdjursförsäkringsföretagens förening utarbetade normalförslag till försäkringsvillkor för husdjursförsäkring (1961) skall vid långsamt förloppande sjukdom, då veterinär förklarar nedslaktning nödvändig, försäkringsgivarens medgivande inhämtas, innan djuret dödas. Från denna regel undantagas emellertid de fall, där av veterinärintyg framgår, att djurplågeri skulle följa av ett uppskov. I sistnämnda fall bör djuret omedelbart slaktas. Det åligger därvid försäkringstagaren att föranstalta om obduktion och insändande av obduktionsintyg. Det har upplysts, att samtliga s. k. riksbolag i husdjursförsäkring tillhöra omförmälda förening och därigenom äro skyldiga att följa normalförslaget. Intet har framkommit som tyder på att övriga, mindre kreatursförsäkringsbolag skulle tillämpa en i förevarande hänseende avvikande regel. Med hänsyn härtill synes anledning saknas att införa en supplerande bestämmelse i lagen om försäkringsavtal.

XXIII. Åtgärder för räddande av djur vid eldsvåda

I skrivelse till Konungen den 15 november 1947 har *Sveriges djurskydds-föreningars riksförbund*, utom annat, hemställt om a) utfärdande av föreskrifter rörande minsta bredd på och lämpligt antal av de ut i det fria ledande dörrarna i ett kreatursstall, b) påbud i lag att i varje ladugård eller annat kreatursstall skall finnas en städse funktionsduglig kolsyrespruta och c) stadgande om skyldighet att minst en gång om året företaga brandövning för vinnande av vana att hastigt kunna föra ut djuren ur byggnaden.

Veterinärstyrelsen har i sitt remissutlåtande den 23 september 1949 yttrat, att styrelsen funne de under b) och c) återgivna, av riksförbundet påyrkade förbättringarna i brandberedskapen för ladugårdarna ha erhållit ett tillfyllestgörande författningsmässigt uttryck genom stadgandet i 11 § brandlagen den 15 juli 1944, nr 521,¹ att ägare av byggnad, upplag eller annan anläggning är skyldig att anskaffa och underhålla erforderliga brand- och livräddningsredskap och att även i övrigt vidtaga nödiga åtgärder till förebyggande och bekämpande av brand i den mån de ej medföra oskäligen kostnad. Styrelsen kunde för sin del icke finna det påkallat eller lämpligt att mer i detalj reglera djurägarens skyldigheter. Vad anginge yrkandet under a) förmenade veterinärstyrelsen, att rationaliseringen inom jordbrukets område i syfte att åstadkomma mer bärkraftiga brukningsdelar även borde få till följd en ökad verksamhet för nybyggnad eller upprustning av ekonomibygnader. Det syntes veterinärstyrelsen som skulle det av riksförbundet framställda önskemålet om förbättrade utrymningsmöjligheter vid eldsvåda i djurstall kunna lättast vinnas, därest riksförbundet sökte kontakt med rationaliseringsorganen och där sökte vinna gehör för sina synpunkter. Då det måste ligga i jordbrukets intresse, att de ekonomiska förlusterna vid en eldsvåda icke ökades med förlusten av djurbesättningen, borde det på djurskyddsskäl grundade kravet i förevarande avseende ha utsikt att vinna förståelse hos de planläggande organen. Någon lagstiftningsåtgärd syntes vid sådant förhållande icke erforderlig.

¹ Brandlagen den 30 mars 1962, nr 90, som trädde i kraft den 1 januari 1963, innehåller i 8 § ett stadgande av motsvarande innehåll.

Utredningsmannen

Syftet med riksförbundets under detta avsnitt sammanförda yrkanden är otvivelaktigt i och för sig behjärtansvärt. I den mån emellertid eldsvåderisiker för lantbrukare täckas försäkringsvägen, kan det med skäl antagas, att försäkringsgivaren både i sitt eget och försäkringstagarens intresse genom lämpligt avfattade försäkringsvillkor söker minska riskerna för eldsvådor och därav följande skador å kreatursställen med levande och döda inventarier. Dessa i riskeliminierande syfte uppställda villkor komma då att indirekt tillgodose även djurskyddssynpunkterna och detta sannolikt på ett mycket verksamt sätt, eftersom vetskapen om att försäkringsavtalets giltighet är beroende av villkorens uppfyllande från försäkringstagarens sida skall utgöra en mäktig drivkraft till deras efterlevnad. Några föreskrifter därutöver synas ej påkallade. Vad sålunda anförts är visserligen icke tillämpligt på de fall, då något försäkringsskydd icke föreligger. Lämpligheten av detaljföreskrifter av den av riksförbundet föreslagna innebörden kan ändock betvivlas. En positiv inställning lär däremot kunna ernås, därest djurägarna genom upplysning och propaganda under djurskyddsorganisationernas medverkan bibringas insikt om erforderligheten i det enskilda fallet av anordningar av beskrivet slag.

Utredningsmannen vill därför, med anslutning till veterinärstyrelsens ståndpunkt, som sin mening uttala, att föreskrifter i angivna hänseenden icke böra givas.

Sammanfattning

I betänkandet ha behandlats, förutom återstående i direktiven för utredningen angivna djurskyddsfrågor, vissa djurskyddsspörsmål, som under senare år väckts i motioner till riksdagen eller påkallat utredningens uppmärksamhet bl. a. genom till utredningen inkomna framställningar.

I. *Slakt av ren.* I betänkandet erinras om att av förarbetena till lagen den 4 juni 1937 angående slakt av husdjur framgår, att det vid slakt av övriga husdjur föreskrivna bedövningstväanget ansetts böra i princip gälla även vid renslakt. Att slaktlagens tillämpning på sådan slakt gjordes beroende på särskilt förordnande av Kungl. Maj:t hade, enligt vad som framgår av propositionen till slaktlagen, sin grund i då rådande ovisshet om vilka bedövningsmetoder, som vore för renslakt mest ändamålsenliga. En övergångstid borde enligt propositionen användas till demonstration av lämpliga bedövningsmetoder och utrönande av ändamålsenliga apparater.

1946 års köttbesiktningskommitté delade den i propositionen till slaktlagen uttalade meningen, att bedövningstväanget borde gälla även vid renslakt och detta även i fråga om lapparnas husbehovsslakt. Nackstick borde enligt kommitténs uppfattning ej godkännas som bedövning vid renslakt. Kommittén förordade, att lämpliga bedövningsapparater skulle kostnadsfritt utdelas till ordningsmännen i lappbyarna samt för nedsatt pris försäljas till mindre bemedlade renägande husbönder.

Veterinärstyrelsen upprepade i remissyttrande över köttbesiktningskommitténs betänkande 1947 sin för kommittén tidigare uttalade uppfattning, dels att nacksticket ej borde godkännas vid renslakt, dels att den enda godtagbara bedövningsmetoden vore skjutning. Beträffande lapparnas husbehovsslakt eller hems slakt syntes emellertid svårt att med omedelbar verkan förbjuda nacksticket. En övergångstid av fem år borde därför användas för upplysning, propaganda och renägarnas förseende med skjutvapen.

Renkonsulenten Magnus Nordkvist och laboratorn Bengt Andersson ha 1960 verkställt vissa undersökningar rörande bedövningseffekten vid olika renslaktmetoder. Deras redovisning av gjorda rön undanröjer enligt utredningsmannens uppfattning tidigare rådande tvivel beträffande den verkan som åstadkommes av ett rätt utförd nackstick. Både Nordkvist och Andersson ha nämligen vid undersökningarna funnit, att såväl den böjda kniven

av norsk modell som den raka ej nedslipade morakniven vid ett välriktat nackstick åstadkommer omedelbar medvetlöshet eller död. Enligt Nordkvists uppfattning är emellertid förekomsten av felstick en så allvarlig företeelse, att nacksticksmetodens tillrädlighet på grund därav bör ifrågasättas. Emedan den raka kniven medför större risker för felstick än den böjda kniven, bör den enligt Nordkvists mening ej accepteras som ett lämpligt bedövningsinstrument. Nackstick med höjd kniv finner han dock böra, oberoende av den risk för felstick, som föreligger även med detta redskap, för framtiden godkännas som bedövningsmetod vid nödslakt och husbehovsslakt av enstaka renar. Vid all annan renslakt skall bedövning däremot ske med godkänd slaktpistol.

Utredningsmannen har funnit det uppenbart, att, i den mån renslakten försiggår vid offentliga slakthus eller kontrollslakterier, denna slakt bör äga rum på samma sätt som varje annan husdjurslakt. Detta innebär, att bedövningstvånget i sådana fall skall gälla jämväl renslakt. Utredningsmannen har uttalat, att det torde kunna hållas för visst, att slakten här utföres med användande av ur djurskyddssynpunkt anmärkningsfria metoder.

Beträffande renslakt, som eljest sker i större skala, har i betänkandet uttalats, att en annan inställning måhända kunde vara befogad. Det kunde nämligen invändas, att här till övervägande del är fråga om slakt ute i markerna och att det därför kunde medföra svårigheter att efterleva en föreskrift att endast vissa typer av bedövningsredskap finge användas. Den tilltagande motorismen leder emellertid enligt utredningsmannen fram till en förmodan, att vad som stundom invänts mot ett anbefallande i lag av vissa typer av bedövningsredskap, nämligen att deras tyngd skulle göra det besvärligt att medföra dem till slaktplatserna, kan avvisas såsom numera ohållbart. Någon svårighet att under de antydda förhållandena efterleva en föreskrift, att endast vissa typer av bedövningsredskap må användas vid renslakt, kan ej gärna möta. Ej heller kan kostnaden för sådana redskap få tillmätas någon betydelse.

Beträffande frågan, vilket redskap som är det för ändamålet lämpligaste, har i betänkandet uttalats, att det visserligen av vad från experthåll anförts synes framgå, att nackstick med kniv av viss utformning kan åstadkomma lika effektiv bedövning som användandet av slaktpistol. Emellertid synes den mänskliga faktorn härvidlag vara av en väsentlig betydelse. För att renen i samband med nackstickets utförande ej skall förorsakas svåra lidanden erfordras nämligen icke endast en betydande förtrogenhet med knivens rätta handhavande och ingreppets utförande, utan även att de som utföra sticket och erforderliga medhjälpare i sina personer uppfylla vissa krav, som garantera en ur djurskyddssynpunkt tillfredsställande behandling.

Med denna utgångspunkt har utredningsmannen funnit anledning att taga slaktpistolsmetoden i närmare betraktande. Av den utredning som företagits framgår, att ansättningen av slaktpistolen mot djurets huvud icke in-

nebär tillnärmelsevis samma svårigheter som utförandet av nackstick. Skillnaden är så iögonenfallande, att någon tvekan icke behöver råda, att användande av slaktpistol bör vid här ifrågavarande slakttillfällen anbefallas.

När det sedan gäller valet mellan olika pistoltyper, synes bultpistolen väl äga företräde framför andra typer. Då emellertid nu förekommande typ av bultpistol har en vikt, som vida överstiger den ävenledes här i bruk varande kulpistolens, har utredningsmannen förordat, att även sistnämnda pistoltyp godtages såsom bedövningsredskap vid renslakt.

Vad nu anförts gäller slakt i större skala och på lokaler. där enligt utredningsmannens mening svårigheter för framskaffande av slaktpistoler icke föreligga. Beträffande husbehovsslakt kunna framförda invändningar om de besvär och olägenheter bl. a. i kostnadshänseende, som förmenas vara förenade med ett obligatoriskt användande av slaktpistol, måhända vara av större betydelse. Utredningsmannen finner emellertid, att de skäl, som i det föregående anförts mot att nackstick skulle godtagas vid storslakter, böra tillmätas samma avgörande betydelse, när det gäller husbehovsslakt.

Under hänvisning till det här anförda finner utredningsmannen tiden nu vara inne för ett förordnande, varigenom slaktlagen göres tillämplig även på slakt av ren. I samband därmed bör enligt utredningsmannen i slaktlagen intagas en uttrycklig bestämmelse om bedövningsmetoden vid renslakt som äger rum utanför de offentliga slakthusen och kontrollslakterierna, enligt vilken må användas allenast slaktpistol, vars konstruktion blivit av veterinärstyrelsen för ändamålet godkänd. Veterinärstyrelsen har att meddela anvisningar om tillvägagångssättet vid bedövning med sådan pistol.

I betraktande av den ingående diskussion, som under en lång följd av år förts angående utsträckande av slaktlagens bedövningstväng till att gälla jämväl vid renslakt, torde någon anpassningsperiod utöver vad sålunda i realiteten redan förekommit icke vara påkallad för ett accepterande från renägarehåll av de nya föreskrifterna. Därest någon tid erfordras för framskaffande av slaktpistoler m. m., kan detta utan svårighet tillgodoses genom att en lämpligt avvägd tidrymd får förflyta mellan författningsbestämmelsernas utfärdande och deras ikraftträdande.

Vad angår nödslakt kunna enligt utredningsmannens åsikt lika litet för renar som för andra djur ger några bestämmelser om tillvägagångssättet på grund av de högst varierande situationer, som kunna tänkas uppkomma.

II. Kastrering av ren. Enligt 9 § djurskyddslagen må kastrering av häst utföras endast av veterinär. Detsamma gäller i fråga om annat djur, som uppnått fyra månaders ålder. Enligt kungl. kung. den 21 juni 1946 gäller dock för närvarande, att kastrering av ren får utföras av annan än veterinär, även om djuret uppnått fyra månaders ålder.

I betänkandet hänvisas till ett av förutnämnde Nordkvist år 1962 avgivet utlåtande, grundat på vissa av honom efter hänvändelse från djurskyddsut-

redningen företagna undersökningar rörande kastrering av ren. Nordkvist har i sitt utlåtande redogjort för tillvägagångssättet vid de i Sverige praktiserade metoderna för kastrering av ren, nämligen kastrering medelst bitning, kastrering medelst kniv och kastrering medelst tång. Vid ett bedömande av kastreringsmetoderna ur humanitär synpunkt har Nordkvist funnit bitningsmetoden böra utdömas såsom innebärande ett både häftigt och långvarigt lidande för djuret. Även rent operativa ingrepp med därav följande risker för infektioner och förblödningar måste enligt Nordkvist bedömas som mindre lämpliga, med hänsyn till att förhållandena äro sådana, att kastreringen även i fortsättningen bör få utföras av lekmän (renskötarna). Då därtill kommer, att i synnerhet den metod, som går ut på att operativt skilja testikel och bitestikel åt, torde vara mycket smärtsam, synas enligt Nordkvist fullgoda skäl föreligga för att bedöma alla former av kastrering med kniv såsom ur djurskyddssynpunkt förkastliga. Oblodig kastrering med tång synes honom humanitärt sett vara de övriga metoderna vida överlägsen. Den är, rätt inlärd, lika effektiv och lätt att utföra.

Utredningsmannen har i betänkandet uttalat, att kastrering av tamrenar är en för rationell renskötsel nödvändig företeelse. Ett bibehållande av undantagsbestämmelsen, att kastrering av ren får utföras av annan än veterinär, även om djuret uppnått fyra månaders ålder, synes ofrånkomligt. Övervägandena böra inriktas på att finna en eller flera metoder, som äro ägnade att medföra minsta smärta och obehag för djuret. Ett bibehållande av rätten för vederbörande renägare att själv bestämma kastreringsmetod är ej försvarligt. Kastrering medelst bitning och kastrering medelst kniv böra icke vara tillåtna metoder. Kastrering medelst tång synes vara de övriga metoderna betydligt överlägsen och bör kunna ur djurskyddssynpunkt godtagas. Det bör emellertid ankomma på veterinärstyrelsen att med uppmärksamhet följa utvecklingen och föreskriva vilka tänger, som må komma till användning. Veterinärstyrelsen bör också meddela närmare anvisningar om tillvägagångssättet vid kastrering medelst de av veterinärstyrelsen sålunda godkända tängerna. I enlighet med det sagda föreslår utredningsmannen ett tillägg till kungl. kung. den 21 juni 1946 av innebörd att kastrering av ren som uppnått fyra månaders ålder, må, där den utföres av annan än veterinär, ske allenast med användande av tång, vars konstruktion blivit av veterinärstyrelsen för ändamålet godkänd. Veterinärstyrelsen skall ha att meddela anvisningar om tillvägagångssättet vid sådan kastrering.

III. *Bedövningsmetoder vid slakt av andra djur än renar.* Framställningarna i ämnet gå ut på bl. a. förbud mot användande av gas som bedövningsmedel vid slakt. Såsom veterinärstyrelsen i ett utlåtande påpekat, har genom framställningen aktualiserats frågan om s. k. ritualsakt. Av tillgängliga handlingar framgår, att de mosaiska församlingarna numera helt övergått till användande av elektrisk chockverkan som bedövning före själva skäktsnit-

tet. Utredningsmannen har funnit, att vid sådant förhållande någon lagstiftning på området ej är av behovet påkallad. I övrigt ha yrkats bestämmelser rörande bedövning före avlivandet av sådana djur, som icke beröras av slaktlagen, och rörande ändamålsenliga metoder för avlivningens utförande. Utredningsmannen har i denna del anslutit sig till ett yttrande av veterinärstyrelsen, att en lagstiftning på detta område, som är så vidsträckt och undandraget offentligheten, skulle bli en lag på papperet och att den säkraste vägen till en humanisering av avlivningsmetoderna för de smärre djuren vore upplysnings- och propagandaverksamhet.

IV. Tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad. Frågan om tillsynen å djurskyddslagens efterlevnad har av djurskyddsutredningen behandlats i dess första, av dåvarande utredningsmannen den 1 december 1956 överlämnade betänkande (SOU 1956: 49). De därstädes intagna förslagen föranledde vissa från och med den 1 januari 1959 gällande ändringar av framför allt 14 och 15 §§ djurskyddslagen. Den nuvarande utredningsmannen har dock, med hänsyn till att frågan om tillsynen av djurskyddslagens efterlevnad aktualiserats, bl. a. genom interpellation år 1962 i riksdagens andra kammare (prot. nr 21 s. 72 och nr 23 s. 190), funnit densamma böra upptagas till förnyad behandling. Utredningsmannen har funnit, att på det lokala planet vissa svårigheter yppat sig att nå en tillfredsställande effektivitet. Efter att i betänkandet ha övervägt vissa förslag till ändrade bestämmelser har utredningsmannen stannat för att förorda en bestämmelse, enligt vilken polisman i orten skall vara utan särskilt förordnande behörig att verkställa besiktning som i 15 § djurskyddslagen avses. Utredningsmannen har därvid, med hänvisning till att enligt 3 § kungl. kung. den 6 november 1959 om offentlig förevisning av djur behörighet att företaga besiktning, som där avses, skall tillkomma polisman, uttalat, att det även inom området för den i djurskyddslagen avsedda allmänna djurskyddstillsynen skulle lända till en ökad effektivitet, om polisman bleve tillagd behörighet att verkställa besiktning.

V. Djurskyddsinspektörs ställning. I detta avsnitt har utredningsmannen funnit sig böra till förnyat övervägande upptaga ett redan av den föregående utredningsmannen (se SOU 1956: 49) behandlat spörsmål, nämligen det från djurskyddsorganisationernas sida framförda önskemålet om meddelande av polisens skydd och befogenhet åt djurskyddsföreningarnas inspektörer. Utredningsmannen, som därvid funnit att gällande polisförfattningar icke inrymma möjlighet att åt djurskyddsinspektörerna för deras övervakningsverksamhet giva polisens skydd och befogenhet, har som sin mening uttalat, att det icke heller föreläge anledning att genom nya eller ändrade föreskrifter bereda sådan möjlighet.

VI. *Handel med hästar.* Frågeställningen begränsas till handel med hästar, som av ålder eller annan orsak äro otjänstbara. Ett förbud mot försäljning av otjänstbara hästar till annat än slakt har utredningsmannen icke ansett sig kunna förorda med hänsyn till de betydande tillämpningssvårigheter, som äro förbundna med ett sådant förbud. Utredningsmannen har också avvisat en åldersangivning vare sig genom inbränning i hästens hud eller genom ett hästen åtföljande åldersintyg såsom ett medel att förhindra sådan handel. Utredningsmannen har uttalat den åsikten, att åldersangivning är till största delen ett merkantilt intresse. Ur djurskyddssynpunkt är däremot önskemålet, att köparen skall kunna få kännedom om hästens ålder, av sekundärt intresse. Det ur djurskyddssynpunkt primära intresset är, att en av en eller annan anledning otjänstbar häst icke åsamkas lidande genom att hållas till arbete. En kontroll härav kan enligt utredningsmannens mening icke förverkligas annat än genom en effektiv tillsyn enligt djurskyddslagens bestämmelser.

VII. *Export av hästar.* Här upptages till behandling frågan om möjligheten att förhindra export av hästar, som rätteligen borde slaktas på grund av otjänstbarhet. Då någon kontroll icke kan etableras över att en otjänstbar häst, som exporterats, icke i fortsättningen användes i arbete, föreslås en ändring i veterinära utförelselagarna, varigenom gränsveterinär skall kunna förhindra export av häst, som han med hänsyn till dess ålder eller övriga förhållanden finner böra slaktas.

VIII. *Export av vissa andra djur.* Här avses export av till den svenska faunan hörande vilda djur. Beträffande export till utländska djurparker finner utredningsmannen, att då svenska djurparker få förevisa utländska vilda djur, kunna lämpligen icke heller utländska djurparker förhindras att i sin djurbesättning upptaga djur tillhörande den svenska faunan. Beträffande utländska djurhandlare kunde enligt utredningsmannen visst fog väl finnas för en restriktivare inställning. Med hänsyn emellertid till att svenska djurhandlare få saluföra utländska djur och till att kontrollen av den utländska köparens och hans avnämares kvalifikationer är svår genomförbar avböjes även här restriktioner.

IX. *Import av vissa djur.* Importförbud har yrkats beträffande sköldpaddor, men även begränsning av all lyx- eller nöjesbetonad djurimport har påkallats. Utredningsmannen har uttalat, att sköldpaddsimporten, som till övervägande delen antagits gå genom de zoologiska affärerna, oftast torde för de slutliga ägarna ha förestavats av kuriositetsintresse. Den vanvård av sköldpaddorna som förekommit, torde emellertid merendels ha varit omedveten och beroende på bristande kännedom om djurens levnadsvanor. Utredningsmannen vill icke förorda vare sig införsel förbud eller licens-

förfarande. En bättre lösning av detta djurskyddsproblem har syns vara, om de zoologiska affärerna finge mottaga och till köparna utlämna — genom djurskyddsorganisationernas försorg färdigställda — anvisningar om vad som är att beakta för vidmakthållande av djuren i god kondition. Även i fråga om andra importerade, tills den svenska faunan icke hörande djur förordas samma lösning.

X. *Yrkesmässig hunduppfödning m. m.* Såväl av veterinärstyrelsen som av Svenska Kennelklubben och ett flertal djurskyddsorganisationer ha framställts erinringar mot de förhållanden, som för närvarande äro rådande med avseende å den yrkesmässiga uppfödningen av och handeln med hundar. Utredningsmannen har funnit, att ett behörigt hänsynstagande icke blott till djurskyddsintresset utan också till de kynologiska sammanslutningarnas strävan efter en god hundstam bör föranleda, att yrkesmässig hunduppfödning och handel med hundar icke bör få drivas utan att företagaren är i besittning av såväl kynologiska insikter av betydande mått som vissa personliga och materiella kvalifikationer. Det sagda har föranlett utredningsmannen att föreslå bestämmelser om att yrkesmässig uppfödning eller försäljning av hundar icke skall få drivas med mindre polismyndigheten i orten efter hälsovårdsnämndens hörande lämnat tillstånd därtill. Med hänsyn till den allt vanligare förekomsten av s. k. hundpensionat har utredningsmannen ansett att ett likartat tillståndsförfarande bör krävas för yrkesmässigt mottagande av hundar till förvaring och utfodring.

XI. *Inskränkningar i fråga om rätten att innehava katter och hundar.* Från vissa djurskyddsorganisationers sida har påyrkats skatt på innehav av katt i tätorter, alternativt licens för innehav av katt i sådana orter. Det har förmenats, att katterna då skulle få bättre tillsyn och omvårdnad. Det har också påyrkats, att hund skulle få innehavas allenast efter licens. Härigenom skulle ägarens personliga kvalifikationer garanteras och hundbeståndet i tätorter minskas. Utredningsmannen har avböjt bestämmelser i angiven riktning. Skattskyldighet för katt i tätort skulle öka de övergivna »sommarkatternas» antal. Mot skatt för katter på landsbygden talade å andra sidan, att katten där ofta är ett nyttodjur. Utredningsmannen har betvivlat, att licenstvång för innehav av hund eller katt skulle ha någon större effekt i djurskyddshänseende. I detta sammanhang har erinrats om vad i djurskyddsutredningens näst föregående betänkande (SOU 1961: 45) föreslagits dels om kontrollen över anskaffandet av djur för vetenskapligt ändamål, dels om förbud i vissa fall att syssla med djur.

XII. *Handelsstallar.* I direktiven för utredningen erinras om att handeln med djur har visat sig lätt kunna bli förbunden med missförhållanden

ur djurskyddssynpunkt. Som exempel på sådana olägenheter som förekommit i djurhandeln har nämnts, att förvaringslokaler och transportanordningar ej sällan äro bristfälliga. Veterinärstyrelsen har i utlåtande den 23 september 1949 uttalat, att av särskilt intresse såväl ur djurskyddssynpunkt som kanske än mer ur allmän veterinärmedicinsk synpunkt vore tillståndet i handelsstallar och liknande lokaler. Veterinärstyrelsen förmenade, att handelsstallar borde för att få tagas i bruk godkännas av veterinär. Denne borde också äga rätt att på veterinärstyrelsens förordnande företaga fortlöpande inspektion av handelsstallarna inom sitt område.

Utredningsmannen har som sin uppfattning uttalat att ett intensivare och effektivare utnyttjande av djurskyddslagens tillsynsbestämmelser skall verksamt bidra till att undermåliga handelsstallar utmönstras. Värdet av ett system med tillståndsgivning, grundande sig på en första inspektion, minskar lätt med åren. Ett sådant system kan därför icke förordas. En fortgående kontroll av handelsstallarnas beskaffenhet synes vara av avgjort större nytta.

XIII. *Djurskyddet vid skogskörslor.* Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har i skrivelse till Konungen den 15 november 1947 hemställt om föreskrifter i syfte att förebygga då rådande, ofta svårartade djurplåger i samband med skogskörslor. Utredningsmannen har till en början redogjort för den nya, från och med den 1 januari 1964 gällande skogsförläggningsslagen. Utredningsmannen har icke funnit den nya lagens bestämmelser om stallar föranleda till något yttrande ur de synpunkter, som djurskyddsutredningen har att beakta.

Vad beträffar inspektionen av vid skogsarbete använda hästar har utredningsmannen erinrat om att instruktionen för yrkesinspektionen den 15 november 1957, nr 646, som trätt i stället för kungl. kung. den 21 januari 1949, nr 18, om tillsyn å härbärgen för arbetstagare, sysselsatta med skogsavverknings- m. fl. arbeten, saknar de bestämmelser om tillsynen av vården och behandlingen av hästar, som tidigare funnos. Utredningsmannen har, utan att framlägga förslag i ämnet, funnit det påkallat att ifrågakomna tillsynsbestämmelser bleve återupplivade. Därest nyssnämnda instruktion funnes böra bibehålla sin allmänt hållna avfattning, kunde utfärdande av specialföreskrifter anförtros arbetarskyddsstyrelsen.

XIV. *Transport av levande djur.* Här ha upptagits dels vissa frågor rörande transport av levande djur med motorfordon, dels ett spörsmål avseende transport av levande djur med hästfordon. I förra hänseendet har utredningsmannen funnit, att kungl. kung. den 15 december 1944 angående transport av vissa levande djur med motorfordon m. m. icke bör ändras därhän att för djurtransport avsedda fordon skola före användandet ha besiktigats med hänsyn till sådan användning. Däremot har det ansetts

lämpligt med en föreskrift i berörda kungörelse, att fordon, varmed djur befordras, skall vara på väl synlig plats utanpå detsamma försett med skylt upptagande ordet *Djurtransport*. Vidare har föreslagits, att i samma kungörelse upptages bestämmelse att, därest lastrum för djurtransport är lösttagbart, skola sådana anordningar finnas, att lastrummet kan på betryggande sätt fastgöras vid lastflaket. Beträffande transport av levande djur med hästfordon har med hänsyn till vissa missförhållanden vid transport av slaktrenar med hästsläde ansetts böra i djurskyddslagen intagas en bestämmelse av innehåll, att vid transport av djur dessa icke må med någon del skjuta ut över transportmedlet.

XV. *Hällning och klubbning*. Vanlig hällning innebär, att ett djurs rörelsefrihet inskränkes genom att två av djurets ben förbindas med en rem eller dylikt. Nickhällning innebär, att en rem eller lina fästes med den ena änden vid djurets huvud eller kring dess hals och med den andra vid något av dess ben, vanligen ett framben, och på sådant sätt, att djuret, om det vill hålla huvudet i naturlig höjd, måste lyfta det fjättrade benet från marken; sättes åter detta ben i marken, måste djuret böja ned huvudet. Vid klubbning fästes ett trästycke eller annat tyngre föremål (klubban) vid djurets ben eller hals, varefter djuret måste vid förflyttning släpa klubban med sig. Det har synts utredningsmannen uppenbart, att såväl hällning som klubbning kan innebära plåga för djuret. Hällningen och särskilt nickhällningen kan under ogynnsamma omständigheter vålla djuret både skador och annat men. Det kan heller icke gärna sägas vara förenligt med vedertagna djurskyddsprinciper, att ett djur, såsom fallet blir vid nickhällning, för att kunna stå med alla benen i marken skall behöva ha huvudet starkt nedböjt eller för att kunna hålla huvudet i naturlig ställning skall nödgas hålla ett ben upplyftat. Redan den vanliga hällningen kan hindra djuret från att freda sig mot insekter. Klubbningen kan särskilt i stenig eller backig terräng medföra, att klubban fastnar i ojämnheter i terrängen, och en mindre omtänksam djurägare kan ge klubban dimensioner eller vikt, som icke står i rimlig proportion till djurets storlek eller kroppskrafter. De angivna begränsningarna i djurs rörelsefrihet kunna, såsom i betänkandet påvisas, ersättas med andra, som icke leda till plåga för djuret. Därför föreslås bestämmelse innebärande förbud mot hällning och klubbning. Då det emellertid alltjämt bör vara tillåtet att vid tillfällig uppställning av ett hästfordon binda hästen med en rem om frambenen, har förbudet mot hällning begränsats till att avse betesgång.

XVI. *Taggtrådsstängsel*. Redan i 1938 års betänkande med förslag rörande djurskyddslagstiftning föreslogos bestämmelser beträffande användningen av taggtråd i stängsel. Några bestämmelser i ämnet blevo dock ej upp-

tagna i lagen. Erinringar mot taggträdens användning ha sedermera framställts från djurskyddshåll, och veterinärstyrelsen har hemställt om utredning i ämnet. Utredningsmannen har funnit vad redan förekommit i ämnet ägnat att bestyrka uppfattningen, att taggträdsstängsel medför betydande faror för att såväl tama som vilda djur skola komma till skada vid kontakt med sådant stängsel. Det har av utredningens experter också bekräftats, att, vad husdjur beträffar, skador i synnerhet tillfogas kornas juver och spenar och att ekonomiska förluster tillfogas djurägarna genom att uppkomna rivsår medföra ett minskat saluvärde å hudarna. Det med dessa skador förbundna lidandet för djuren utgör enligt utredningsmannens mening tillräckligt argument för övervägande av en lagregel i ämnet. Efter i betänkandet redovisade överväganden har utredningsmannen funnit sig böra förorda, att i djurskyddslagen intages en bestämmelse, innefattande förbud mot användandet av taggtråd i stängsel avsedda som hägnad vid betesgång. Förbudet skall gälla jämväl redan befintliga, som hägnader vid betesgång avsedda taggträdsstängsel.

XVII. *Bandhundar samt storlek och inredning av hundkojor m. m.* Utredningsmannen, som bl. a. lämnat en redogörelse för gjorda framställningar i denna fråga, varav de sista utgöras av två vid 1963 års riksdag väckta motioner (I: 173 och II: 42), har med stöd av vad i frågan om bandhundar förekommit funnit sig böra förorda en bestämmelse av innehåll, att hund icke må stå i band utomhus nattetid eller under hela eller större delen av dagen. Men den sålunda intagna ståndpunkten har utredningsmannen funnit frågan om hundkojors beskaffenhet icke kräva annan reglering än vad som är därom föreskrivet i veterinärstyrelsens år 1961 utfärdade råd och anvisningar för hälsovårdsnämnd rörande tillsynen över hållande av djur.

XVIII. *Kupering av svansen å hund.* Förbud mot sådan kupering har yrkats. Utredningsmannen har funnit operationen i fråga — vilken åsyftar att ge hunden en exteriör, som är i enlighet med gängse normer för vissa hundraser — väl icke ha någon nyttoverkan för djuret men likväl, om den utföres under förutsättning och på sätt djurskyddslagen anger, knappast innebär någon större plåga för djuret. Då det vidare kan antagas, att ett nu infört förbud skulle alstra en viss osäkerhetskänsla inom kennelvärlden, har utredningsmannen icke funnit sig kunna förorda något förbud i åsyftat hänseende.

XIX. *Avhorning av nötkreatur.* Hemställan har gjorts om införande av bestämmelser om hur avhorning skall verkställas, enär, utan sådana, operationen kunde medföra svåra smärtor för djuret. Utredningsmannen har påpekat, att tidigare gällande bestämmelser om avhorning av tjurar så-

som villkor för statsbidrag till tjurhållning numera ha upphävts. Utredningsmannen erinrar emellertid vidare om att inom kretsen av kreatursägande lantbrukare dock finnes en tendens till avhorning av alla hornbärande husdjur för stängningsriskens skull. Möjlighet till avhorning synes följaktligen böra bestå. Intresset knyter sig enbart till metodiken. Det erinras om att metoden med användande av kaliumhydroxid är den, med vilken man i Sverige är mest förtrogen, men att även andra metoder användas. Några anmärkningar ur djurskyddssynpunkt mot sålunda gängse praxis ha veterligen icke förekommit under senare år. Den kemiska metoden kräver dock förfarenhet och omsorg till förhindrande av att det nyttjade frätmedlet kommer i kontakt med närliggande organ såsom ögon och öron. Det får emellertid enligt utredningsmannens förmenande antagas, att vid tillämpningen av metoden de praktiserande veterinärerna komma att alltmer konsulteras. Vid sådant förhållande ha några lagstiftningsåtgärder ej ansetts vara av nöden.

XX. *Djurskydd för fisk och skaldjur.* Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har hemställt om föreskrifter, som äro ägnade att bereda skydd mot djurplågeri för fiskar och skaldjur. Utredningsmannen har uttalat, att då i våra grannländer icke råder enighet om vad som inom detta ämnesområde må betraktas såsom från djurskyddssynpunkt otillbörligt, synes anledning föreligga att för svensk lagstiftnings del iakttaga en viss återhållsamhet på denna punkt. Då det för övrigt ligger i sakens natur, att på förevarande område kontrollen av eventuella föreskrifters efterlevnad måste bli slumpartad, bör man enligt utredningsmannens mening här som på vissa andra områden av djurskyddet sätta sin lit till upplysnings- och propagandaverksamhet från djurskyddsorganisationernas sida.

XXI. *Vissa hästtävlingar.* Svenska djurskyddsföreningen och andra djurskyddssammanslutningar ha krävt förbud mot s. k. terrängritt. Vissa djurskyddsorganisationer ha vidare föreslagit förbud för hindertävlingar av den svårighetsgrad, som här vore i fråga, respektive för ryttartävlingar över huvud taget och införande av bestämmelser, som möjliggjorde ett avbrytande av tävling till förhindrande av djurplågeri. Utredningsmannen, som lämnat en redogörelse för bl. a. innehållet i kungl. kung. den 6 november 1959 om offentlig förevisning av djur, har på i betänkandet närmare angivna grunder visserligen funnit, att ett förbud mot terrängritt eller andra hästtävlingar icke bör stadgas, men däremot ansett den nämnda kungörelsen böra kompletteras med en bestämmelse, som möjliggör att genom veterinärs försorg ett omedelbart inställande eller avbrytande av tävling kan komma till stånd, där omständigheterna ge anledning konstatera eller befara djurplågeri. Bestämmelsen har erhållit en sådan utformning, att den kommer att omfatta icke blott alla hästtävlingar utan

får en motsvarande tillämpning även i avseende å andra tävlingar, i vilka djur kunna tänkas deltaga, t. ex. hundkapplöpningar.

XXII. *Vissa spörsmål rörande försäkring av djur.* Den fråga det här gäller är möjligheten att kunna avliva sjukt eller skadat djur utan den tidsutdräkt, som kan föranledas av tvånget att för försäkringssummans utfående först vända sig till försäkringsgivaren. Av det förebragta materialet framgår, att i gällande av Husdjursförsäkringsföretagens förening utarbetade normalförslag till försäkringsvillkor för husdjursförsäkring upptagits bestämmelse, som möjliggör ett avlivande utan tidsutdräkt i de åsyftade fallen, och att samtliga s. k. riksbolag i husdjursförsäkring äro anslutna till föreningen och därigenom skyldiga att följa normalförslaget. Anledning synes därför saknas att införa en supplerande bestämmelse i försäkringsavtalslagen.

XXIII. *Åtgärder för räddande av djur vid eldsvåda.* Sveriges djurskyddsföreningars riksförbund har hemställt om meddelande av bestämmelser om antal och storlek av dörrar hörande till kreatursstall, om brandredskap och om obligatoriska brandövningar. Utredningsmannen har avböjt att framställa förslag om sådana föreskrifter. Som skäl har anförts, att, där försäkringsavtal föreligger, ligger det i försäkringsgivarens intresse att minska riskerna för försäkringsfall genom lämpligt avfattade villkor bl. a. i angivna hänseenden och likaså ett starkt intresse för försäkringsstagaren att icke genom underlåtenhet att efterfölja villkoren riskera försäkringens giltighet. Några föreskrifter därutöver ha bedömts ej vara erforderliga. Även vad beträffar fall, där försäkringsskydd ej föreligger, har lämpligheten av detaljföreskrifter av den av riksförbundet föreslagna innebörden betvivlats. En positiv inställning kan däremot enligt utredningsmannens mening ernås, därest djurägarna genom upplysning och propaganda bibringas insikt om erforderligheten i det enskilda fallet av anordningar av beskrivet slag.

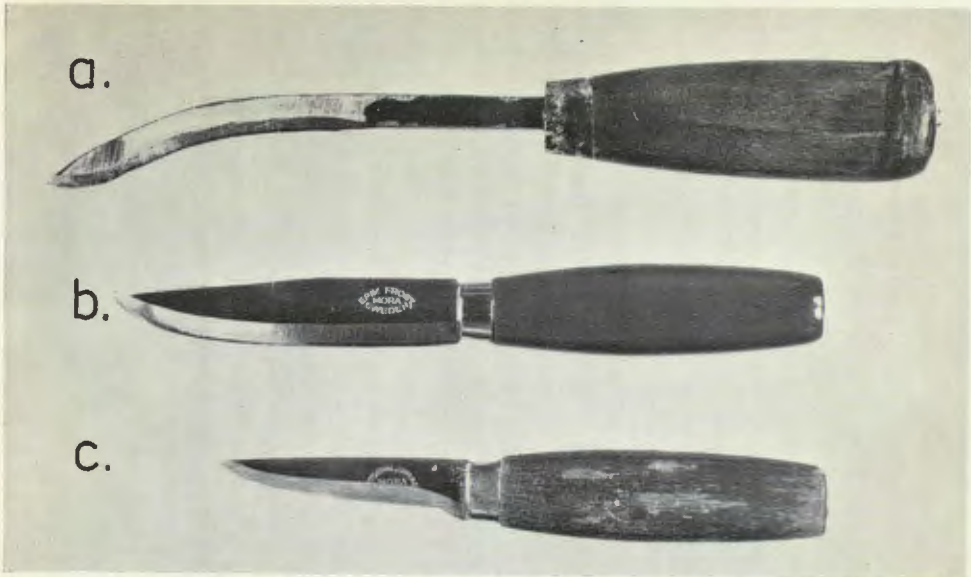

Fig. 1. *Knivtyper använda vid nackstick å ren.*

- a. Böjd kniv av norsk modell (klingans längd ca 14 cm).
- b. Morakniv, ej nedslipad (klingans längd ca 10 cm).
- c. Höggradigt nedslipad morakniv.

Fig. 1. Röntgenbild av renskalle visande resultatet av nackstick utförd medelst rak kniv (morakniv). Den raka kniven har här gått rätt igenom förlängda mären och hamnat med spetsen mot skallbasen. (Jfr Bil. 3, Fig. 1 och 2.)

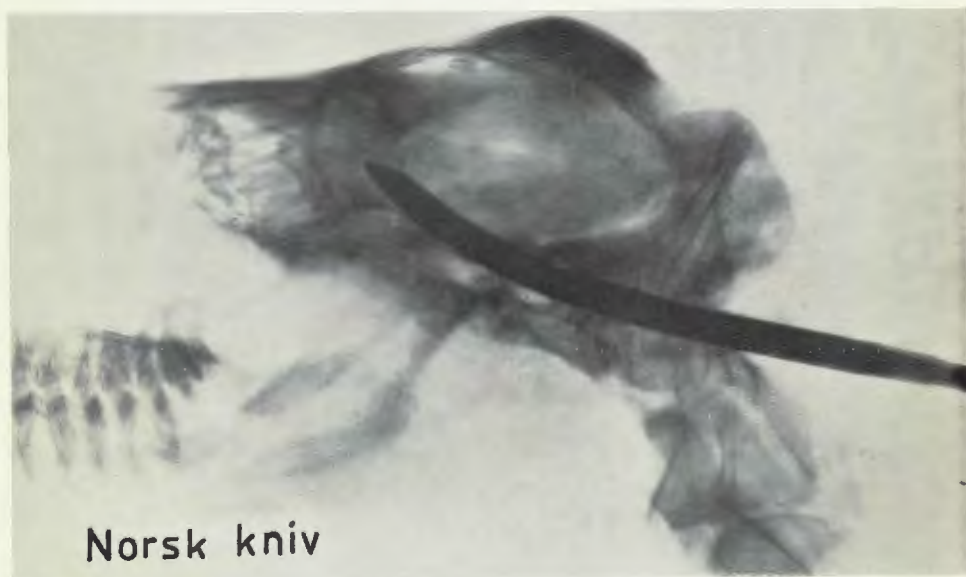

Fig. 2. Röntgenbild av renskalle visande resultatet av nackstick utförd medelst böjd kniv av norsk modell. Knivspetsen når här fram till främre delarna av storhjärnan. (Jfr Bil. 3, Fig. 3.)

Fig. 1. Schematisk teckning för att illustrera var knivspetsen hamnar vid felaktigt och rätt utförda nackstick medelst rak kniv. Vid felaktigt utförda nackstick hamnar knivspetsen antingen mot övre delen av 1:a Halskotan eller mot nackbenet.

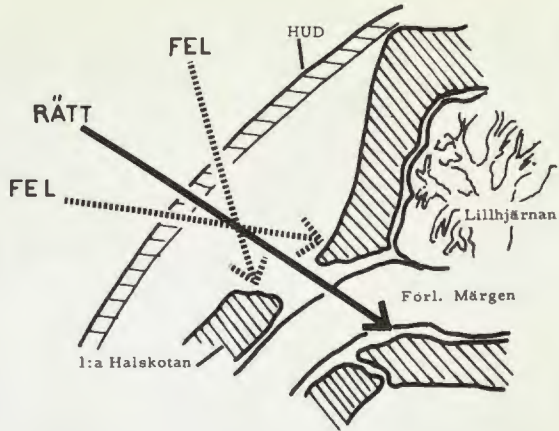

Fig. 2. Mittgenomskärning av hjärnan från en ren som avlivats medelst nackstick med rak kniv (mora-kniv). Förlängda märgen är genomskuren mellan pilarna. Kraftiga blödningar ha åstadkommit längs hela hjärnbasen. (Jfr Bil. 2, Fig. 1.)

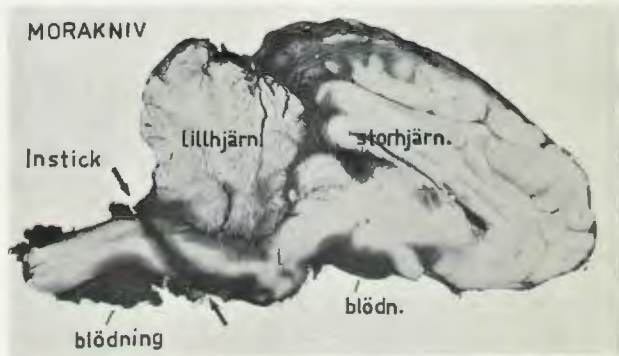
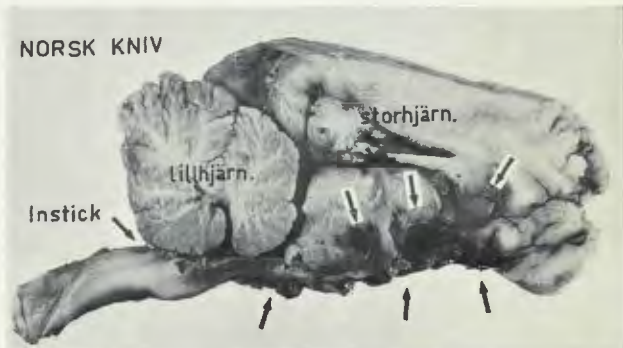

Fig. 3. Mittgenomskärning av hjärnan från en ren som avlivats medelst nackstick med böjd kniv av norsk modell. Kniven har här fortsatt framåt längs hjärnbasen och åstadkommit avsevärda skador på hela hjärnstammen (området markerat med pilar). (Jfr Bil. 2, Fig. 2.)

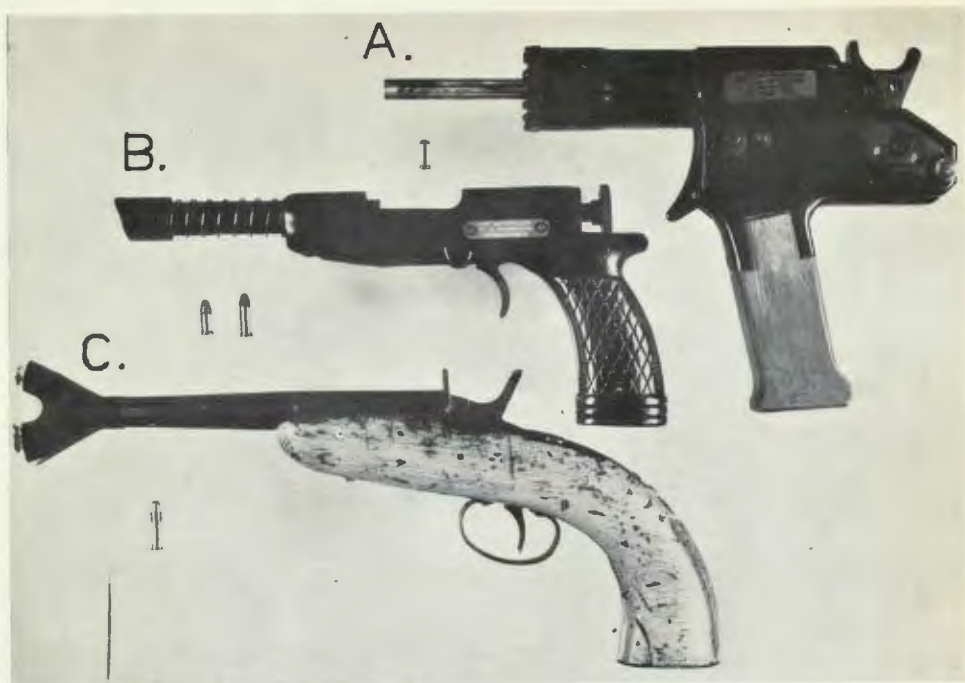

Fig. 1. Tre olika typer av slaktpistoler som numera användas i Sverige.
A. Bultpistol av märket »Cash X» med slagbulten utdragen.
B. Kulpistol av märket »Safeti-Killer».
C. Kulpistol av norsk modell.

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1963

1. Øresunds-forbindelsen. 1. del.
2. Fiske och flottning i gränsvattnen mellan Finland och Sverige.
3. Opprettelse av «Nordens Hus» i Reykjavik.
4. Samarbeid mellom de tekniske høgskoler i Norden.
5. Bolagabeskattningen i Norden.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Utlännings tillträde till offentlig tjänst. [7]
Författningsutredningen VI. Sveriges statskick. Del 1. Lagförslag. [16] Del 2. Motiv. [17] Del 3. Motiv. Förslag till riksdagsordning. [18] Del 4. Bilagor. [19]
Bärgarlönens fördelning, sjöförklaring m. m. [20]
Förslag till lag om vissa gemensamhetsanläggningar m. m. [23]
Trafikanal. [27]
Utsökningsrätt II. [28]
Skadestånd I. [33]
Några valfrågor. [54]
Rekviderat förslag till jordabalk m. m. [55]
Domstolsväsendet I. Rådhusrätternas förstatilgande. [56]
Fastighetsbildning. [68]
Domar i expropriationsmål 1951—60. [73]
Slakt och kastrering av ren jämte andra djurskyddsfrågor. [75]

Utrikesdepartementet

Utrikesförvaltningens organisation och personalbehov. [3]
Administrativ organisation inom utrikesförvaltningen. [4]
U-länder och utbildning. [34]
Kommersiellt och handelspolitiskt utvecklingsläge. [37]

Försvarsdepartementet

Försvarskostnaderna budgetåren 1963/67. [5]
Försvar och fiskerinäring. [31]
Totalförsvarets regionala ledning. [65]

Socialdepartementet

Den statliga konsulentverksamheten på socialvårdens område. [30]
Arbetsföreläggande. [38]
Åldringsvårdens läge. [47]

Kommunikationsdepartementet

Tillfällig hastighetsbegränsning i motortrafiken under åren 1961 och 1962. [59]
Nykterhet i trafik. [72]

Finansdepartementet

Preliminär nationalbudget för år 1963. [8]
Undersökning av taxeringsutfallet. [14]
Om åtgärder mot skatteflykt. [52]
Lokaliseringsutredningen. 1. Lokalisering av statlig verksamhet. [69] 2. Stadsbyggnadsmässiga konsekvenser av inflyttning av statlig verksamhet. [70]

Eklestikdepartementet

En teknisk institution inom Stockholms universitet. [1]
1955 års universitetsutredning VII. 1. Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning. [9]
2. Universitetsväsendets organisation. [10]
Utbildning av lärare för jordbruk och skogsbruk samt fortbildning av lärare i yrkesämnen. [13]

1960 års gymnasieutredning. 1. Vägen genom gymnasiet. [15] 2. Kraven på gymnasiet. [22] 3. Specialutredningar om gymnasiet. [41] 4. Ett nytt gymnasium. [42] 5. Läroplan för gymnasiet. [43]
1958 års utredning kyrka—stat. 1. Religionens betydelse som samhällsfaktor. [26] 2. Kyrkor och samfund i Sverige. [39]
Lärare på grundskolans mellanstadium. [35]
Bättre studiehjälp. [48]
Fackskolan. [50]
Studiesociala utredningen. 1. Akademikernas skuldsättning. [44] 2. Studentrekrytering och studentekonomi. [53]
Organisatoriska åtgärder för rymdverksamhetens främjande. [61]
Stöd åt ungdomsorganisationernas centrala verksamhet. [67]
Rätt till studiemedel. [74]

Jordbruksdepartementet

Listerlandets ålfisken. [32]
1960 års jordbruksutredning. 1. Utvecklingstendenser modernt skogbruk. [63] 2. Det svenska lantbrukets effektiviseringsvägar. [66]
Skogsvägar. [71]

Handelsdepartementet

Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska ekonomiska gemenskapen och tillhörande dokument. [12]
Papper och annan skrivmateriel. [25]
Malmen i Norrbotten. [36]
Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska kol- och stålgemenskapen. [57]
Svenska handelsflottans krigsförluster under det andra världskriget. [60]

Inrikesdepartementet

Kommunalrättskommittén IV. Kommunalförbundens länerätt. [2] V. Kommunala renhållningsavgifter. [29]
Indelnings- och samarbetsfrågor i Göteborgs- och Malmöområdena. [8]
Uppehållstillstånd m. m. för utländska studerande. [11]
Sjukhus och öppen vård. [21]
Mentalsjukhusens personalorganisation. Del. I. Intervjuer och frekvensundersökningar m. m. [24]
Arbetslöshetsförsäkringen. [40]
Befolkningsutveckling och näringsliv i Jämtlands län. [45]
Yrkesmedicinska sjukhusenheter — behov och organisation. [46]
Kommittén för näringslivets lokalisering. 1. Aktiv lokaliseringspolitik. Bilaga I. [49] 2. Aktiv lokaliseringspolitik. Betänkand. [58] 3. Aktiv lokaliseringspolitik. Bilaga II. [62]
Landstingens organisation och arbetsformer m. m. [64]

Civildepartementet

De offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt. [51]

